

Vesna Baksová

O živote a zvykoch Slovákov v Markovci Našickom

ZVÄZ SLOVÁKOV V CHORVÁTSKU

MATICA SLOVENSKÁ MARKOVEC NAŠIČKI

2005

VYDAL:

ZVÄZ SLOVÁKOV V CHORVÁTSKU A MINISTERSTVO VEDY,
VZDELAVANIA A ŠPORTU V CHORVÁTSKU

AUTORKA:

Vesna Baksová

Preklad:

Andrej Kuric, Ján Širka

Lektori:

Vesna Kovačević-Tomić, Ružica Vinčak, Ján Širka

Naslovna stranica:

Petar Jedvaj

Grafická úprava:

Alić&Vidić d.o.o.

Vytlačila:

Grafika Osijek 2005

Náklad 300 výtlačkov

Izdavač:

SAVEZ SLOVAKA U HRVATSKOJ I MINISTARSTVO ZNANOSTI,
OBRAZOVANJA I ŠPORTA U RH

Autorica:

Vesna Baksa

Prijevod:

Andrej Kuric, Ján Širka

Lektori:

Vesna Kovačević-Tomić, Ružica Vinčak, Ján Širka

Naslovna stranica:

Petar Jedvaj

Grafička priprema:

Alić&Vidić d.o.o.

Tisak:

Grafika Osijek, 2005.

Naklada 300 primjeraka

ISBN 953-7277-02-X

Úvod

Už viac ako storočie v našickom kraji sú prítomní Slováci, ktorí sa do týchto krajov pristáhovali na podnet šľachtickej rodiny Pejačević. Našli tu novú vlast', založili dve nové osady – Jelisavec a Markovec Našický a vtkali časť svojej kultúrnej tradície do života tejto časti Slavónie. Ich prítomnosť' znamenala novú kvalitu na tomto priestore bohatom nielen na dedičnosť chorvátskeho národa, ale aj všetkých iných nacionálnych entít, známym práve svojou multietnickosťou a multikultúrnosťou. Žiaľbohu, prítomnosť' Slovákov a ich prínos k chorvátskej kultúre, dejinám a hospodárstvu zostal neoprávnene dlho mimo záujmu odbornej a vedeckej verejnosti. V snahe tieto nedostatky odstrániť, veľkú úlohu má aj sebaorganizovanie slovenských súborov v osadách, ktoré sú tradične osídlené Slovákmi, ako je Markovec Našický, dedina známa pestovaním slovenského folklóru. Vďaka činnosti Slovenského kultúrno-umeleckého spolku „Fraňo Strapáč“, založeniu odboru Matice slovenskej, spolupráci s Ústrednou knižnicou Slovákov v RCh, ktorá má sídlo v Našiciach a vďaka pevným stykom na relácii Slovensko – Chorvátsky, narastala potreba, aby sa časť kultúrneho dedičstva Slovákov z Markovca Našického spísala, zverejnila a tak odtrhla od zabudnutia.

K 1. vydaniu tejto publikácie prišlo vďaka spolupráci s Maticou chorvátskou z Našíc. Totiž vo februári roku 2002 redaktor „Našického zborníka 7“, prof. Zlatko Kováč ponúkol mi napísat' niečo o Slovácoch v Markovci, aby som tým obsahom obohatila toto vydanie Matice chorvátskej Našice. Keďže som už dlhší čas rozmýšľala o potrebe, aby sa v Markovci ako osade našického kraja niečo uverejnilo v rámci Našického zborníka, ponuku som hned' prijala. Tešilo ma, že aspoň jedna časť roky zbieraného materiálu „vyjde“ z môjho počítača a uzrie svetlo sveta. Pristúpila som k výberu textov a voľbe najreprezentatívnejších fotografií.

Iste by sa aj voľakedajší markovský učiteľ Andrej Koza tešil tejto udalosti. Ved' jeho rukopisy *Dejiny Markovca Našického a Etnografická pamätnica* boli dlho neprístupné verejnosti, a ich zverejním stali sa združením na lepšie oboznámenie s dejinami našej osady. V týchto dejinách môžete prečítať, ako vznikol Markovec, jeho geografické príznačnosti, údaje o vodstve, podnebí, rastlinstve a živočíšstve, môžete sa

dozvedieť čo-to o telesnej štruktúre prvých generácií pristáhovaných Slovákov, o jazyku, ako liečili seba a ako svoje zvieratá, aké náčinie používali v práci, love a rybolove, polnohospodárstve a pri výkone jednotlivých remesiel. Verne je opísaný dvor a dom, postel'ňa bielizeň, spôsob prípravy potravín a nakladania s nimi, riad, kurivo, spôsob obliekania, zdobenia a česania. Fotokópie týchto materiálov sa dostali do mojich rúk pri príležitosti osláv jubilea *120 rokov od pristáhovania Slovákov do Markovca*. Našla som v nich mnoho zaujímavostí, ktoré som chcela podeliť so všetkými, ktorí zo zvedavosti a lásky k rodnej osade chceli vedieť niečo viac o jej minulosti. Odvtedy som začala naznamenávať udalosti v Markovci, život jeho obyvateľov a rôzne zaujímavosti zo svojej dediny, vedomá toho, že sme aj my tvorcovia dejín osady, ktorú načim dokumentovane zaznačiť budúcim skúmateľom. Vyzdvihla by som predovšetkým výnimcoľne zaujímavý fotografický materiál, ktorý dokumentuje text učiteľa Kozu. Sú to fotografie, na ktorých je naznamenaný dnešný život Markovca, ale zvlášť vyzdvihujem tie fotografie, čo verne potvrdzujú texty napísané pred vyše 60 rokmi, svedčiac, že je časť tradície ešte vždy súčasťou dediny skrytá za priečelím skromných markovských domov. Ďakujem všetkým, ktorí ma ochotne pustili do svojich dvorov a domov. Zvlášť vyzdvihujem paní Anku Korpákovú, (+), tiež Sofiu a Evu Zajacové, naše „tety“, ktoré sú vždy ochotné pomôcť činom, radou alebo zaujímavou informáciou.

V poslednej kapitole tejto knižičky nájdete niekoľko menej známych rozprávok. Tieto vznikli z rozhovorov so starkou Katou Kubašovou, so Slavkom Budošom-Cacom, z mojich mnohopočetných článkov v časopise pre slovenskú národnostnú menšinu v Chorvátskej republike Prameň. Vznikli počas mojich potuliek s fotoaparátom vo vrecku, z odpočívania rozhovorov iných alebo vlastnou aktívnou účasťou v udalostiach. Pre túto prácu som zvolila tzv. *Rozprávku starkej Katy*, lebo sú tak ona ako aj jej rozprávka naozaj zaujímavé a veľmi životné. *Rozprávka o neobyčajnej lodi* si zaslhuje byť zaradená, lebo jej aktér do nej vložil nemerateľne mnoho práce, zriekania a lásky. Je tu aj zhustená *Rozprávka o folkloristoch*, ktorí koncom roku 2003 vydali chroniku *30 rokov práce Slovenského kultúrno-umeleckého spolku „Fraňo Strapáč“ z Markovca Našického*.

Zvlášť sa podčakujem Matici slovenskej v Markovci Našickom a Matici chorvátskej Našice, za pomoc ktorej sme príspevok o Markovci Našickom z Našického zborníka vytlačili aj ako osobitnú publikáciu.

Na konci, veľká vdaka aj Ministerstvu vedy, vzdelania a športu Chorvátska za finančnú podporu pre vydanie tejto publikácie dvojazyčne. Som šťastná, že jej použitím v škole, žiaci slovenskej národnosti tak prispejú k uchovaniu slovenskej kultúry, obyčajov a zvykov. Tak tiež, táto knižčka pomôže čitateľom lepšiemu spoznaniu slovenského a chorvátskeho národa.

Vesna Baksa
december 2005

PREDGOVOR

Već više od jednog stoljeća našički kraj obilježava nazočnost Slovaka koji su u ove krajeve doseljeni na poticaj plemićke obitelji Pejačević. Ovdje su našli svoju novu domovinu, utemeljili dva nova naselja – Jelisavac i Markovac Našički i utkali dio svoje kulturne tradicije u život ovoga dijela Slavonije. Njihova nazočnost značila je novu kvalitetu na ovom prostoru, bogatom ne samo baštinom hrvatskog naroda, već i svih drugih nacionalnih entiteta, prepoznatljiv upravo po svojoj multietičnosti i multikulturalnosti. Nažalost, prisutnost Slovaka i njihov doprinos hrvatskoj kulturi, povijesti i gospodarstva ostala je neopravdano dugo izvan kruga zanimanja stručne i znanstvene javnosti. U pokušajima da se ti nedostaci uklone veliku ulogu ima i samoorganiziranje slovačkih društava u mjestima koja su tradicionalno nastanjena Slovacima, kao što je Markovac Našički, selo prepoznatljivo po njegovanju slovačkog folklora. Zahvaljujući djelatnosti Slovačke kulturno-umjetničke udruge «Franjo Strapač», utemeljenju ogranka Matice slovačke, suradnji sa Središnjom knjižnicom Slovaka u RH, koja svoje sjedište ima u Našicama i čvršćim vezama na relaciji Slovačka-Hrvatska, rasla je potreba da se dio baštine Slovaka iz Markovca Našičkog opiše, objavi i tako otme od zaborava.

Do 1. izdavanja ove publikacije došlo je zahvaljujući suradnji s Maticom hrvatskom iz Našica. Naime, u veljači 2002. godine urednik «Našičkog zbornika 7», prof. Zlatko Kovač, ponudio mi je da napišem nešto o Slovacima u Markovcu i tim sadržajem obogatim ovo izdanje Matice hrvatske Našice. Kako sam već duže vrijeme razmišljala o potrebi da se o Markovcu, kao naselju našičkog kraja, nešto objavi u okviru «Našičkog zbornika», ponudu sam odmah prihvatala. Radovalo me što će barem jedan dio godinama prikupljenog materijala «izići» iz mog računala i ugledati svjetlo dana. Pristupila sam odabiru tekstova i izboru najreprezentativnijih fotografija.

Vjerojatno bi se i nekadašnji markovački učitelj Andrej Koza radovao tom događaju. Naime, njegovi rukopisi *Povijest sela Markovca Našičkog* i *Etnografska spomenica* dugo su bili nedostupni javnosti, a njihovim objavljivanjem postali su izvor za bolje poznavanje povijesti našega mjesta. U njima možete pročitati kako je nastao Markovac, kakve su njegove geografske značajke, podatke o vodama, klimi, flori i fau-

ni, jesnom pejsazu. Možete saznati kakav je bio tjelesni ustroj prvih generacija doseljenih Slovaka, kavim su jezikom govorili, kako su liječili sebe, a kako svoje životinje, kakvim su se alatima služili u radu, u lovu i ribolovu, poljodjelstvu, u pojedinim zanatima. Vrlo vjerno opisan je izgled dvorišta i kuće, posteljine, način spremanja i upotreba hrane, posude, ogrjev, način odijevanja, kićenja i češljanja. Fotokopije ovih materijala dospjele su u moje ruke prigodom obilježavanja jubileja 120 godina od doseljavanja Slovaka u Markovac. Pronašla sam u njima mnoštvo zanimljivosti koje sam poželjela podijeliti sa svima onima koji iz znatiželje i ljubavi prema rodnom mjestu žele dozнати nešto više o njegovoj prošlosti. Bio je to trenutak kada sam i sama počela bilježiti događanja u Markovcu, život njegovih stanovnika i različite zanimljivosti svoga sela, svjesna da smo i mi stvaratelji povijesti mjesta, koju treba dokumentirano zapisati budućim istraživačima. Istaknula bih prije svega izuzetno zanimljiv fotografiski materijal kojim je popraćen tekst učitelja Koze. To su recentne fotografije na kojima je zabilježen današnji život Markovca, ali posebno ističem one fotografije koje vjerno oslikavaju tekstove napisane prije više od šezdeset godina svjedočeći da je dio tradicije još uvijek sastavni dio sela, skriven iza pročelja skromnih markovačkih kuća. Zahvaljujem svima koji su me susretljivo primali u svojim dvořištima i domovima. osobito ističem gospode Anku Korpak (†) te Sofiju i Evu Zajac, naše «te-te» koje su uvijek spremne pomoći djelom, savjetom ili zanimljivom informacijom.

U posljednjem poglavljju ove knjižice naći će nekoliko manje poznatih priča. One su nastale iz razgovora s bakom Katom Kubaša, sa Slavkom Budošom-Cacom, iz mojih mnogobrojnih članaka u časopisu za slovačku nacionalnu manjinu u Republici Hrvatskoj «Prameň». Nastale su iz mojih skitnji s fotoaparatom u džepu, slušanjem drugih kako razgovaraju ili aktivnim sudjelovanjem u događajima. Za ovaj rad odabrala sam *Priču bake Kate* jer su i ona i njezina priča zaista zanimljive i vrlo životne. *Priča o neobičnom brodu* zasluguje da bude uvrštena jer je u nju uloženo neizmjerno mnogo truda, odricanja i ljubavi. Ovdje je i sažeta *Priča o folklorušima* (malo nadopunjena u odnosu na 1. izdanje), koji su krajem 2003. godine izdali ljetopis *30 godina rada Slovačke kultur-*

*no-umjetničke udruge «Franjo Strapač» iz Markovca
Našičkog.*

Posebnu zahvalu upućujem Matici slovačkoj Markovac Našički i Matici hrvatskoj Našice, uz čiju smo pomoć prilog o Markovcu Našičkom iz «Našičkog zbornika 7» tiskali i kao zasebnu publikaciju.

Na kraju, hvala i Min za dvojezično izdavanje ove publikacije. Veseli me što će njezinim proučavanjem školarci doprinijeti očuvanju slovačke kulture i baštine, kao i boljem upoznavanju hrvatskog i slovačkog naroda, a naročito zavičaja.

Vesna Baksa
prosinac 2005.

O živote a zvykoch Slovákov v Markovci Našickom

*Prvé štyri kapitoly predstavujú prepracované rukopisy z roku 1940, ktorých zberatelia boli učitelia z Ľudovej školy v Markovci (Andrej N. Koza, Katarína M. Kozová, M. J. Jagetič). Materiály pomenovali: **Dejiny dediny Markovec Našický a Etnografické pamiatky.** Piata kapitola je výsledkom osobného výskumu autorky práce.*

1. PRISTĀHOVANIE A ŽIVOTNÉ PODMIENKY

Roku 1878 pristáhovali sa na priestranstvo dnešného Markovca prvé rodiny Slovákov katolíkov (Martíkan, Zeman, Jamuliak, Tribuliak, Prišč, Drozd (*Obraz 1 a 2*) z okolia Čadce, Novej Bystrice, Žiliny a Trenčína (*Obraz 3*). Ten kraj aj dnes volajú Horniaky, čo je pomenovaním pre tých, čo prišli zo severných krajov Rakúsko-Uhorska, t. j. tí *zhora*. Totiž šlachtická rodina Pejačevič vlastnila ohromné komplexy pôdy v širšom okolí Našíc, vlastne lesy medzi Osiekom a Našicami. Keďže domáci staroosadníci nemali záujem o ináč namáhavú prácu – exploataciu lesov, lebo neboli primútenej, veľký župan a chorvátsky ban Ladislav Pejačevič pohľadal robotníkov v Hornom Rakúsku a na Slovensku.

Žiaľbohu, mnohí počas aklimatizácie zomreli na zimnicu (najmä starší a dospelí). Vystriedanie horskej oblasti nížinou, plnou barín a močarísk, t'ažko porušilo ich zdravie.

Pristáhovaným chudobným a biednym rodinám určili pôdu na založenie budúcej kolónie. Na prvých určených parcelách, asi v strede dediny klčovali prvé dubové a bukové stromy a stavali prvé domy. Pristáhvalci platili za jedno katastrálne jutro záhumienka 50 forintov a stavebný materiál dostávali zdarma.

Osada dostala meno podľa syna rodiny Drozdovej. Jeho narodenie roku 1880 bolo nielen veľkou radosťou pre rodinu, ale aj pre celú dedinu. Ved' on bol prvým dieťaťom narodeným v dedine, a keďže to bolo aj prvé mužské dieťa, verili, že to celej dedine priniesie šťastie. Grófka Gabriela, Ladislavova manželka, bola jeho krstnou mamou a dala mu meno Marko podľa svojho predčasne zosnulého syna. Tak aj dedinu nazvali Markovec.

Táto grófska roku 1892 dala postaviť sochu svätého Marka, presne v strede dediny (*Obrázok 4*), asi tam, kde je vybudovaný prvý dom pristáhvalcov. Ohradený je štvoruholníkovou ohradou a do každého jej rohu posadili jednu lipu.

Markovskí Slováci v zime klčovali lesy veľkostatára Pejačeviča a od jari do jesene vykonávali poľnohospodárske práce na majetkoch tohto istého pána. Zárobok im vyplácali časťou v naturáliach (pšenica, potravné články, stavebný materiál) a časťou v peňazoch. Vyúčtovanie (tzv. komput) sa konalo raz ročne – v januári. Každá rodina sa snažila denne na námezdňu *robotu* (robotu) na pánov majetok vyslat' aspoň jedného člena rodiny. *Pečat*, peňažná odmena za vykonávanú dennú prácu bola 4 *seksery*.

Počas prvých troch rokov ako osobitnú odmenu za klčovanie lesov dostávali vyklčovaný pozemok bezplatne na používanie. Po trojročnom období platili za každé katastrálne jutro vyklčovaného pozemku 5 forintov ročne. Táto árenda bola zvýšená roku 1900 prvý raz na 6 forintov ročne, roku 1901 na 7, a tak postupne až do roku 1919, keď prišla na – 20 forintov ročne.

Sediaci žili životom podobným životu stredovekého sedliaka – poddaného. Počas volieb do *saborov*, zhromaždení boli povinní hlasovať za veľkostatára Pejačeviča. Keďže boli od neho materiálne celkom závislí, museli mu byť poslušní a verní. Boli mu po vďační za to, že im dával najnevyhnutejšie prostriedky na skromný život. Aj napriek všetkému boli mierni a spokojní, najmä starší. Takej mentalite dopomohol feudalizmus, na ktorý si zvykli aj na Slovensku.

Markovčania nemali nič okrem záhumienka, na ktorom vystavali skromné domy s ešte skromnejšimi hospodárskymi budovami a kúskom záhrady. Po tom, ako sa po ukončení čiastočného klčovania lesných území zjavili ornice, dostávajú ako náhradu ušlého zárobku ako lesní pracovníci do najmu toľko ornice (rudine), kol'ko rodina mohla obrobiť. Počet udelených katastrálnych jutárov závisel od počtu členov. Priemerne dostávali po 6 katastrálnych jutárov, najviac 10. Zvyšok voľného času trávili na majetku zemepána (na tej časti, ktorú obrábal vo vlastnej režii) ako námezdní robotníci.

Po zakončení 1. svetovej vojny (1914 – 1918) vi-

dia sa obrysy nového sociálneho zriadenia. Očakávala sa zahľásená agrárna reforma. Aby sa vyhli nepriaznivým následkom tejto reformy, Pejačevičovci začali predávať časť svojich majetkov, a to hlavne kolonistom (Obrázok 5); ak kolonisti nemohli kúpiť v hotovosti, umožnená im je kúpa na splátky. Jedna rodina kúpila najviac do 10 katastrálnych jutárov, no mnohí pre zlé finančné možnosti kupovali aj pod potrebné minimum. Žiaľbohu, aj holdovanie alkoholu, ktoré bolo typické pre chudobnejšie vrstvy slovenského obyvateľstva, dopomohlo k úpadku jednotlivých rodín. Tieto svoje pozemky, aby získali peniaze potrebné na tento neduh, predali zámožnejším rodinám, pretože dnes v dedine viacej poľnohospodárskych robotníkov ako gazdov (rolníkov). Synovia týchto rodín šli na remeslá, najmä murárske. No všetkým sa nevydarilo stat' sa samostatnými remeselníkmi, ale robili ako robotníci u druhých remeselníkov v okolitých mestách.

Počet domácej inteligencie je skromný. Traja ľudia so zakončenou strednou školu (knaz, stavebník aj obchodník) odišli do sveta, takže dedina z nich ani nemá nejaký priamy úzitok. Vďaka blízkosti Našic niektorí bystrejší žiaci navštievujú meštiansku školu a po zakončenej druhej triede či štvrtej prechádzajú na obchodnú alebo remeselnícku. Niekol'ko Markovčanov robí na železnici.

Od založenia dediny až do roku 1940 dedinu riadil dedinský výbor na čele s richtárom. Richtár zvoláva dedinčanov na dedinské schôdze, oboznamuje ich s novovzniknutými potrebami dediny a žiadostami jednotlivcov a riadi aj celé zhromaždenie. Richtár je splnomocnený predstaviteľ dediny v Obecnej rade obce Našice – trh a jeho výkonný orgán. Do spomennéj Obecnej rady obyčajne volia po štyroch poslancov z dediny Markovec.

Nočného strážcu, *bochtera*, ktorý stráži nočný počoj v dedine, platí dedina z vlastných prostriedkov.

Roku 1904 splnili príkaz dedinského zhromaždenia, aby sa cez dedinu z oboch strán ulice vybudovali chodníky. Toho istého roku vysadili cez dedinu dva rady jabloní. Tieto sadenice pre nezodpovedajúcu pôdu dnes väčšinou zhynuli. Boli totiž vysadené v bývalom kanáli.

Markovský dobrovoľný hasičský spolok založili roku 1907 ako filiálu našického spolku. Samostatnosť získal roku 1923 po vykonanej reorganizácii. Toho roka za pomoci dediny hasiči vystavali spolkový dom, v ktorom sa konajú aj dedinské schôdze. Prvú veľkú požiarickú striekačku (Obrázok 6) spolok za bezpečil roku 1925 za 25.000 dinárov.

Maďarský *Juliánsky spolok za pomoc MÁV* (Magyar Allamvasutak, Maďarská železnica) vystaval roku 1912 na kultúrno-propagačné ciele na stanici Našice (vedľa pravej strany cesty Našice – Djakovo) 50 metrov dlhú jednoposchodovú budovu (Obrázok 7), v ktorej do roku 1918 bola takzvaná „maďarská škola“. Vybudovaná bola (na ten čas) podľa najmodernejších stavebných školských štandardov a vybavená veľmi komfortne: 10 učebních dimenzií 10x6,20x4,20 m, prieskanné chodby, vodovod, anglické záchody, veľká gymnastická sieň. Táto sieň slúžila v nedele a počas sviatkov ako modlitebnička. O rok neskôr na nádvorí tejto budovy vybudovali menšiu jednoposchodovú budovu so štyrmi komfortnými bytmi pre učiteľov. Jediným nedostatkom školskej budovy je, že jej priečelie je obrátené na sever. Do tejto školy chodili väčšinou deti železníčiarov. Markovské a našické deti do tejto školy nešli, lebo si ich rodičia boli vedomí jej cieľa – propagandy maďarskej vysokej kultúry. Počas prevratu roku 1918 škola prestala pracovať. Moderný nábytok a iný inventár väčšinou odniesli a budova zostala takmer prázdna a pustá. Už toho istého roku budova prešla do majetku Juhoslovanských štátnych železníc, vlastne Riaditeľstva železníc v Záhrebe, ktorá ju adaptovala na obytné účely pre svoj personál. Len dve učebne v pravom krídle prízemia vydali do najmu novozaloženej škole v Markovci roku 1922. Neskôr, asi roku 1933, do podnájmu bola daná ešte jedna učebňa na poschodí, ktorú využívala do roku 1935 miestna Sokolská čata. Už roku 1936 spomenutá učebňa po adaptovaní a rozšírení dvojtriednej školy na trojtriednu prechádza do užívania školy.

Roku 1913 vybudovali naproti soche svätého Marka malú kaplnku, ktorú roku 1923 venovali taktiež svätému Markovi, patrónovi dediny. Práce vykonávali sami Markovčania (Obrázok 8) a všetok stavebný materiál daroval gróf Teodor Pejačević. Z vlastných prostriedkov dedina roku 1922 zabezpečila zvon hmotnosťou 41 kg. V Deň svätého Marka (25. apríla) toho istého roku bola v tejto kaplnke prvá svätá omša. Odvtedy sa v tento deň oslavujú cirkevné dedinské hody. Pred omšou sa koná markovská procesia za posviacky pšenice. Obraz svätého Marka na oltári venovali v roku 1927.

Rozhodnutím Pokrajinskej správy pre Chorvátsko a Slavóniu Oddelenie pre osvetu a náboženstvá od 22. septembra roku 1922 číslo 37.189/922 sa otvorila 13. novembra toho istého roku dvojtriedna nižšia ľudová škola. Od založenia do 25. novembra roku 1935 v nej úradoval učiteľský manželský páru Josip a Darinka Radanićovci. V ten deň preložili na túto školu manželov Andreja a Katarínu Kozovcov. Keďže Slováci v Mar-

kovci boli dovedy ponechaní asimiláciu a národnostnému zániku, učiteľ Koza, Slovák, dostał za úlohu národne ich uvedomiť'. Bolo to na iniciatívu kultúrnych inštitúcií juhoslovanských Slovákov z Báčky a Sremu. Koza hned' začal s prípravnými prácamu na schválenie menšinového školského úseku, ktorý otvorili rozhadnutím Ministerstva osvety z 25. januára roku 1937. S prácou začal 3. marca toho istého roku pod vedením učiteľa Andreja Kozu. Otvorením jedného menšinového oddelenia v slovenskom jazyku dvojtriedna škola je rozšírená na trojtriednu. Dovtedajší *národný spá-*

nok zamenili živým záujmom o podniknutú akcii poslovenčovania hodne odnárodených Slovákov. Žiaľbohu, domáci staroosadníci sa vzpierali tejto národnej obrode. Chorváti zhromaždení v politickej strane HSS mylne považovali obrodenie Slovákov za zámienku, v ktorej sa koná v prospech JRZ (Jugoslovenska radikalna zajednica), strany ktorá bola protichodná HSS. Žiaľ, markovskí Slováci sú chudobní bez vlastnej identity a kultúry (k čomu aj sami dopomohli), preto ich domáci Chorváti nerešpektujú, dokonca sa im posmievajú.

Obrázok 1 - Drevaly, v ktorých prist'ahovalci prišli
Slika 1. Drvene cipele u kojima su doseljenici stigli (Drevaky)

Obrázok 4 - Socha svätého Marka, patróna dediny
Slika 4. Kip svetoga Marka, zaštitnika sela

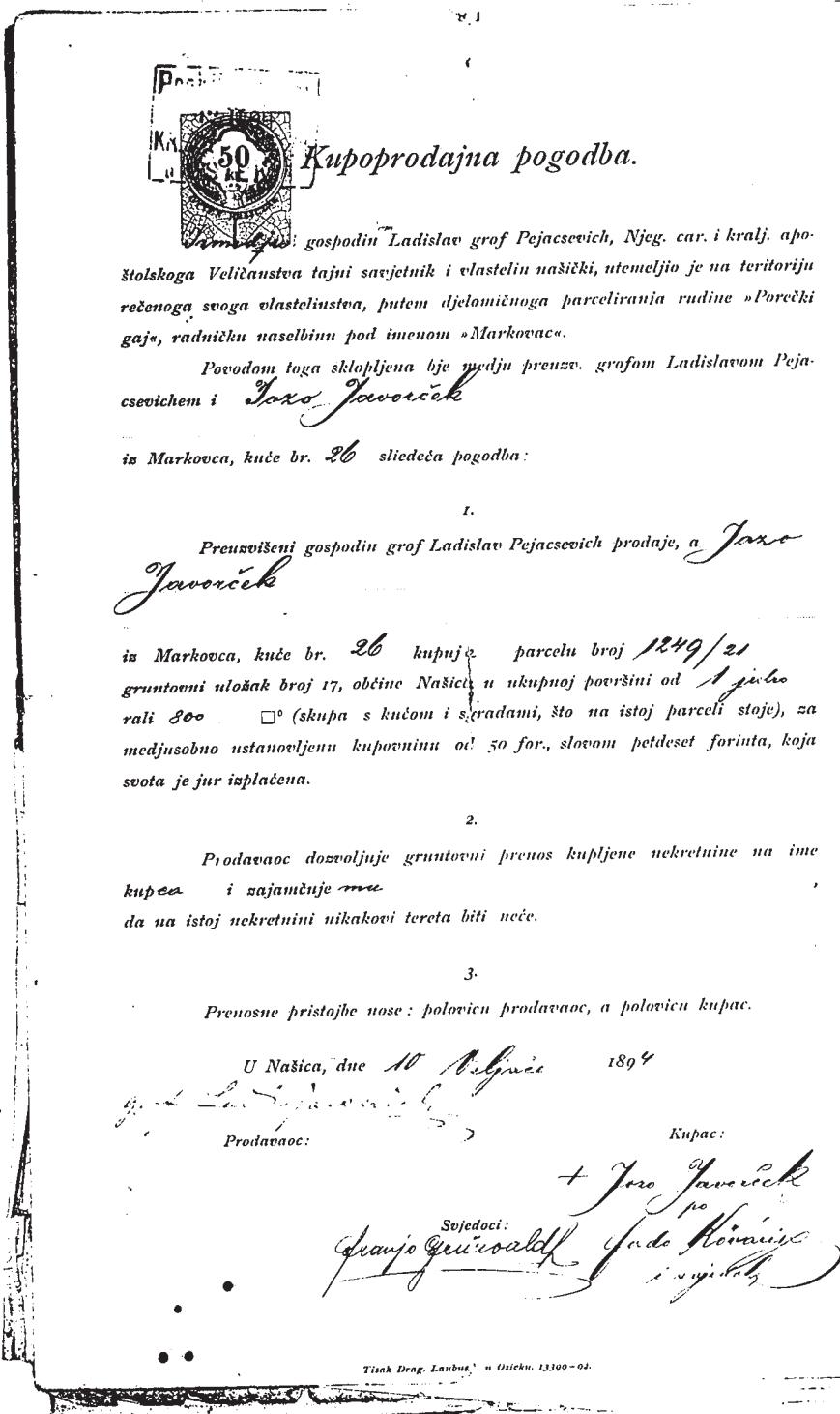
Obrázok 2 - Drevené debny (skrine), v ktorých prist'ahovalci priniesli svoje veci
Slika 2. Drveni sanduci u kojima su doseljenici dopremili svoje stvari (Drevené debne)

Cic je priari 19 kolovra 1914.
- Stjepan Katornik.
- Graderni potuzetnik.
- Jozef Lukula Zidarski pomornik
- Ivan Beshiri Zidarski pomornik
- Lukaicic Sporina mancrist
- Rajzinger Jozef Zvonar
- Ivan Beshirina piso.

Nadeus priľhom reštaurovanju stare Kapelice sv. Marka u Međkovcu, 18.VII.1995.

P. Ivan Šćau
Kapelac

Obrázok 8 - Dokument o savbárov kaplnky sv. Mareka
Slika 8. Dokument o graditeljima kapelice sv. Marka

Obrázok 5 - Kúpnopredajná zmluva medzi Jožom Javorčkom a grófom Ladislavom Pejačevičom
Slika 5. Kupoprodajna pogodba Jozu Javorčeka (Kúpnopredajná zmluva Jozu Javorčeka)

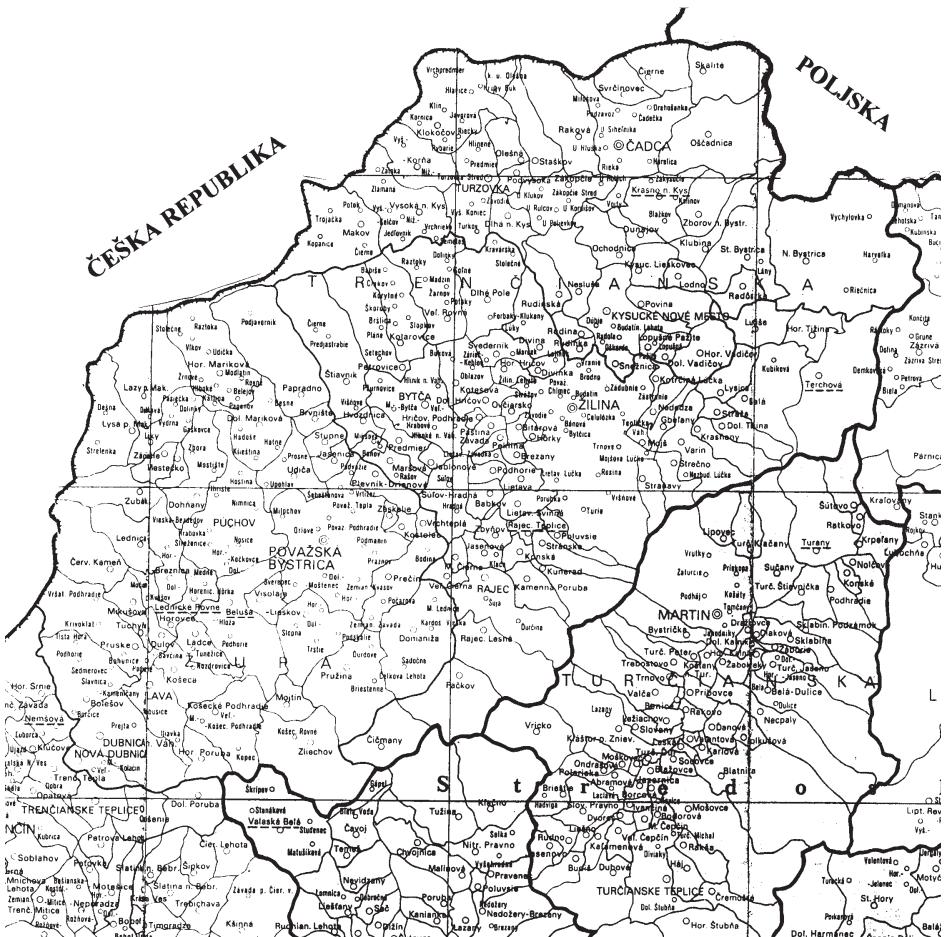
Obrázok 6 - Prvá požiarická striekačka privezená z Osijeka 15. júna roku 1923, na ktorú každý dom dal 30 kg pšenice

Slika 6. Prva vatrogasna štrcaljka (Prva požiarická striekačka) dovezena je iz Osijeka 15. lipnja 1923. godine i za nju je svaka kuća u selu dala 30 kg žita

Obrázok 7 - Budova „mad'arskej školy“ (Našice, Fotomografia 1999)

Slika 7. Zgrada "mađarske" škole (Našice, fotomonografia, 1999.)

Obrázok 3 - Územie Slovenska, z ktorého prist'ahovalci prišli

Slika 3. Područje Slovačke iz kojega su potekli doseljenici ("Horniaky")

O NAČINU ŽIVOTA I OBIČAJIMA SLOVAKA DOSELJENIH U MARKOVAC NAŠIČKI

1. Dosejavanje i životne prilike

(*Povijest sela Markovac Našički, prerađeni materijal u konceptu iz 1940. godine, čiji su prikupljači bili učitelji narodne škole u Markovcu (Andrej M. Koza, Katarina M. Koza, M. J. Jagetić); materijal se sastoji od pet araka papira formata 34 cm x 20 cm pronađenih u markovačkoj školi)*

Godine 1878. dosele su na prostor današnjeg Markovca prve porodice Slovaka katolika (Martinjan, Zeman, Jamuliak, Tribuliak, Prišč, Drozd), (*slike 1 i 2*), iz okoline Čadce, Nove Bystrice, Žiline i Trenčina (*slika 3*, taj kraj i danas nazivaju "Horniaky"). Naime, vlastelinska porodica Pejačević bila je u posjedu ogromnih zemljишnih kompleksa u široj okolini Našica, odnosno šuma između Osijeka i Našica. Budući da domaći starosjedoci nisu bili zainteresirani za naporan posao eksploracija šuma, jer nisu bili primorani, veliki župan i hrvatski ban Teodor Pejačević potražio je radnike iz Gornje Ugarske, Slovačke.

Nažalost, mnogi su za vrijeme aklimatizacije umrli od groznice (naročito stariji i odrasli). Zamjena planinskog podneblja s nizinskim, punim bara i močvara, teško je narušila njihovo zdravlje.

Prispjelim siromašnim i bijednim porodicama određeno je zemljишte za osnivanje buduće kolonije. Na prvim određenim parcelama, negdje u sredini sadašnjeg sela, krčila su se prva hrastova i bukova stabla te podizali prvi domovi. Dosejenici su plaćali jedno katastarsko jutro potkućnice 50 forinti, a građu su dobivali besplatno.

Naselje je dobilo ime po sinu obitelji Drozd. Njegovo rođenje 1880. godine nije bila velika radost samo za obitelj, već i za čitavo selo. Naime, on je bio prvo seosko rođeno dijete i njegov muški spol najavio je cijelom selu sreću. Grofica Gabrijela, Ladislavova supruga, bila je njegova krsna kuma i nadjenu-la mu ime Marko, po svom prerano preminulom sinu. Tako je i selo prozvano Markovcem.

Ista grofica dala je 1892. godine postaviti kip sve-toga Marka točno u sredini sela (*slika 4*), otprilike tako gdje je podignuta prva kuća doseljene obitelji. Ograden je četverouglastom ogradom, a na svakom uglu posađena je po jedna lipa.

Markovački Slovaci zimi su krčili šume vlastelina Pejačevića, a od proljeća do jeseni obavljali poljodjelske radeve na imanjima istih gospodara. Zarađa im je isplaćivana dijelom u naravi (u žitu, živežnim namirnicama, građevnom materijalu), a dijelom u novcu. Obračun (tzv. komput) obavljao se jednom godišnje, i to u mjesecu siječnju. Svaka obitelj nastojala je dnevno u nadnici (rabotu) na vlastelinsko dobro poslati barem jednoga člana obitelji. "Pečat", iznos jedne nadnici, bio je 40 novčića (4 seksera). Tijekom prve tri godine, kao posebnu nagradu za krčenje šuma, dobivali su iskrčeno zemljишte besplatno na uživanje. Nakon toga plaćali su za svako katastarsko jutro iskrčenog zemljишta pet forinti godišnje. Ova arendacija povišena je 1900. godine prvi put na 6 forinti godišnje, 1901. na sedam i tako suksesivno sve do 1919. godine, kada je postigla vrhunac od 20 forinti godišnje.

Seljani su živjeli životom nalik životu srednjovjekovnog seljaka - kmeta. Za vrijeme saborskih izbora bili su obvezni glasovati za vlastelina Pejačevića. Budući da su o njemu bili materijalno potpuno ovisni, morali su mu biti poslušni i odani. Bili su mu zahvalni na pružanju najpotrebnijih sredstava za skroman život. Usprkos svemu, bili su prilično mirni i zadovoljni. Naročito stariji. Takvom mentalitetu pridonio je feudalizam na koji su navikli i tamo gore, u Slovačkoj.

Markovčani nisu imali ništa osim potkućnice na kojoj su sagradili skromne domove s još skromnijim gospodarskim zgradama i nešto vrta. Nakon što su se, po završetku djelomičnog krčenja šumskih područja, pojavile oranice, dobivaju, kao naknadu dijelom izgubljenog posla kao šumski radnici, u najam onoliko oranice (rudine) koliko je koja obitelj mogla obraditi. Broj dodijeljenih katastarskih jutara ovisi o broju članova. Prosječno su dobivali po šest katastarskih jutara, a najviše deset. Višak slo-

godnog vremena provodili su na imanju feudalca (na onom dijelu koje je obrađivao u vlastitoj režiji) kao nadničari.

Nakon završetka Prvog svjetskog rata (1914. - 1918.) naziru se prvi obrisi novog socijalnog uređenja. Očekivala se najavljeni agrarna reforma. Kako bi izbjegli nepovoljne posljedice ove reforme, Pejačevići započinju prodavati dio svojih posjeda, i to uglavnom koloniziranom življu (*slika 5*). Ako nisu mogli kupiti za gotovinu, omogućena im je otpłata. Jedna obitelj kupila je najviše do deset katastarskih jutara zemlje. No, mnogi su, zbog loših finansijskih mogućnosti, kupovali i ispod potrebnog minimuma. Nažalost, i odanost alkoholu, koja je bila tipična za siromašnije slojeve slavenskog življa, pridonijela je propadanju pojedinih obitelji. One su svoja zemljišta, kako bi namaknule novac potreban za ovaj porok, ustupile naprednjim obiteljima, stoga danas u selu ima više zemljoradnika, nego gospodara (ratara). Sinovi roditelja alkoholičara izučavali su zanate, naročito zidarske. No, nisu se uspijevali plasirati kao samostalni obrtnici, već su radili kao radnici kod drugih obrtnika u okolnim mjestima.

Broj domaće inteligencije neznatan je. Troje ljudi sa završenom srednjom školom (svećenik, graditelj, akademski trgovac) otisnulo se u svijet pa selo od njih i nema neke direktnе koristi. Zahvaljujući bližini Našica, poneki bistriji daci pohadaju građansku školu te po završenom drugom ili četvrtom razredu prelaze u trgovinu ili obrt. Nekoliko Markovčana radi na željeznicama.

Od osnutka sela pa do danas (1940. godine) na čelu je sela seoski odbor kojim rukovodi seoski knez (*rychtár*). On saziva seljane na seoske sastanke, izjava ih o nastalim potrebama sela i željama pojedinaca, a rukovodi i samom skupštinom. Knez je opunomoćeni predstavnik sela u općinskom vijeću općine Našice trg. i izvršni organ. U spomenuto općinsko vijeće obično se biraju po četiri vijećnika (odbornika) iz sela Markovca.

Noćnog čuvara (*bohter*), koji održava noćni mir u selu, izdržava selo iz svojih sredstava.

Godine 1904. izvršena je odredba seoske skupštine da se kroz selo, s obje strane ulice, sagradi nogostup (*chodník*). Iste godine zasadena su kroz selo dva drvoreda jabuka, čije su sadnice zbog neodgovarajućeg tla danas većinom uginule. Naime, bile su zasadene u bivšem kanalu.

Markovačko Dobrovoljno vatrogasno društvo osnovano je godine 1907. kao filijala našičkog društva. Potpuno samostalno postalo je 1923. godine na-

kon izvršene reorganizacije. Te godine, uz pomoć seća, vatrogasci su izgradili društveni dom, u kome se održavaju i seoski sastanci. Prvu veliku vatrogasnju štrcaljku (*slika 6*) društvo je nabavilo godine 1925. za 25000 dinara.

Mađarsko Juliansko društvo, uz pomoć MAV-a (Mađarske željeznice), izgradilo je 1912. godine u kulturno-propagandne svrhe, na željezničkoj postaji Našice (uz desnu stranu ceste Našice-Đakovo), 50 metara dugu jednokatnicu (*slika 7*), u kojoj je do 1918. godine djelovala tzv. mađarska škola. Bila je građena (za ono vrijeme) po najmodernijim gradevinskim školskim zahtjevima i opremljena vrlo komforntno: deset učionica dimenzija 10x620x420 m, prostrani hodnici, vodovod, engleski zahodi, velika gimnastička dvorana. Ova dvorana služila je nedjeljom i praznikom kao bogomolja. Godinu dana kasnije u dvorištu ove zgrade sagrađena je manja jednokatnica s četiri komforna stana za učitelje. Jedini nedostatak školske zgrade jest okrenutost pročelja prema sjeveru. Ovu školu pohađala su većinom djeca željezničara. Markovačka i našička djeca istu nisu počinila jer su roditelji bili svjesni njezine svrhe - propagande visoke kulture "našeg vječnog ugnjata Mađara". Za vrijeme prevrata 1918. godine škola je prestala s radom. Moderan namještaj i ostali inventar većinom su odneseni, a zgrada je ostala gotovo potpuno prazna i pusta. Već iste godine ova zgrada prelazi u vlasništvo Jugoslavenskih državnih željeznica, odnosno direkcije željeznica u Zagrebu, koja ju je adaptirala u stambene svrhe za svoje osoblje. Tek dvije učionice u desnom krilu prizemlja iznajmljene su novoosnovanoj školi u Markovcu 1922. godine. Kasnije, oko 1933. godine, iznajmljena joj je još jedna učionica na katu, koju je koristila do 1935. godine mjesna Sokolska četa. No, već 1936. godine spomenuta učionica, nakon proširenja dvorazredne škole u trorazrednu, prelazi u školsku upotrebu. I danas je u spomenutim prostorijama smještena Narodna škola sela Markovca.

Godine 1913. podignuta je preko puta kipa sv. Marka mala kapelica, koja je 1923. posvećena također sv. Marku, zaštitniku sela. Radove su obavljali sami Markovčani (*slika 8*), a svu građu poklonio je grof Teodor Pejačević. Iz svojih sredstava selo je 1922. godine nabavilo zvono teško 41 kg. Na Markovo (25. travnja) iste godine održana je u ovoj kapelici prva sveta misa. Otada se na taj dan uvijek slavi crkveni god sela. Prije mise obavlja se markovačka procesija uz posvetu Žita. Slika sv. Marka na oltaru posvećena je 1927. godine.

Rješenjem Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju, Odjeljenje za prosvjetu i vjere od 22. rujna 1922. godine broj 37.189/922, otvorena je 13. studenog iste godine dvorazredna niža pučka škola. Od osnutka do 25. studenog 1935. godine u njoj su službovali učiteljski supruzi Josip i Darinka Radaňić. Naime, toga dana premješteni su na ovu školu supruzi Andrej i Katarina Koza. Budući da su Slovaci u Markovcu bili do tada prepušteni assimilaciji i nacionalnom propadanju, učitelj Koza, Slovak, dobio je zadatku nacionalno ih osvijestiti. Bilo je to na inicijativu kulturne institucije jugoslavenskih Slovaka iz Bačke i Srijema. Koza je odmah započeo s pripremnim radovima oko odobrenja manjinskog slovačkog školskog odjela, koje je otvoreno odlukom Ministarstva prosvjete Onbroj 3298 od 25. siječnja

1937. godine, a počelo je s radom 5. ožujka iste godine pod vodstvom samog učitelja Andreja Koze. Otvaranjem ovog manjinskog odjela na slovačkom jeziku dvorazredna škola proširena je na trorazrednu. Dotadašnja nacionalna uspavanost zamijenjena je živim zanimanjem za poduzetu akciju poslovačivanja prilično odnarođenih Slovaka. No, nažalost, domaći starosjedinci opirali su se tome osyešćivanju. Hrvati okupljeni u političkoj partiji HSS pogrešno su smatrali da je nacionaliziranje Slovaka samo veo pod kojim se radi u korist JRZ (Jugoslavenske radikalne zajednice), partije koja je bila u opreći s HSS-om. Nažalost, markovački Slovaci siromašni su, bez vlastitog identiteta i kulture (čemu su i sami pridonijeli), stoga ih domaći Hrvati ne poštuju, da-pače, čak ih i izruguju.

2. GEOGRAFICKE PRÍZNAČNOSTI MARKOVCA, FYZIOGNÓMIA A JAZYK MARKOVČANOV

2.1. Geografické príznačnosti

2.1.1. Umiestnenie

Od stredu okresného mesta Našice smerom na východ, vzdialenosť 2,5 km nachádza sa Markovec Našický. Spojené sú v smere železničnej stanice 2 km dlhou Ulicou bratov Radićovcov (voľalekou kráľa Aleksandra s prerušením 500 – 600 m nevybudovanej časti). Vedľa pravej strany cesty (od Markovca k Našiciam), vydláždený je chodník na ľahší prístup k železničnej stanici, do ktorej zaviedli aj verejné elektrické osvetlenie. (Vtedy elektrina nebola ani v dedine, ani v súkromných domoch). Markovec sa len podľa svojho geografického umiestnenia mohol nazvať predmestím, v skutočnosti bol veľmi malý. Rovná, 1800 m dlhá ulica (Obrázok 9) v smere severozápad – juhovýchod medzi stanicou Našice a štátnej cestou Osijek – Našice s obyčajnou zemnou cestou mala 180 biednych domcov, s ešte biednejšími hospodárskymi budovami. V jeseň roku 1940 podnikli potrebné opatrenia na budovanie tejto cesty (na útraty dediny za eventuálnej pomoci banoviny). No do januára roku 1940 vybudovali len z každej strany ulice po sto metrov. Markovec roku 1940 mal asi tisíc obyvateľov, z toho 99% rímskokatolíckeho vierovyznania.

Tri kilometre na sever sa rozprestiera Velimirovac známy pod menom Selište, 4 km severovýchodne je Jelisavec a 3 km juhovýchodne Vukojevci.

2.1.2. Hory a vodstvo

Najužšie okolie Markovca je väčšinou rovina. 250 m od železničnej stanice, vlastne od južného konca dediny, sa rozprestiera v smere východ – západ prvý svah Krndije, zvaný Kukljaš. Tento malý horský svah obrastený bukovým, hrabovým a dubovým lesom dáva, najmä na jar a jeseň zvláštnu krásu užšiemu okoliu Markovca. Lesom Kukljaš tečie kľukatý Vujno-

vacký potok, ktorý sa často rozvodní a zvyšok vody zasiela do močiara Fišerov bájer. Tento vznikol z jám po dolovaní hliny na výrobu tehál v tehelní majiteľa Fišera, ktorá tam bola do roku 1932. Na druhom brehu tohto potoka a pri priemyselnej úzkokorozchodnej trati pôda postupne stúpa. Načim iba 150 – 200 m mierne stúpat' po vrch horského svahu Kukljaš, ktorý sa tu rozširuje na plošinu. Túto plošinu pre rôzne druhy vysadených jabloní nazvali Jabučík. Ináč je populárny výletný miestom. Tam možno prísť za najviac 15 – 20 minút. Už počas veľkostatkára Pejačeviča tento ovocný sad bol dosť starý, lebo ani tento nevkladal mnoho do jeho obnovy. Priestor Jabučíka je porastený ihličnatými stromami, čo mu dáva nekaždodenne čaro a krásu počas kvitnutia. Za ihličnanmi pokračujú listnaté stromy. Od Jabučíka smerom na západ nachádza sa menšie, ale dosť strmé údolie pod menom Markovský jarok. Kraj medzi Markovským jarkom, dedinou Vukojevci a cestou Markovec – Vukojevci – Podgorač sa volá Vukojevský pašnjak, úradne lug, lebo len pred rokom 1940 tamjší les vyklčovali a celý terén sa premenil na pastienok.

Vujnovacký potok (preteká Kukljašom) po štátnej ceste Markovec – Vukojevci – Djakovo mení svoje meno na Komarovacká rieka, ktorá sa v chotári Po-rečki Gaj spája s potokom Lapovac, tečie istý čas vedľa trate Našice – Osijek a za Jelisavcom prechádza cez železničnú trať a cestu Našice – Osijek, po ktorej sa spája s Našickou riekou, a táto zasa s Karašicou, prítokom Dravy.

Medzi Našicami a Markovcom chotárná hranica v dedine Markovac ide železničnou traťou Osijek – Našice – Záhreb. Ľavo od označenej čiary sa nachádza vo vlastníctve dediny pôda určená na cintorín (čiže von z dediny). Hranica ide povedľa samej trate až po železničné priecestie a mostík cez potok Našická rieka a zahýna smerom na východ pravým brehom svojho toku až 1 km pred Jelisavcom. Tu zanecháva Našickú rieku a náhle zahýna na juh prechádzajúc štátnu cestu Našice – Osijek po železničnú trať Našice – Osijek. Začína sa od trate, tiahne až do Jelisavských záhumienkov a asi 200 m pred železničnou zastávkou Jelisavec opúšťa trať a naberá smer rovno k potoku Lapovac (Obrázok 10). Potom ide hlavne Lapovcom až do priecestia cesty Markovec – Vukojevci. Pri moste necháva Lapovac a zahýna na západ a na 100 – 150 m od cesty ide západným smerom vedľa cesty (na spomenutej vzdialenosťi) až po asi 100 m pred mostom, pod ktorým preteká Vujnovacký potok, vlastne Komarovská rieka. Prechádza potom cez ce-

stu Markovac – Našice – Vukojevci a ide smerom k priecestiu železničnej trate Našice – Záhreb, tiahne cez túto cestu, a potom zasa tráťou (k ceste Našice – Osijek). V rámci uvedených hraníc chotára sú tieto polia alebo ako to dedinčania volajú *rudine*, lúky a pasienky: terén medzi Našicami a Jelisavcom, a na sever po hraničnú líniu, ktorú tvorí štátnej cesta Našice – Osijek smerom na juh po asfaltku Našice – Vukojevci – Podgorač po most, pod ktorým preteká Vujnovacký potok, vlastne Komarovacká rieka a potok Lapovac je známy pod menom Porečki Gaj. Časť terénu, ktorá sa rozprestiera z oboch strán štátnej cesty Našice – Osijek asi 1000 m po Jelisavec, je známy ako Orašje. Menšia časť územia, vlastne lúka, ktorá je vedľa ľavého brehu Komarovskej rieky, je nazvaná Porečki Gaj – lúka, kým územie z pravej strany spoľahlivého potoka Komarovce - livade.

Terén medzi Komarovskou riekou a Lapovcom je známy ako Srdjelovec. Jeho časť, ktorá sa nachádza v rohu medzi Komarovskou riekou a Lapovcom, nazývajú Rožec (deminutívum zo slovenského slovka Roh). Južnejšie sa nachádza 5 katastrálnych jutár ornice nazvaných *Babič* (asi podľa bývalého majiteľa) potom *Selske livade*, ktoré sú často zaplavené. Na odvodňovanie vykopali kanál Kitušjak, ktorý vedie vodu do Lapovca. Časť Srdjelovca, ktorá sa nachádza medzi Lapovcom a štátou cestou Našice – Podgorač nazvaná je Mesarka.

Časti markovského chotára vystavené sú častým záplavám a pre zaplavovanie, najmä na jar, počas topoňia snehu a vôd z miernych západných svahov Krndije, ktorú kanály a potoky nemôžu prijať, nemenia sa na ornice, ale zostávajú lúky. Okrem Vukojevského lugu a Komarovskej livady po silných dažďoch záplavám je vystavené aj centrum dediny.

Pôda je zväčša ľilovitá a pokrytá *brestovačou*. Je to horná tenká vrstva pôdy sivotmavej farby, trochu úrodnejšia a priaznivejšia na obrábanie od ľlu. Pod ňou sa nachádza hlbšia vrstva ľlu, čo neprepúšťa vodu, preto sa tu vytvárajú močiare, ktoré po daždi po niekol'kých dňoch miznú. Vlastne, zrážky sú hlavným problémom úrodnosti pôdy. Nadbytok dažďa spôsobuje záplavy a jeho nedostatok sucho. Z 1.500 katastrálnych jutár, kol'ko je vo vlastníctve dediny Markovec, 1.200 sú ornice (*rudine*) a ostatných 300 jutár sú lúky a pasienky. Ked'že v dedine žije okolo 1.500 obyvateľov, znamená to, že na jedného pripadá jedno katastrálne jutro orníc, čo nestačí na obživu všetkých obyvateľov. Značná časť obyvateľstva musela preto do robotníckej (sedliacko-robotníckej) triedy. Práve tieto najchudobnejšie vrstvy majú mnoho de-

tí (taký je prípad v celej vlasti). Na priemerný život jednej rodiny s dvoma det'mi je potrebné najmenej 6 katastrálnych jutár ornice a aspoň jedno jutro lúky. Avšak v Markovci väčšina rodín má 4 až 6 detí, čo znamená, že sú ľudia v tejto dedine veľmi chudobní.

Jedno katastrálne jutro pôdy (ornice, lúky, pasienky) predáva sa hlavne za 4.000 dinárov.

2.1.3. Klíma

Podnebie je výrazne kontinentálne. Celý kraj je otvorený proti severu, preto z Panónskej nížiny najčastejšie prúdi chladný severák, ktorý narážajúc na svahy požegských hôr, mení smer, najčastejšie v opačný a tým vytvára nerovnomerné prúdenie a miešanie vzduchu, preto je užšie okolie dediny vystavené silnejším a slabším vetrom. Každý vietor, bez ohľadu z ktorej strany fúka, obyvatelia nazývajú *vieter*. Ročné obdobia nazývajú jar, leto, jeseň, zima.

Počas zimy, ktorá oplýva snehom, je najchladnejšie na *Hromnice* t. j. začiatkom *fašiangov*. Na jar sú známe *Ďurovské dažde*. Po letných horúčavách sa stane, že padá *ľad*, *ľadovec*. Najteplejšie jesenné dni po Michale volajú sa *babské leto*.

Podľa rozprávania starších rozlišujú sa hlavne len dve ročné obdobia – leto a zima. Pravý prechod medzi nimi vlastne ani nie je. Po ostrejšej zime nasleduje iba niekol'ko stredne chladných a daždivých dní a po nich hned' teplé letné dni. Podobne je to aj pri prechode z leta na zimu.

2.1.4. Flóra

Okolitý kraj je bohatý hlavne na stredoeurópsku nížinnú flóru.

Okrem kultúrneho rastlinstva, všetkých druhov obilia, darí sa tu rôznym trávam a *korovu*, *burine*. Po poliach, najmä zanedbaných rastie *zubača* (pýr), ktorú je ľahko vykorenit'. V žite (pšenici) jesto *chvoste*, *vika* a *kúkol'*. Vedľa ciest vidieť *čiernobyl'*, *šťavinu*, *divý mak*, *čiček*, *titrica* (harmanček). Na dvoroch rastie *divá paprika*, *lopúch*, *habzda*, *ožina*. Vedľa ohrad a ciest početné sú *trnky*, *glog* (*hlohl*), *čiernice*, *kolocer* (*skorocel*), *šuga* (*kukučina*), *sivinský korenec* (*čemerica*). Lekvár sa varí z *chabzdy*, *trniek*, *černíc* a *šípkou*. Ako potrava pre ľudí zbierajú sa ešte aj *huby* a *ja-hody*, lesné a záhradné.

Z liečivých rastlín na čaj známe sú *repík* (jagodnjak) a *titrica* (harmanček). Na čistenie rán sa používa-

jú *trpka*, *kolocerov list*, *mačie chvosty*, *ropov (repový) list*. Na podstielku a krmivo sa nepoužíva burina. Podstielka je zo *slamy* a na krmivo sa používajú účelovo pestované rastliny.

Farbenie súkna a vlny sa koná *orechovým listom* a farbenie kože *dubovou kôrou*, *šiškom* a *jelšovou kôrou*.

Domy a ostatné budovy nepokrývajú sa *trstinou*, *rohožou* ani *šašinou*. Rohož sa používa na výrobu húzvy (povrazov).

Na ozdobu pestujú záhradné kvety (Markovčania pre záhradu používajú slovko *bašča*), *ružmarín*, *zimské ruže* (chryzantémky), *nochtíky*, *orgován*, *pivonku*, *lalíu*, tulipán, jorgiňe (georgíny), *žabky*, rôzne druhy *muškatov* a *fuksiu* (fuksiu).

Na jar sa det'om zhотовujú hračky. Na písťalku sa používa vŕba, na *pukalky* a *prskalky bez* (baza). Oblúbená hračka, ktorú deti samy vyrábajú, je *strelka*. Z prúta urobia *luk*, ktorý pripomína na latu.

U silovnejší gázdovia vykonávajú jarné čistenie ozimných siatin tzv. *stýčekom od chvosta*, *viky*, *kukola a sneti*. Vlastne, v malej pšenici ich je možné ľahšie a dôkladnejšie vykoreníť ako neskôr; počas žatvy je to prakticky nemožné.

2.1.5. Fauna

Celý okolitý kraj je bohatý na stredoeurópske živočišstvo. Hoci sa počet lesnej zveriny počas zmenšovania lesných komplexov znižoval, ešte jej je hodne. No, vlc a medvede sú už vykynozené. Ked' ide o tzv. vysokú zverinu, v okolitých lesoch jesto jelene, srny a *divých sviň*, tiež *zajacov*. *Líška*, *tchor* a *divá mačka* sú mäsožravce, ktoré tu možno nájsť. *Jazvec*, *lasica* a *kuna* už miznú, lebo sa počítajú do škodcov a lov na nich je neobmedzený. Vedľa väčších potokov, v ktorých je hodne rýb, je už zriedkavý *vydri* kus. Drobnych škodcov a najmä myší a potkanov jesto hodne, ale ani jeden rok tol'ko, aby spôsobili veľké škody. Všeobecne hovoriac zverina veľká, či malá nezavíni väčšie škody.

Herčok, *chrček* v týchto krajoch je nie častý, asi pre nízkoležiace územie a t'ažké neporózne *brestováče*, čím sa mu znemožnilo v pôde kopat' úkryty.

V okolí jesto hodne rôznych nest'ahovavých vtákov a st'ahovavých. *Vrabec* je veľmi rozšírený, preto sa v dedine a po poliach môžu vidieť väčšie kŕdle. Časté a oblúbené sú *lastovička* a *jurík*. (Je to lastovička, ktorá buduje svoje hniezda z vonkajšej strany budov). Bocianich hniezd, zvestovateľov jari, v dedine zried-

kavo vidieť. V dedine je aj *škovránok* (*nest'ahovavý a st'ahovavý*). Prvý (labtuška) sa počas zimy st'ahuje do dediny a st'ahovavý včas na jar sa pred bocianmi vracia z juhu. Z nest'ahovavých vtákov sú známe *sýkorky* a *žltovolky*.

Po poliach, lúkach a lesíkoch sú straky, vrany, havrany, škorce, drozdovia, datele, štiglice, palčeky a v lesoch divý holub, hrdlička a z dravcov jastrab, sova, zriedkavo orel.

Z vtákov v močiari najznámejšie sú *divá kačka*, *divá húška*, *čapl'a*, *ronka*, lyska. V okolitých rybníkoch medzi Jelisavcom a Breznicou sú močiarky, pre ktoré tunajší ľudia nemajú názvy. V potokoch a močiaroch žijú najobyčajnejšie druhy rýb (*sumec*, *kapor*, *lieň*, *št'uka*, *belička* a *bandar*, *ostriež*) a môžu sa nájsť i raky a korytnačky. Z plazov sú známe ešte dva druhy jašteríc, jašterica zelená a sivá a veľký počet žiab. A to *chrastača*, *kreketuša*, *katalinka* a iné. Obyvateľstvo vie jedine o *chrastači*, ropuchе, že je užitočná, lebo ničí po záhradách rôzne červy. *Jedovaté hady* nevidieť často, a neútočia ani na dobytok na pasienkoch, ani na ľudí. Najznámejšia je vretenica. Z nedojedovatých možno stretnúť užovku a slepúcha, ktorého ľud považuje za hada, hoci patrí jaštericiam. Je tu ešte niekol'ko druhov hadov, ale im obyvateľstvo nevie názvy.

Chrobákov v okolitom kraji je mnoho. Na ľudskej telo sa usadili *rvi* a *blchy* a do odevu moľa. V ľudskej potrave sa môžu nájsť rôzne druhy červov, v starej múke *mol'*. V domoch, a najmä starších a zanedbaných sa javí domáci hmyz, *chrobáky* a *šváby*. Dobytok napáda *voškravská* a *svinská* a zeleniny *leptir ku-pusniar* (hoci je správne slovko motýl!), buvač a rôzne *húsenice*. Na pšenici a trávach vidno rôzny hmyz a škodcov, ale im Markovčania nepoznajú názvy. Ľud jedine vie, že motýl nie je škodlivý, ale užitočný pre roznášanie peľu a že sú škodlivé húsenice, ktoré sa vyliahnu z ich vajíčok. Ked' ide o nebezpečný hmyz, známy je *stršeň* a *osa*. V záhradách a živých plotoch sa nachádzajú rôzne druhy slimákov ako *záhradný púž* a *sopliak*. Potravou žabám sú *hlísty*, ktoré vychádzajú zo zeme po daždi.

2.2. Telesná štruktúra

Slováci v Markovci sú ľudia strednej výšky, s podlhovastou hlavou, pravidelných črt tváre a nosa, s gaštanovými často aj *brnčavými vlasmi*, tmavšej pleti a sivých očí. Asi štvrtina z nich sú výrazne chlapčí, o 30 percent sú silnejší od domáceho staroosad-

líckeho obyvateľstva. Priemerný dospelý chlap má 70-80 kg. Na pleciach môže nosiť do 100 kg. V dedine jesto aj niekol'ko neobyčajne silných ľudí. Silu skúšajú udvihovaním kolesa naloženého voza. Kol'ko môže t'ahat' pár koní po suchej ceste, tol'ko môže aj človek zdvihnúť zo zeme. Hovorí sa, že aj voľ'akedy boli ľudia silní.

Jedna rodina má priemerne 6 až 8 detí. Dospelí zomierajú vo veku 50 až 65 rokov, najčastejšie na suchotiny a deti najviac v prvom roku, a to na črevný katar. Veľmi starých ľudí osemdesiatnikov je dnes oveľa menej ako skôr, lebo sa pre rýchle tempo života skôr vysilia. Skôr žili pokojnejšie.

Jednotlivé časti tela: chrbát, krk, palce (prsty), mihalnice, bricho, laby (chodidlá).

Cloveka s veľkými perami nazývajú *gambatý*, s orlím nosom *kl'ukatý*, s veľkým zadkom *ritnatý*, s veľkým bruchom *bachratý*.

Plešivého cloveka volajú *plešivý*, šedivého *šedivý*, hrbatého *hrbatý*, chromého *chromý* a hľadiaceho na kríž *šuri*.

Pre nich je každá choroba jednoducho *choroba*, *chorota*. Najobyčajnejšia choroba je *zimmica*. Totiž, tak nazývajú väčšinu chorôb, s horúčkou. Infekčné choroby ako šarlach, týfus, osýpky, diftéria, javia sa len občas, a to bez t'ažších následkov.

Vonkajšie a rôzne úrazy: jazva je označenie, plech; vred, poranil sa, ubližil si, stlukol, oporel; opálel.

Vnútorné choroby: bolesti hlavy je *lípanie v hľave*; angína je ked' *má hrče* (mandľové žľazy bývajú opuchnuté, preto vznikajú hrče); nádcha je *prskavica*. Ked' majú žalúdočné choroby, hovoria, že ich *žalúdok bolí*; človek s karpinami je *kapravý*.

Ženské choroby: pri menštriacii hovoria, že má čas, dosťava na seba; pri pôrodných bolestiach budúca matka koleso láme.

Duševné choroby: bláznivý je človek *blázen*; aj *smutný*; sprostý, *hlúpy*, *kretén*, *karas* (v dedine počas výskumov boli dvaja-traja kreténi).

2.3. Jazyk

Markovskí Slováci hovoria materinským slovenským jazykom a chorvátskym, ktorý sa medzi sebou prepletajú. Používajú západoslovenské nárečie z okolia Turčianskeho svätého Martína, ktoré je veľmi podobné spisovnému slovenskému jazyku. Pri používaní chorvátskeho jazyka cítiť slovenský prízvuk a miešanie slovenských výrazov. A naopak. V slovenskom jazyku používajú často aj chorvátske slová. Totiž získal sa dojem, že je v slovenskej konverzáции každé tretie alebo štvrté slovko chorvátske, a naopak. Čoraz častejšie používanie chorvátskych výrazov badat' najmä u mladých; títo, napríklad, namiesto správneho Musím zostať doma povedia *Moram ostáť doma*.

Obrázok 9 - Vtáči pohľad na Hlavnú ulicu (Fraňa Strápača) z 50 m výšky z Papukovho sila v Deň svätej Kataríny
Slika 9. Izgled glavne ulice (Franje Strapača), pogled s visine od 50 m s Papukovog silosa na dan svete Kate 1999. godine

Obrázok 10 - Rybačka na jazere Lapovec dnes
Slika 10. Pecanje na jezeru Lapovac danas

2. Geografske značajke Markovca, fizionomija i jezik Markovčana

(*Etnografska spomenica, neznatno prerađen materijal u konceptu iz 1940. godine, čiji su prikupljači bili učitelji narodne škole u Markovcu, Andrej M. Koza, Katarina M. Koza, M. J. Jagetić*)

2.1. Geografske značajke

2.1.1. Priroda oko čovjeka

Od centra kotarskog mjeseta Našica prema istoku, udaljen 2,5 km, nalazi se Markovac Našički. Međusobno su u smjeru željezničke postaje povezani 2 km dugom Ulicom braće Radića (nekada Ulicom kralja Aleksandra, s prekidom od svega 500-600 m neizgrađenog dijela). Uz desnu stranu zidane ceste (od Markovca prema Našicama) ozidan je nogostup radi lakšeg pristupa željezničkoj postaji, do koje je provedena i javna električna rasvjeta. (Tada je u samom selu nije bilo, pa niti u privatnim kućama.) Markovac se samo po svom smještaju mogao nazvati predgrađem. Ustvari, bio je vrlo jadan. Ravna, 1800 m duga ulica (*slika 9*) (u smjeru sjeverozapad-jugoistok između željezničke postaje Našice i zidane ceste Osijek-Našice), s običnom prtenom cestom, sadržavala je 180 bijednih kuća s još bjednjim gospodarskim zgradama. U jesen 1940. godine poduzete su potrebne mjere za zidanje ove ceste (na trošak sela uz eventualnu pripomoć banovine). No, do prosinca 1940. (kada je pisana ova spomenica), ozidano je samo sa svake strane ulice po 100 m. Markovac je 1940. godine imao oko 1000 stanovnika, i to 99% rimokatoličke vjeroispovijesti.

Tri kilometra sjeverno leži Velimirovac poznat pod imenom Selište, četiri kilometra zapadno nalazi se Jelisavac, a tri kilometra južno Vukojevci.

2.1.2. Gore i vode

Najuža okolina Markovca većim je dijelom ravničara. Dvije stotine i pedeset metara od željezničke postaje, odnosno južnog kraja sela, proteže se u smjeru istok-zapad prvi ogrank Krndije zvan *Kukljaš*. Ova mala gorska kosa, obrasla bukovom, grabovom i hra-

stovom šumom, daje, naročito u proljeće i jesen, posebnu ljepotu užoj okolini Markovca. Područjem šume Kukljaš protječe vijugavi Vujnovački potok, koji često nabuja i višak vode šalje u močvaru zvanu Fišerov bajar. On je nastao od jama preostalih nakon iskopavanja ilovače za pravljenje opeka u ciglani vlasnika Fišer, koja je tamo djelovala do 1932. godine. Na drugoj strani ovog potoka i kod industrijske pruge uzanog kolosijeka teren se postepeno uzdiže. Potrebno je svega 150-200 m laganog uspona do vrha gorske kose Kukljaš, koja se tu proširuje u neku vrstu visoravni. Ova je visoravan zbog raznih vrsta zasadjenih jabuka prozvana Jabučik i omiljeno je izletište. Do tamo se stigne za svega 15-20 minuta. Već tada je ovaj voćnjak bio prilično star jer ondašnji bivši vlasnik vlastelin Pejačević nije puno ulagao u njegovu obnovu. Prostor Jabučika ovičen je unaokolo crnogoričnim stablima, što daje naročitu draž i ljepotu u vrijeme cvjetanja. Na crnogoricu nastavlja se dalje listopadno drveće. Od Jabučika prema zapadu nalazi se manja, ali dosta strma uvala, pod imenom Markovački jarak. Kraj između Markovačkog jarka, sela Vukojevaca i zidane ceste Markovac-Vukojevci-Podgorač, provan je *Vukojevački pašnjak*, službeno lug jer je tek prije 1940. tamošnja šuma iskrčena i cijeli teren pretvoren u pašnjak.

Vujnovački potok (protječe Kukljašem), nakon prijelaza zidane ceste Markovac-Vukojevci-Đakovo, mijenja svoje ime u Komarovačka rijeka, koja se u predjelu hatara zvan Porečki Gaj spaja s potokom Lapovac, teče neko vrijeme uz prugu Našice-Osijek te iza Jelisavca prelazi željezničku prugu i cestu Našice-Osijek, da bi se spojio s Našičkom rijekom, a ova opet s Karašicom, pritokom Drave.

Između Našica i Markovca granica hatara sela Markovca ide željezničkom prugom Osijek-Našice-Zagreb. Lijevo od označene crte nalazi se u posjedu sela zemljишte određeno za groblje (dakle, izvan sela). Granica se provlači tik uz prugu, sve do prijelaza pruge preko potoka Našička rijeka i zakreće u istočnom pravcu desnom obalom svog potoka sve do 1 km pred Jelisavac. Sada ostavlja Našičku rijeku i naglo zakreće prema jugu, presjecajući zidanu cestu Našice-Osijek do željezničke pruge Našice-Osijek. Polazi uz prugu sve do jelisavačkih potkućnica i otprilike 200 metara pred željezničkim stajalištem Jelisavac napušta prugu i uzima ravan pravac prema jugu do potoka Lapovca (*slika 10*). Zatim kreće uglavnom Lapovcem sve do prijelaza ceste Markovac-Vukojevci. Kod mosta ostavlja Lapovac i zakreće prema zapadu i na 100-150 m od ceste polazi zapadnim pravcem uz cestu (u

spomenutoj udaljenosti) sve do na otprilike 200 m ispred mosta, ispod kojega protjeće Vujnovački potok, odnosno Komarovačka rijeka. Prelazi zatim na cestu Markovac (Našice)-Vukojevci i pruža se cestom sve do prijelaza željezničke pruge Našice-Zagreb preko ove ceste, a sada opet prugom (prema cesti Našice-Osijek). U okviru navedenih granica hatara nalaze se sljedeća polja, ili kako to seljani zovu rudine, livade i pašnjaci:

? Teren koji se nalazi između Našica i Jelisavca, a na sjever do granične crte koju čini zidana cesta Našice-Osijek, prema jugu do zidane ceste Našice-Vukojevci-Podgorač do mosta ispred kojega protjeće Vujnovački potok, odnosno Komarovačka rijeka i potok Lapovac,

poznat je pod imenom **Porečki Gaj**. Dio terena koji se pruža s obje strane zidane ceste Našice-Osijek do 1000 m ispred Jelisavca poznat je i pod imenom **Orasje**. Manji dio zemljišta, zapravo livada, koje se smjestilo uz lijevu stranu Komarovačke rijeke nazvan je Porečki Gaj - livada, dok onaj s desne strane spomenutog potoka **Komarovce** - livade.

? Teren između Komarovačke rijeke i Lapovca poznat je po imenu **Srđelovec**. Njegov

dio, koji se nalazi u kutu (rogu) između Komarovačke rijeke i Lapovca, nazivaju **Rožec**

(deminutiv od slovačke riječi rog). Malo južnije nalazi se 5 katastarskih jutara oranice nazvanih Babić (vjerojatno po bivšem vlasniku) te Selske livade, koje su često poplavljene; za odvodnjavanje prokopan je kanal Kitušnjak, koji odvodi vodu u Lapovac. Dio Srđelovca koji se nalazi između Lapovca i zidane ceste Našice-Podgorač nazvan je **Mesarka**.

Predjeli markovačkog hatara izloženi čestim poplavama, zbog nadolaženja vode, naročito u proljeće za vrijeme kopnjenja snijega s blagih zapadnih obronaka Krndije, koju kanali i potoci ne mogu prihvati, ne pretvaraju se u oranice, već ostaju livadama. Osim Vukojevačkog luga i Komarovačke livade, nakon jačih kiša poplavi je izložena i sredina sela.

Tlo je većim dijelom ilovasto i prekriveno brestovačom. Brestovača je gornji tanak sloj tla sivkasto tamne boje, nešto plodniji i pogodniji za obradu od ilovače. Ispod brestovače nalazi se debiji sloj ilovače koji ne propušta vodu pa se zato ovdje stvaraju močvare, koje prestankom kiše nakon nekoliko dana nestaju. Naime, oborine su glavni problem za plodnost tla. Previše kiše uzrokuje poplave, a premalo suše. Od 1500 katastarskih jutara zemljišta koliko je u posjedu sela Markovac, 1300 jutara su oranice (rudine), a preostalih 300 jutara livade su i pašnjaci. Budući da

u selu živi oko 1000 žitelja, znači da na jednog od njih otpada jedno katastarsko jutro oranica, što je nedovoljno za prehranu svih žitelja. Priličan dio stanovnika upućen je, stoga, u radničku (zemljoradničko radničku) klasu. Upravo ovi najsiromašniji slojevi imaju puno djece (takov je slučaj u cijeloj domovini). Za prosječan život jedne obitelji s dvoje djece potrebno je najmanje 6 katastarskih jutara oranice i barem jedno jutro livade. No, u Markovcu većina obitelji ima od četvero do šestero djece, što znači da su ljudi u selu vrlo siromašni.

Jedno katastarsko jutro tla (oranice, livade, pašnjaka) prodaje se uglavnom za 4000 dinara.

2.1.3. Klima

Podneblje je izrazito kontinentalno. Cijeli kraj otvoren je prema sjeveru pa iz Panonske nizine veći dio godine struji hladan sjevernjak, koji udarajući o obroneke požeških planina mijenja pravac, najčešće u suprotni smjer, i time izaziva neuravnoteženo miješanje zraka, stoga je uža okolina sela izložena jačim i slabijim vjetrovima. Svaki vjetar, bez obzira s koje strane puha, žitelji zovu "vieter". Godišnja doba nazivaju: jar (proleće), leto (ljeto), jesen (jesen), zima (zima).

Tijekom zime koja obiluje *snehom* (snijegom) najveća je studen na *Hromnice* (Svjećnicu), to jest početkom *fašiangov* (poklada). "Na jar" (u proljeće) poznate su *Durovske dazde* (Đurđevske kiše). Poslije ljetne omare (*horučavy*) ponekad pada led, grad ili tuča (*lad*). Najtoplji jesenski dani poslije Miholja zovu se *Babske leta* (Babje ljeto).

Pričanju starijih razlikuju se uglavnom samo dva godišnja doba - ljeto i zima. Pravog prijelaza između njih zapravo i nema. Poslije oštре zime nastupa svega nekoliko srednje hladnih i kišovitih dana i onda odmah topli ljetni dani. Slično je i pri prelasku ljeta u zimu.

2.1.4. Flora

Okolišni kraj obiluje uglavnom srednjoeuropskim nizinskim florom.

Osim kultiviranog bilja, svih vrsta žitarica, uspijeva razna trava i drač (*korov*). Po njivama, naročito zapuštenijim, javlja se pirika (*zubača*) koju je teško iskorijeniti. U žitu se (*v žite*) javlja boca (*hvoste*), graor (*vika*) i kukolj (*kukol*). Kraj putova viđa se *čiernobil*, *štavina* (kiseljak), *divý mak* (mak turčinjak), *čiček*

(čičak), *titrica* (kamilica). Po dvorištima raste *divá paprika*, *lopuch*, *habzda* (habda), *ožina* (ostruga). Uz ograde i putove brojne su *trnky* (trnjina), *glog* (glog), *čiernice* (kupine), *kolocer* (trpulac), *šuga* (vilina koša), *svinský korenec* (kukurijek). Pekmez se ukuhava od habde, trnjina, kupina i šipka. Za hranu ljudima skupljaju se još i *huby* (gljive) i *jahody* (jagode), šumske i vrtne.

Od ljekovitog bilja za čaj poznati su *repik* (jagodnjak) i *titrica* (kamilica). Za čišćenje rana koriste se trpka, *kolocerov list* (trpulčev list), *mačie hvosty*, *ropov list* (repin list).

Za stelju i stočnu hranu ne koristi se korov. Stelja je od *slami* (slame), a za hranu se koristi namjensko odgajano bilje.

Bojanje sukna i vune izvodi se *orechovim listom* (orahovim listom), a bojanje kože *dubovom kôrom* (hrastovom korom), *šiškom* (šiškom) i *jelšovom kôrom* (johinom korom).

Kuće i ostale zgrade ne pokriva se *trstinom* (trskom), *rogožom* (rogozom) niti *šašom* (šašom). Rogoz se upotrebljava za pravljenje *húzve* (užadi).

Za nakit rabe posebno odgajano vrtno cvijeće (iačko je ispravna riječ za vrt *zahrada*, Markovčani koriste riječ bašča), kao što su *ružmarin* (ružmarin), *zimske ruže* (krizanteme), *nočníky*, *orgován* (jorgovan), *pivonka* (božur), *lalia* (ljiljan), *tulipan* (tulipan), *jorgiňe* (georgine), *žabky* (žabice), razne vrsti *muškatlov* (muštla), te *fuksiona* (fuksijsa).

U proljeće se djeci prave razne igračke. Za pištaljku se koristi *vrba* (vrba), za *pukalky* (puckaljke) i *prskalky* (prskaljke) *bez* (bazga). Omiljena igračka koju djeca sama prave jest *strelka* (strjelica). Od šibe načine luk, koji pričvrste na letvu.

Vrijedniji gospodari provode proljetno čišćenje ozimih usjeva s tzv. *stýček*-om od *chvosta* (boce), *víký* (grahorika), kukolja i *sňet-i* (snijeti). Naime, u malom žitu moguće ih je lakše i temeljitiye iskorijeniti nego kasnije, odnosno u vrijeme žetve to je praktički nemoguće.

2.1.5. Fauna

Cijeli okolišni kraj bogat je srednjoeuropskom faunom. Iako broj šumske divljači zbog smanjivanja šumskih kompleksa pada, još je uvijek ima prilično. No, vukovi i medvjedi već su iskorijenjeni. Od visoke divljači po okolnim šumama ima jelena, srna i divljih svinja (*divih svíňa*), pa i zečeva (*zajaca*). *Líška* (lisica), *tchor* (tvor) i *divá mačka* grabežljivci su koji se

ovdje mogu pronaći. *Jazavec* (jazavac), *lasica* (lasica) i *kuna* (kuna) ponestaju, jer su uvršteni u štetočine i lov na njih je neograničen. Uz veće potoke, koji obiluju ribom, nađe se i pokoji primjerak *vidre* (vidre). Sitnih štetočina, a naročito *myš-ov* (miševa) i *potkanov* (štakora) ima u priličnom broju, ali niti jedne godine toliko da bi izazvali velike i lako primjetne štete. Općenito govoreći, od zvjeradi, bilo krupnije ili sitnije, nema većih šteta.

Herčok (hrčak) u ovim krajevima nije čest, najvjerojatnije zbog podvodnosti tla i teške neporozne brestovače, čime mu je onemogućeno u zemljištu kognati skloništa.

Okolina obiluje raznim pticama stana ricama i selicama. *Vrabec* (vrabac) je vrlo rasprostranjen, pa se tako u selu i po poljima mogu vidjeti njihova veća jata. Česte i omiljene jesu *lastovička* (lastavica) i *jurik* (lastavica koja gradi svoja gnijezda s vanjske strane zgradu). Gnijezdo rode, vjesnika proljeća, u selu se može rijetko pronaći. U selu je poznat i *škovránek* (ševa krunčica i vintulija). Krunčica se u zimsko doba povlači u selo, a ševa vintulija ptica je selica, koja se u rano proljeće, prije rode, vraća s juga. Od ptica stana ricama poznate su *sýkoske* (sjenice) i *žutovolke* (žuto voljke).

Po poljima, livadama i šumarcima zadržavaju se *straka* (svraka), *vrana* (vrana), *havran* (gavran), *čvorek* (čvorak), *drozd* (kos), *datel* (djelčić), *štiglic* (češljugar), *palček* (palčić), a po šumama *divý holub* (divlji golub), *hrlička* (grlica) te od grabežljivaca *jastrab* (jastreb), sova (sova) i rjeđe *orel* (orao).

Od ptica močvarica najpoznatije su *divá kačka* (divlja patka), *divá huska* (divlja guska), *čaplja* (čaplja), *ronka* (liska). Na obližnjim ribnjacima između Jelisavca i Breznice ima močvarica za koje ovdašnji ljudi ne znaju nazive. U potocima i močvarama žive najobičnije vrste riba (som, šaran, linjak, štuka, bjelica i bandar), a mogu se naći i *raky* (raci) i kornjače. Od gmazova (*plázov*) poznate su dvije vrste *jašterica* (gušterice), zelembaći i siva gušterica, te bezbroj vrsta žaba (*žaby*): *chrastača* (krastača), kreketuša, gatalinka i druge. Živalj zna jedino za krastaču da je korisna jer uništava po vrtovima razne crve. Zmije otrovnice (*je-dovaté hady*) ne viđaju se često i ne napadaju ni stoku po pašnjacima, niti ljudi. Najpoznatija je riđovka (*úžovka*). Od neotrovnih susreću se bjelouška i sljepić (*vretenica*), kojega narod smatra zmijom, iako pripada porodici guštera. Postoje još neke vrste zmija, ali im živalj ne zna nazive.

Kukaca (*chrobáka*) u okolišnom kraju ima mnogo. Na čovječe tijelo smjestile su se uši (*vši*) i buhe

(*blche*), a u odijelo prtena uš. U ljudskoj hrani mogu se naći razne vrste žižaka (u starom brašnu moljac). Po kućama, a naročito starijim i zapuštenijim, javlja se kućna gamad - žohari, rusi i švabe. Blago muči stočna uš (kravljia i svinjska), a povrće leptir kupusar (*leptir kupusniar*) (iako je ispravna riječ za leptira *motýl*), buvači i razne gusjenice (húsenice). Po žitu i travama viđaju se razni kukci, pa i štetocene, ali im Markovčani ne znaju imena. Narod jedino zna da leptir nije štetan, već koristan, zbog raznošenja praška -cvjetnog peluda, a da su štetne gusjenice (*húsenice*), koje se legu iz njihovih jajašaca. Od otrovnih kukaca pozнат je stršlen (*stršeň*) i osa (*osyka*). Po vrtovima i živincama nalaze se razne vrste puževa, a neke od njih su vrtni puž (*zahradny púž*) i puž blavnjak (*sopliak*). Kao hrana žabama služe zemljane gliste, koje izlaze na površinu zemlje poslije kiše.

2.2. Tjelesni ustroj

Slovaci u Markovcu ljudi su srednje visine, dugoljaste glave, pravilna lica i nosa, kestenjave kose (često i kovrčave (*brnčavé vlasy*)), tamnije puti kože i sivih očiju. Otpriklike L' njih izrazito su kosmati. Za 30% jači su od domaćeg starosjedilačkog življa. Prosječna je težina odraslog muškarca 70-80 kg. Na rangu mogu ponijeti do 100 kg. U selu ima i nekoliko neobično jakih ljudi. Snagu oprobavaju dizanjem točka natovarenih kola. Onolikو koliko može odignuti čovjek od zemlje, toliko može vući i par konja na suhoj cesti. Priča se da je prije bilo i jačih ljudi.

Jedna obitelj ima prosječno 6-8 djece. Odrasli umiru između 50 i 65 godina, i to najčešće od tuberkuloze (*suchotine*), a djeca najviše u prvoj godini starosti, i to od crijevnih katara. Vrlo starih ljudi (osamdesetogodišnjaka) danas ima puno manje nego prije jer se zbog bržeg tempa života prije "istroše". Prije su živjeli umjerenije.

Pojedine dijelove tijela nazivaju slovačkim žargonom: *chrbát* = leđa; *krk* = vrat; *palce* = prsti; *mihalnice* = trepavice; *bricho* = stomak; *laby* = stopalo.

Čovjeka s velikim usnama nazivaju *gambaty*, s orlovskim nosom *klukaty*, s velikom stražnjicom *ritnatý*, s velikim trbuhom *bachratý*.

Čelava čovjeka zovu *plešivy* (*plešivec*), sijedog *šedivý*, grbava *hrbaty*, šepavca *chromy*, a onoga koji gleda u križ *šurí*.

Za njih je svaka bolest jednostavno bolest (*choroba, chorota*). Najobičnija bolest jest groznica (*zimnica*). Naime, tako nazivaju većinu bolesti koje su popraćene visokom temperaturom. Epidemijske bolesti kao šarlah, tifus, ospice, difterija javljaju se samo povremeno, i to bez težih posljedica.

Vanjske ozljede i razne ozljede: *brazgotina*, ožiljak = *označenie, plech*; *čir* = *vred*; *ozlijedio se* = *ublížil si*; *stukao* = *stlukol*; *ofurio* = *oporel*; *opekao* = *opárel*.

Unutrašnje bolesti: *glavobolja* = *hlúpanie v hlave*; *angina* = *má hrče* (žiljezde krajnika bivaju pojačane, pa nastaju kvrge (*hrče*)); *hunjavica* = *prskavica*; bolest želuca = *žalúdok ma bolí*; krmeljiv čovjek = *kapravý*.

Ženske bolesti: mjesečnica = *má čas, dostáva na seba* (ima vrijeme, dobiva na sebe); trudovi = *kolesá lamat* ((*kolesa*) točkove lomiti).

Duševne bolesti: lud = *blázen*; žalostan = *smutny*; bedak = *hlúpy, sprosty*; kreten = *karas* (u selu je tada bilo 2-3 kretena).

2.3. Jezik

Markovački Slovaci služe se materinjim slovačkim jezikom i hrvatskim jezikom, koje međusobno isprepliću. Koriste zapadni slovački dijalekt, (iz okoline Turčianskog sv. Martina), koji je vrlo sličan književnom slovačkom jeziku. Pri upotrebi hrvatskog jezika primjećuje se slovačka akcentuacija i miješanje slovačkih izraza. U slovačkom jeziku koriste slično i hrvatske izraze. Naime, stječe se dojam da je u slovačkoj konverzaciji svaka treća ili četvrti riječ hrvatska, i obratno. Naročito se sve veća upotreba hrvatskih izraza uočava kod mlađih generacija, na primjer: *Moram ostát doma* (Moram ostati kod kuće). Ispravno bi bilo *Musím ostat doma*.)

3. KAŽDODENNYŽIVOT

3.1. Lieky

Mnohé choroby obyvatelia Markovca ako aj obyvatelia väčšiny okolitých dedín liečia jednoducho odpočívaním, tak aj *zapálenie plúc, osípky (osýpky)* a týfus. Pri zápale plúc a týfuse sa liečia aj diétou. Žalúdočné choroby, reumu, žlč a čemer (istý druh zimnice) považujú za symptom t'ažšieho ochorenia a využívajú masáz. Masáz vykonávajú najčastejšie staršie a skúsenejšie ženy. Využívajú ako prostriedok *svinskú mast'* alebo *gáforšpiritus* (zmes gáforu s ostrým). Ani jednu chorobu neliečia púšťaním krvi, hoci vedia, ako to majú robiť. Totiž v dedine nie nikoľo, čo by vedel liečiť na takýto spôsob.

Ak sa niekto pichne trňom alebo *zapiračom (zadrela mu trieska)*, trň alebo triesku vyberajú obyčajne ihľou bez predchádzajúcej dezinfekcie (pálenia na plameni a podobne).

Zriedkavo vyl'adávajú pomoc zubára, zuby si trhajú sami. Na dedine možno takmer vždy nájsť niekoľo, kto svojimi zvláštnymi kliešťami môže vytrhnúť zub.

Pri pôrodoch najmä tých t'ažších volajú babcu.

Na čary a zariekania neveria, takže na tento spôsob ani neliečia choroby.

Pri liečení využívajú rôzne ľudové lieky ako napríklad *kravinec*.

Na rýchle hojenie rán využíva sa *svinské a zajačie sa(d)lo*, jazvečia a plšia mast'. Do svinského žľcového *mechúra*, z ktorého je vytláčená žlč dávajú načas svinské sadlo. Neskôr sa toto vytláča (ako napríklad zubná pasta z tuby) a prikladá na čerstvé rany. Jazvečia mast' slúži na liečenie očných *bionov*. *Kolocierový* (skorocelový) list sa prikladá na zapálené rany, ktoré sa zbierajú, aby opuchlina či hnisavé miesto zmizlo. Na rany sa obyčajne prikladajú aj *černicový* (ostružinový) aj lipový list. Na opuchliny sa používa vínný ocot. Ocot sa naleje do čistej hliny, zmiesi s blatom a prikladá na opuchnutú časť tela ako obklad. Proti boleniu bojujú pálením pomiešaným s paprikou alebo drobným korením. Ako ľudový liek proti prechladnutiu používa sa varené víno so škoricou a cukrom. Nachladnutie sa lieči ešte aj naparením nôh v teplej vode, vlastne čajmi z hamančeka a lipového kvetu. Ináč, keď ide o zvieratá, na regulovanie stolice sa používa víno varené s horčou soľou.

3.2. Hubenie škodlivých zvierat a hmyzu

Nadrobnučko roztlčené sklo v chlebe sa hodí psoví, ktorý potom rýchlo uhynie.

Ako jed proti potkanom používa sa nátron varený s kukuričným šrotom. Týmto povadení susedia ničia jeden druhému hydinu.

Morská cibuľa, ktorú možno dostat' v obchodoch, sa drobno pokrája a dáva uvariť do hrnca s vodou. Potom sa do toho nasype kukuričná műčka. Z takéhož *žgancov* sa potkan nafúka a zahynie.

Predsa najznámejší prostriedok na hubenie myší a potkanov je pasca.

Petrolejom sa ničia vši, ktorých je pre nečistotu hodne. Ostatný hmyz ako blchy, šváby sa ničí prásom z *buhača*, divej paliny, ktorý dostat' v obchodoch.

3.3. Práca

a) Lov a rybolov

Na pol'ovačku chodia zámožnejší a najčastejšie zo zábavy. Lovcov z povolania nict. Lovná sezóna trvá od 15. novembra do 15. februára. Vtedy je povolený lov na zajace, *herčoke*, srny, líšky, kuny, díve kačice a husi, sluky. Pre škodcov však ako jastraba a vranu nejestvuje zákaz lovu a lovia sa počas celého roka. Zver sa loví obyčajne z postriežky a zriedkavejšie na hon. Pravda, na pol'ovačke možno prichytiť aj *rabšicára* (pytliaka). Pri love divej zveri a vtákov sa používa flinta, najčastejšie obyčajná, dvojhlavňová. Líšky a tchory sa lovia zvláštnymi páscami.

Niekol'ko dedinčanov sa zaoberá rybačkou. Často odchádzajú do susedných rybníkov ako pytlaci a tajne lovia rybu v samých rybníkoch alebo vo východových kanáloch. Pri rybolove sa používa udica, siet', buben a košík.

b) Rolníctvo (stroje a náčinie)

Na obrábanie pôdy slúži pluh, brána, valec a motyka.

Pšenica sa v Markovci nežnie, lebo je to pomalý spôsob zberania úrody, ale sa kosí kosou. Na zberanie skoseného obilia slúži *kosák*.

Mlátenie *žita* (pšenice) neprebieha viac na osobitných humnách a *tlačením* mlatbou koňmi (dupaním), ale modernými mlát'ačkami.

Na očistenie zrna, najmä na jar, od prachu a ostatných nečistôt, ktoré sú na obilí na povalách, používa sa *veterník* alebo *riečica*.

c) Stroje na spracovanie vlny, ľanu a konôp.

V Markovci a v blízkom okolí niet oviec, takže sa vlna ani nespracuje. Konopa a ľan sa nesejú pre nezodpovedajúcu pôdu a pre rozvinutý textilný priemysel, vlastne že sa výroba neopláti po domácky.

d) Prístroje na prípravu potravy.

Dnes má každá dedina a tak aj Markovec svoj mlyn, v ktorom sa *mele* múka všetkých druhov; od hladkej po hrubú. Keďže je Markovec relatívne mladá dedina, v nôm ani nepoznajú starý spôsob výroby múky v domáčich mlynoch.

Na krájanie kapusty sa používajú zvláštne nože (Obrázok 11). Je to vlastne širšia doska, v ktorej je v prierezovej časti uložené bokom štyri-päť nožov, nad ktorými sa zvláštnym žliabkom posúva trochu širší rám, do ktorého sa vloží kapustná hlávka. Posúvaním tohto rámcika napred-nazad kapusta sa krája na rezance.

Ovocie, najčastejšie slivky sušia sa na slnku alebo v obyčajnej *chlebovej peci*.

Pálenka je *obl'úbený* nápoj a národ ju páli takmer zo všetkého na legálny, a nelegálny spôsob. V dedine jesto mnoho *kotelov* na pálenie pálenky zo sliviek, jablk, hrušiek, moruší. Ovocné plody (ako hrušky a jablká najprv sa pokrájajú a potom) sa kladú do väčších sudov bez veka či *vrchnáka*). Sud je obyčajne dolu rozšírený a hore úzky. Ovocné plody po niekoľkých dňoch začnú kvasiť (pre proces zmeny ovocného cukru na alkohol) a potom sa táto hmota skvasených roztokov ovocných štiav (*komina*) zohreje. Kvasenie prestáva po niekoľkých dňoch v závislosti od druhu ovocia. Vidno to podľa povrchu roztokov, na ktorých sa chytí takzvaná *krovina*. Táto sa tesne pred pálením pálenky odstraňuje, lebo nie je dobre miešať ju s kominou. Ak je komina hustá, načim ju rozriediť vodou. Komina sa potom lieva do medeného *kot(e)la* (Obrázok 12), ktorý sa hermeticky zatvorí medeným vrchnákom, z ktorého vychádza medená rúrka do zvláštneho suda, tzv. *kadarky*, špirálovite prechádza sudom a pri dne suda vychádza von. Do suda sa nalieje studená voda. Komina sa zahrieva, ale aby neprihorela, mieša sa v budovanou miešačkou. Pri teplote 80°C alkohol sa mení na paru a mieša s vodnou parou, ktorá sa vyparuje z kominy. Táto zmes pár prechádza do rúr kadarky, kde kondenzuje a keďže je rú-

ra v studenej vode, zráža sa, mení sa na kvapalinu a vytieká z rúry von. Prvé pálené je najsilnejšie, lebo má najviac alkoholu a neskôr je čoraz slabšie. Odoberá sa podľa toho, akú silnú pálenku chceme mať. Pri silnej menej a pri slabšej viac. Nakoniec vytieká takmer sama voda (s nízkym obsahom alkoholu), ktorá sa obyčajne naleje do nasledujúceho *kot(e)la*. V súčasnosti, najmä v malých dedinách, nestavajú sa pálenice, lebo sú účelovo vhodnejšie mobilné, pohyblivé.

Markovčania nemajú nízke kopce obrátené na juh, vlastne zodpovedajúcu pôdu na pestovanie viníča so šľachtenými odrodami hrozna, takže pestujú tzv. *direktor* (priamo rodiaci vinič) či *tudum*. Tejto odrode sa darí na rovine a nevyžaduje si mnoho práce (nenáčim ju striekat' modrou skalicou, lebo nie je vystavená peronospóre a oidiu), preto vyhovuje chudobnejším vrstvám obyvateľstva. Víno sa prípravuje na dva spôsoby. V prvom sa bobule oddelujú od strapcov a v sude tlačia, aby šťava vytiekla a zostala v sude a aby mušť prevrel. Po vykvásení víno sa stočí do čistého suda. Pri druhom spôsobe hrozno sa vylisuje a mušť sa hned' dá do suda, v ktorom horný malý otvor zostáva otvorený, kým sa kvasný proces neukončí. Víno sa obyčajne popije cez zimu, avšak ak náhodou zostane do jari, *stáčanie* sa koná pri zmene teploty podľa ročných období.

e) Dopravné prostriedky (*Stroje na prepravu*)

Koč (Obrázok 13) je známy dopravný prostriedok. Tvoria ho: *koleso*, *hlavčina*, *žbice*, *náplatek*, *šín*, *levča*, *os*, *rozvoza*, *lojtry*, *šaragle*, *ruda*, *roje*, *prekorunda* a *poteiga*.

Osobitné druhy *kočov* na výkon jednotlivých prác (na prepravu dreva, sena alebo len ľudí) nies. Ten istý koč s drobným prispôsobovaním využíva sa na všetky práce. Pri prevoze dreva *lojtry* sa obyčajne strhnú a koč predĺžuje. Naproti tomu pri prevoze *sena* a *obilia* pridávajú sa aj pomocné lojtry, takzvané *pomocníčky*.

Počas zimy ako dopravný prostriedok slúžia sane, dlhé a krátke (Obrázok 14).

Keďže v blízkosti nies siede, nesie ani vodných dopravných prostriedkov.

f) Prístroje a náčinie na výrobu rôzneho stavebného materiálu

Aj dnes takmer každý dom má *strúhacu stolicu* a *oberučný nôž* – ktoré sa používajú v domácnosti pri

výrobe z dreva (Obrázok 15). Využívajú sa na výrobu porísk, *toporísk* sekery, *kosísk* kosy, porísk motyky a ostatných drobnejších potrieb, ktoré môže človek s trochou vôle a úsilia sám urobiť, aby nešiel pre každú maličkost' ku *kolárovi*. Na *kutie* kosy sa používa *babka* a *mlatek* a na jej *ostrenie* využíva sa *osla*.

Okrúhly rotačný *brús* dnes majú ešte iba remeselníci.

Na spracovanie dreva sa využíva tento *halát* (náčinie): na sekanie a kálanie sekera – *sekera*, na tesanie *plankača* a *švarba* (menšia od plankače), na pílenie – rôzne *pílky* alebo *píly*: dlhá lesná, obyčajná krátká na prácu s jednou rukou, malá na obsekávanie haluzí. Domácnosti, ktoré obrábjajú vinohrady, obyčajne mávajú aj zvláštne nožnice na orezávanie. Takmer v každom dome nájst' aj *dlátko*, *pílnik*, *nebožieč*, *kliešte* a *mlatek*.

g) Remeselnícke náčinie

Tesár alebo *cimerman* používa pri výkone svojho remesla okrem náčinia už napočítaného na spracovanie dreva (*sekery*, *plankače*, *švarby*, *nebožieca*, *dlátko* a *pílky*) ako pomocné náčinie aj *klonfu*, *kramľu*, ktorou dočasne spája jednotlivé časti stavebného dreva a slúži aj ako náčinie na pripievňovanie dreva (Obrázok 16).

Murár pri práci používa *murársky mlatek* a iné náčinie.

Kolář používa pri svojom remesle takmer rovnaké náčinie ako tesár. Každá kolárska vyhňa má hoblbank, lavičku na hobľovanie.

Kováč vo svojej vyhni má železnú nákovu, *mechy*, rôzne druhy a veľkosti *mlatkov*, *kliešte* (Obrázok 17).

V dedine do začiatku roku 1941 nebolo ani jedného pintera, hrnčiara, krpčiara, klobučiara, klobučníka a čízmára.

3.4. Napájanie statku a hydiny

Každá domácnosť má aspoň jeden druh domáčich zvierat. *Kone*, *kravy*, *svíne* a *ovce* nazývajú spoľočným menom *stotek*. Ovce nemajú, ale o to viac majú iné zvieratá.

Stotok kŕmia tri razy cez deň a to *senom*, *sečkou*, *d'atelinou*. Kukuricu a zriedkavo ovos dávajú ako *obrok*. Kravy a svíne sa vyháňajú na *pašu*, kde ich strážia dedinskí *pastieri* alebo *cordaši*.

Kone češú česadlom a potom ich dobre vyšúcha jú suchou slamou *rajbovníkom* a eventuálne potom vykefujú kefou alebo štatkou. Žial'bohu, práve kočiši zaobchádzajú s koňmi surovo. Kone majú mená ako *Sultán*, *Dorat*, *Cvetko* (ak má na čele bielu srst'), *Rid'ov* (žltú srst').

Žrebnej kobyle a teľnej krave osem-desať dní pred ožrebením čiže pred telením sa venuje zvláštna pozornosť. Vtedy ich nepriahajú do koča a kravu ne-púšťajú na pašu. Delia ich od ostatného dobytka a často kontrolujú aj v noci. Kravám obyčajne dávajú mená ako *Milna*, *Milava*, *Jagoda*, *Šarul'a*, *Cifra* a lákajú ich s *na*, *mala*, *na*.

Psov a mačky má takmer každý dom. Psov nazývajú *Šarov*, *Bundáš*, *Cigán* (ak je čierny).

Včelárstvo zaniká, mizne, lebo je kraj nie zvlášť zodpovedajúci na včelárstvo. Skôr včely pestovali v *košnicach* a dnes zostali dvaja-traja včelári, ktorí pestujú včely v škatuliach.

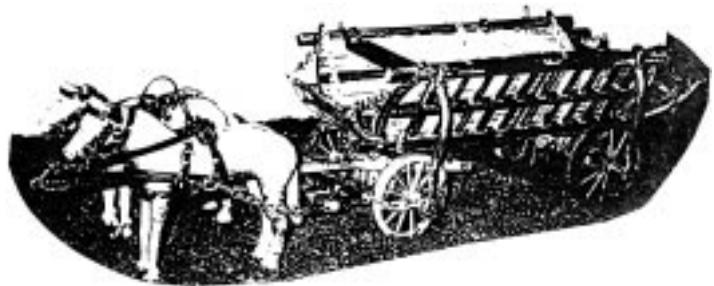
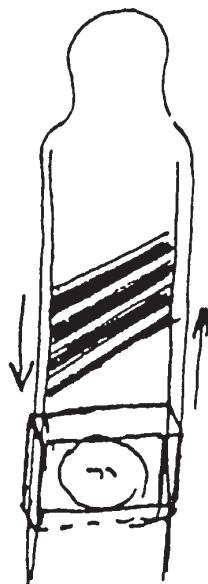
3.5. Choroby a liečenie zvierat

Kone bývajú choré na *bolenie*, *sakagije*, sopľavu, *zustal sikať* (neschopnosť močenia), *zazubice* (po pleve a otave). Kravy sa nadujú alebo majú *ochvat*, *slintačku*, *šop* (krívačku), *zapálenie vemena*. Svíne sú choré na *hospice*, *šopu* a *horúčku*. Ovce sa nakazia *metyl'om*, motolicou a psy a mačky dostávajú *šugu* (*svrab*) a besnotu. Choroba sa liečí zmesou pálenky a papriky, ktorá sa dáva cez nos alebo na ústa.

Víno varené s horkou soľou sa využíva na odstránenie stolice u zvierat.

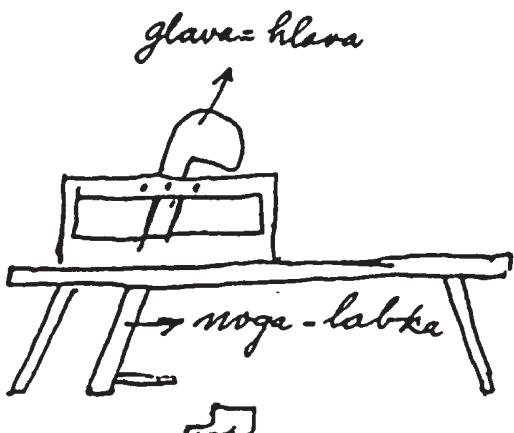
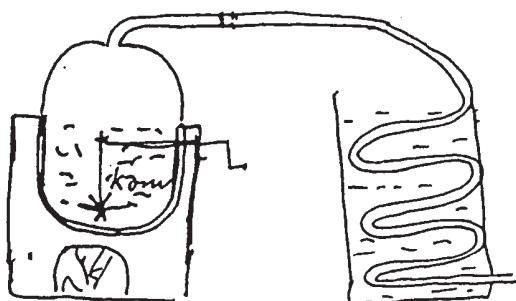
Sakagija, sopľavka pri koňoch sa liečí na niekoľko spôsobov: 1. kúkol' sa zomelie na múčku a potom sa to dá do páleného, v ktorom má odstáť 24 hodín a potom sa lieva na nos. 2. *svinský korenec*, čemerica sa dáva na kožu, na prsia, keď sa koža zozbiera, na jeho stred sa priloží malé množstvo medu alebo hu-sej masti a potom prichádza k výtoku. 3. raž, ovos alebo jačmeň sa varí s pridaním jednej lyžice husacej masti a potom sa tak sparený kladie do *zobnice* a na nos s tým, že sám nos nemá byť v styku s touto dušnou masou.

Na vyriešenie *zustal sikať*, neschopnosti močenia je potrebné v hnojisku urobiť väčšiu jamu a do nej voviť koňa. Vyparovanie hnoja vyvolá potrebu močenia.

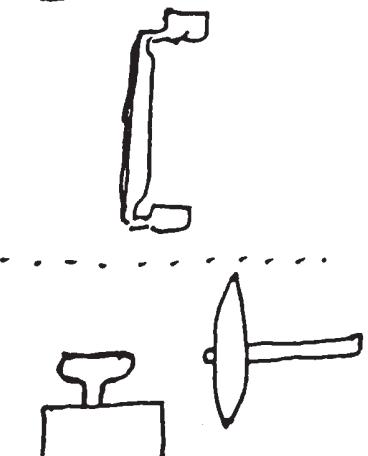
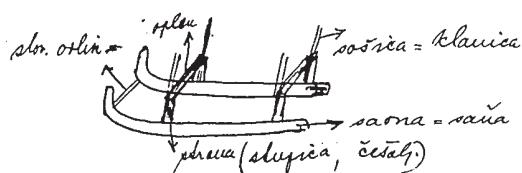

Obrázok 13 - Koč (Drevený model vyrobil Josip Komjetan)
Slika 13. Zaprežna kola (model u drvetu, izradio Josip Komjetan)

Obrázok 11 - Nože na krájanie kapusty
Slika 11. Ribež za kupus

Obrázok 12 - Kotel na pálenie pálena
Slika 12. Kotao za pečenje rakije

Obrázok 14 - Sane
slika 14. Saone

Slika 15. "Kobila", "makla", nakovanj

Obrázok 16 - Náčinie na udržiavanie ohňa pri kúti železa
Slika 16. Sjekira, drveni kutnik, srp

Obrázok 17 - Sekera, drevená uhelnička, kosák
Slika 17. Pribor za održavanje vatre pri kovanju željeza
(Náčinie na udržiavanie ohňa pri kúti železa)

Obrázok 19 - Oberučný nôž a mačka
Slika 19. "Makla", "mačka" (kuka za kantu)

Obrázok 18 - Šraftok
Slika 18. Drvena stega

3. Svakodnevni život

(*Povijest sela Markovac Našički, prerađeni materijal u konceptu iz 1940. godine, čiji su prikupljači bili učitelji narodne škole u Markovcu (Andrej M. Koza, Katarina M. Koza, M. J. Jagetić); materijal se sastoji od pet araka papira formata 34 cm x 20 cm pronađenih u markovačkoj školi); fotografije su snimljene na izložbi 1999. godine, održane prilikom proslave 120 godina doseljavanja Slovaka u Markovac*

3.1. Lijekovi

Mnoge bolesti žitelji Markovca, kao i većine okolnih sela, liječe jednostavno mirovanjem, pa tako i upalu pluća (*zapalenie plúc*), ospice (*osipkov*) i tifus. Kod upale pluća i tifusa prakticiraju i držanje dijete. Želučane bolesti, reume i čemer (neke vrste groznice) smatraju predznacima nekog težeg oboljenja i pristupaju masiranju (trljanju). Masiranje obavljuju redovito starije i iškusnije žene, koristeći za sredstvo svinjsku mast ili kamforšpiritus (mješavinu kamfora sa žestom). Ni jednu bolest ne liječe puštanjem krvi, iako znaju da drugi to primjenjuju. Naime, u selu nema niti jedne osobe koja bi znala obavljati taj posao. Ako se netko ubode na trn ili zapirači (*zadrela trieska*), trn ili tresku vade običnom šivačom igлом bez prethodne dezinfekcije (paljenja na plamenu i slično).

Rijetko traže pomoć zubara. Zube vade sami. U selu se uvijek nađe netko tko svojim posebnim klijestima može izvaditi Zub.

Kod porođaja, naročito težih, pozivaju babicu.

U vraćanje i bajanje ne vjeruju, pa time i ne liječe bolesti.

Pri liječenju koriste razne narodne vrste lijekova, pa tako i kravlju balegu (*kravinec*).

Za brže zacjeljivanje rana koristi se svinjsko i žeće salo, jazavčja i puhova mast. U svinjsku žučnu vrećicu, iz koje je izbačena žučna tekućina, stavlja se na neko vrijeme svinjsko salo. Kasnije se ono istiskuje (kao npr. zubna pasta iz tube) i stavlja na svježe rane. Jazavčja mast služi za liječenje očnih biona. Trputčev list stavlja se na upaljene rane, koje se nabiru, kako bi se oteklina, odnosno zagnojeno mjesto, prije prekinulo. Na rane se slično stavljuju i ostrugini i lipov list. Za otekline (otoke) rabi se vinsko sirće (ocat). Ono se nalije u čistu ilovaču i umjesi se blato, koje se stavlja kao oblog. Protiv griže bore se rakijom pomiješanom s paprikom ili sitnim biberom (paprom).

Kao narodni lijek protiv prehlade rabi se kuhano viño s cimetom i šećerom. Prehlada se liječi još i paranjem nogu u toploj vodi, odnosno čajevima od kamilice i lipovog cvijeta. Inače, za uređivanje stolice kod životinja koristi se vino kuhano s gorkom soli.

3.2. Tamanjenje životinja i gamadi

Sitno tucano staklo u kruhu baca se psu, koji zatim brzo ugine.

Kao otrov za štakore služi natron (lukšija) ukuhana s kukuruznim šrotom. Ovom "mekom" zavađeni susjadi tamane jedan drugome živad.

Morski luk (kupuje se u trgovinama) sitno se izreže i stavi prokuhati u lonac s vodom. Zatim se u to stavlja kukuruzno brašno. Od ovakvih žganjaca štakor (parac) nadme se i ugine.

Ipak, najpoznatije je sredstvo za tamanjenje miševa i štakora klopka (*past*).

Petroleumom tamane se uši, kojih zbog nečistoće ima prilično. Ostala gamad, kao što su buhe, švabe, rusi i žohari, tamane se praškom buhača, koji se nabavlja u trgovinama.

3.3. Rad

a) Lov i ribolov

Lovom se bave imućniji žitelji i to najviše zbog zabave. Profesionalnih lovaca nema. Lovna sezona zakonom je predviđena u razdoblju od 15. 11. do 15. 2. Tada je dozvoljen lov na zečeve, hrčke, srne, lisice, kune, divlje patke i guske, šljuke. Za štetočine, kao što su jastrebi, vrane, nema lovostaja, već se one love tijekom cijele godine. Zvjerad love obično na poček, a rjeđe hajkom. Naravno, nađe se i poneki krivolovac ("rabšicar"). Za lov divljači i ptica upotrebljava se naјčešće puška (*flinta*), i to obična dvocijevka. Lisice i tvorovi love se i posebnim zamkama.

Priličan broj žitelja bavi se pecanjem. Često odlaže na susjedne ribnjake te kriomici love ribu u samim ribnjacima ili na izlaznim kanalima. U ribolovu se koriste udica, mreža, bubanj (*buben*) i korpa (*košik*).

b) Poljodjelstvo (sprave i oruđe)

Za obradu zemljišta služe: plug (*pluh*), brana (drljača, zubača, brnjača), valjak (*válek*) i motika.

Žito se u Markovcu ne žanje jer je to spor način skupljanja priroda, već se kosi kosom. Srp služi za skupljanje pokošenih žitarica.

Vršidba (čišćenje priroda) ne obavlja se više posebnim gumnima i gaženjem konjima, već modernim vršilicama (*mlatačkami*). Za pročišćavanje zrna, naročito u proljeće, od prašine i ostalih nečistoća koje se skupe na plodove žitarica tijekom ostave po tavanima, rabi se vjetrenjača (*veternik*) ili rešeto.

c) Sprave za priređivanje vune, lana i konoplje

U Markovcu i bližoj okolini nema ovaca pa se vuna ne prerađuje. Zbog nepogodnog tla i razvijene teškalne industrije ne siju se konoplja i lan.

d) Sprave za priređivanje živeža

Danas svako selo, pa tako i Markovac, ima posebne mlinove u kojima se proizvode sve vrste brašna, od najfinijih do najprostijih. Budući da je Markovac relativno mlado selo, u njemu nije ni bilo strog načina priređivanja brašna u domaćim seoskim mlinovima.

Za ribanje kupusa koristi se poseban ribež (*slika 11*). To je zapravo šira daska kojoj je na proreznom dijelu smješteno ukoso 4-5 noževa, preko kojih se u posebnom žlijebu pomicaju nešto dublji okvir u koji se stavlja glavica kupusa. Pomicanjem toga okvira naprijed i natrag kupus se siječe u rezance.

Voće, a najčešće šljive, suše se na suncu ili u običnoj krušnoj peći.

Rakija je omiljeno (*oblubene*) piće i narod je peče od svega i svačega, na legalan i ilegalan način. U selu ima puno sprava za pečenje rakije - kazana (*kotel*). Legalni su načini pečenja rakije pečenje od šljiva, jabuka, krušaka, dudova. Voćni plodovi (ako su kruške i jabuke, prethodno se isijeku) stavljaju se u oveču burad, kace (bačve bez jednog dna, dolje obično šire, a gore uže). Voćni plodovi nakon nekoliko dana počnu vreti (zbog procesa pretvaranja voćnog sladara u alkohol) te se ova masa, tzv. kom, zagrije. Vrenje prestaje nakon nekoliko dana, ovisno o vrsti voća, a na površini koma hvata se kora, tzv. krovina. Ona se ne posredno prije samog pečenja rakije skida jer je ne valja pomiješati s komom. Ako je kom pregust, treba ga razrijediti s vodom. Kom se stavlja u bakreni kotač (*slika 12*), koji se hermetički zatvori bakrenim poklopcem, s čijeg vrha vodi bakrena cijev u posebno bure, tzv. kadarku, zavija u spiralama kroz bure i na dnu bureta izlazi van. U bure se stavlja hladna voda. Kom se zagrijava, ali kako ne bi zagorio, mijeseš se s posebno ugrađenom mješaljkom. Kod temperature od 80°C alkohol se pretvara u paru i mijeseš s vodenom parom koja nastaje od vode u komu. Ta smje-

sa para prelazi u cijev kadarke, gdje se kondenzira i budući da je cijev u hladnoj vodi, pretvara se u tekuće stanje i izlazi iz cijevi van. Prva je rakija najjača jer ima najviše alkohola, a kasnije biva sve slabija. Hvatita se toliko kolika se jakost želi - kod žešćeg pića manje, a kod slabijeg više. Na kraju izlazi gotovo čista voda (sadržaj alkohola vrlo je nizak), koja se obično ulije u sljedeći kazan. U današnje vrijeme, naročito u malim selima, ne grade se posebne pecare, jer su namjenski prikladniji pokretni kazani.

Markovčani nemaju brežuljke okrenute prema jugu, odnosno pogodnog zemljista za uzgoj vinograda s plemenitim vrstama grožđa, pa uzgajaju tzv. "direktor" (direktno rodeća loza) ili tudum. Ova sorta uspijeva u ravnicama i ne zahtijeva mnogo truda (ne treba je prskati modrom galicom jer nije izložena peronospori i vidiumu) pa je pogodna za siromašnije slojeve življa. Vino se priređuje na dva načina. U prvom slučaju bobe se odjeljuju od stапaka i u bačvi, izgnjeće kako bi sok iscurio i ostave u buretu da mošt provri. Po završetku vrenja vino se ocijedi u čistu bačvu. Kod drugog slučaja grožđe se ispreša, a mošt se odmah stavi u bačvu u kojoj gornji mali otvor ostaje otvoren sve dok se ne dovrši proces vrenja. Vino se obično popije tijekom zime, ali ukoliko ga slučajno ostanе do proljeća, pretakanje se vrši pri promjeni topline po godišnjim dobima.

e) Sprave za vožnju

Kola (*hoč*) (*slika 13*) poznato su prijevozno sredstvo, a njega čine sljedeći elementi: točak (*koleso*), glavčina (*hlavčina*), žbice (*žbice*), naplatok (*naplatek*), šinja (*šin*), lijevča (*levča*), osovina (*os*), srčanica (*rožvoza*), lojtare (*lotri*), šarage (*šaragle*), ruda (*ruda, roje*), prekoruda (*prekoruda*), potega (*potega*).

Posebne vrste kola za obavljanje pojedinih poslova (za vožnju drva, sijena ili samo ljudi) nema. Jedna te ista kola, uz sitne prilagodbe, koriste se za sve poslove. Pri prijevozu drva lojtare se obično skidaju, a kola produžuju. Suprotno tome, pri prijevozu sijena i žitarica, dodaju se i pomoćne lojtare, tzv. pomoćnice.

Tijekom zime kao prijevozno sredstvo služe saone (*saňe*), *slika 1*, duge i kratke.

Budući da u blizini nema rijeke, nema niti pomoćnih sredstava na vodi.

f) Sprave i oruđa za izradjivanje razne građe

I danas još uvijek gotovo svaka kuća ima "kobilu" (*struháča stolica*) i "maklu" (*oberučný nož*) - nož za obje ruke, kojima se služe u domaćinstvu pri iz-

radivanju (delanju) drveta (*slika 15*). Koriste ih za izrađivanje držalica za sjekiru, kosu, motiku i ostalih sitnijih potrepština, koje može čovjek s malo volje i truda sam napraviti, kako ne bi za svaku sitnicu išao kolaru. Za klepanje kose rabe se "babica" (*babka*) i posebni čekić (*mlatek*), a za njezino popravljanje koristi se brus (*osla*).

Okrugli rotacioni brus ili tocilo danas imaju još samo obrtnici.

Za obradu drveta koristi se sljedeće oruđe ili alat (*halát*): za siječenje i cijepanje - sjekira (*sekera*), za tesanje - plankača i "švarba" (manja od plankače), za piljenje - različite pile ili testere (*pile*): duga šumska, obična kratka za rad s jednom rukom, mala za obrezivanje grana. Domaćinstva koja obrađuju vinograd redovito imaju i posebne škare za obrezivanje (*nožnice*). Gotovo u svakoj kući nađe se i dlijeto (*dlátko*), turpija (*pilnik*), svrdlo (*nebožiec*), kliješta (*klešte*) i čekić (*mlatek*).

g) Zanatljijske sprave

Tesar ili "cimerman" (*tesár*) rabi u svom zanatu pored sprava nabrojanih za obradu drveta (sjekire, plankače, švarbe, svrdla, dlijeta i testere) kao pomoćno sredstvo i "klamfu" (*klonfu*), kojom privremeno vezuje pojedine dijelove građe, a ista mu služi kao oruđe za pričvršćivanje drveta kojega dijela (teže) za podloške na koje stavlja isto (*slika 16*).

Zidar (*murár*) u svom poslu koristi zidarski čekić (*murarský mlátek*) i ostale sprave.

Kolar (*kolár*) pri radu koristi u svom obrtu uglavnom ista oruđa kao i tesar. Svaka kolarska radionica ima kobilu ("hoblbank"), klupu za hoblanje.

Kovač (*kováč*) u svom vignju (*vihňa*) ima željezni nakovanj ili ambus (*ndkoveň*), mješine (*mechy*), razne vrste i veličine čekića, kliješta... (*slika 17*).

U selu do početka 1941. godine nije bilo niti jednog bačvara (*pintera*), lončara (*hrnčiara*), opančara (*krpčiara*), šeširdžije (*klobučiara*) i čizmara (*čizmára*).

3.4. Pojenje stoke i živadi

Svako gazdinstvo ima barem neku vrstu domaćih životinja. Konje (*kone*), krave (*kravy*), svinje (*svine*) i ovce (*ovce*) nazivaju zajedničkim imenom stoka (*stotek*). Ovacu nema, ali zato preostalih životinja ima podjednak broj.

Stoku hrane tri puta dnevno, i to sijenom, sečkom, djetelinom. Kukuruz u zrnu, i nešto rjeđe zob,

daju za obrok. Krave i svinje tjeraju na pašu, gdje ih čuvaju seoski pastiri ili čordaši.

Konje čiste češagijom (*česadlom*), a zatim dobro istrljavaju suhom slamom - rajbetlom (*rajbovníkom*) i eventualno poslije toga iščetkaju kefom ili četkom. Nažlost, upravo kočići s konjima postupaju prilično surovo. Konji nose imena poput Sultan, Dorat, Cvetko (ako na čelu ima bijele dlake), Riđov (žute dlake).

Ždrijebnoj kobili i stelnoj kravi 8-10 dana prije ždrijebljivanja (*zrebenia*), odnosno prije teljenja (*telenia*), posvećuju posebnu pažnju. Tada ih ne uprežu u kola, a kravu ne puštaju na pašu. Odvajaju ih od ostale marve ili stoke, a često pregledavaju i noću. Kravama obično daju imena kao što su Milna, Milava, Jagoda, Šarulja, Cifra. Mame ih s "na, mala, na".

Psa i mačku ima gotovo svaka kuća. Pse nazivaju Šarov, Bundaš, Cigaň (ako je crn).

Pčelarstvo izumire jer kraj nije osobito pogodan za pčelarenje. Prije su se pčele uzgajale u pletarama (*košnicah*), a danas, ova preostala 2-3 pčelara, uzgajaju pčele u sanducima (v *škatulach*).

3.5. Bolesti i liječenje životinja

Konji poboljevaju od griže, sakagije, zatvorenja mokraće (*zustal sikat*), zazubice (poslije pleve i otave). Kravama se dogodi nadimanje, prežderavanje (*ochvat*), slinavka, šop, upala vimena (*zapalenie vämena*). Svinje poboljevaju od ospica (*hospice*), šopa i vrućice (*horúčka*). Ovce se zaražavaju metiljem, a psi i mačke dobivaju šugu i bjesnoću.

Griža se liječi smjesom rakije i paprike koja se daje kroz nos ili na usta.

Vino ukuhano s gorkom soli koristi se za uređivanje stolice kod životinja.

Sakagija kod konja liječi se na nekoliko načina: 1. kukolj se samelje na brašno, a zatim se to stavi u rakiju u kojoj стоји 24 sata te se sipa na nos; 2. list kukurijeka stavlja se na kožu u predjelu prsa; kad se pojavi nabrano mjesto, na njegovu sredinu stavi se mala količina meda ili gušće masti te dolazi do prekida i istjecanja; 3. raž, zob ili ječam ukuhava se uz dodatak jedne žlice gušće masti, a zatim se tako uparen stavlja u zobnicu (*zobnica*) i na nos, s tim da sam nos ne smije biti u doticaju s ovom zagušljivom masom.

Za izlječenje od zatvora mokraće potrebno je u gnojištu (đubrištu) napraviti oveću jamu i u nju uvesti konja. Isparivanje gnoja izaziva potrebu za momrenjem.

4. KAŽDODENNOSŤ

4.1. Dedina a okolie

Markovec je dedina dlhá tri kilometre, ktorá leží v nížine na svahoch Krndije, vedľa samej železničnej trate Záhreb – Osijek. Z neho sa môže prísť z Našic zo severozápadnej strany štátnej cestou Našice – Osijek, z ktorej sa asi kilometer od Našic má zahnúť na obyčajnú cestu do dediny, tiež z juhozápadnej strany z cesty Našice – Djakovo. Takmer pred samotnou stanicou sa zahne vľavo a znova vľavo. Za dedinskými domami sa nachádzajú záhrady a poza nich záhumienska. Polia, role, lúky, ležia vľavo a pravo vedľa cesty Našice – Vukovjeveci – Djakovo a do nich sa môže prísť uvedenou cestou.

Dedinský cintorín ohradený takmer už zničenou ohradou sa nachádza na západnej strane dediny.

Markovec pozostáva z dvoch rovných radov domov; a domy delia dvory. Dĺžkou dediny viedie cesta. Táto cesta je cez zimu neschodná a nejazdná a cez leto prikrytá hrubou vrstvou prachu. Preto sa obyvatelia rozhodli budovať cestu. Domky stojia v radoch. Priečelím sú obrátené k ceste a podobajú sa jeden druhému ako vajce vajcu (Obrázok 20).

4.2. Dom a dvor

Dvor, priestor pred domom, je najčastejšie ohradený. Do dvora sa vchádza z cesty cez vráta k ohrade. Koč a dobytok vchádzajú a vychádzajú na bránu. Všetky dedinské dvory sú hlavne rovnaké a líšia sa jedine podľa čistoty a rozvrhu. U chudobnejších je dvor ohradený pletenou ohradou z haluzí, latiek, u zámožnejších murovanou.

Dom sa nachádza vľavo alebo vpravo vo dvore (Obrázok 21). Niekoľko sa na ňu opierajú hospodárske budovy. Kedže je dedina dosť chudobná, *hambar* je zriedkavý (Obrázok 22). Preto sa obilie a ostatná úroda vynáša na povale (Obrázok 23). O niečo ďalej od domu je stajňa alebo *staja* (Obrázok 24), stodola, kôlhá a šopa (Obrázok 25). Nedaleko od domu sú uložené drevá, ktoré sa tu pliaia a štiepajú, preto sa tu nachádza väčší *klát*, sekera a *pílka*.

Stajňa je obyčajne malá. Na jednom mieste má menší otvor, ktorý slúži na vyhadzovanie hnoja zo stajne na hnojisko (Obrázok 26). Je to nižší priestor poza stajňu, do ktorého odteká hnojovka. Toto slúži

aj ako smetisko. K nemu sa prichádza chodníkom spod šopy, na povale je senník.

Vedľa týchto budov na dvore je studňa (Obrázok 27). Nedaleko je aj *chlebová pec* (Obrázok 28), pod ktorú sa umiestnil domáci pes. Ešte ďalej od domu je obyčajný drevený chlievik a nad ním kurín.

Dvor je zriedkva upravený a čistý. Najčastejšie je zarastený trávou a burinou. Cez zimu dvor je samé blato, preto je vymurovaný chodník z tehál, ktorý vede od vchodu po domáce dvierka (Obrázok 29).

V tieni niekoľkých ovocných stromov domáci v lete oddychujú. Ak sú susedia zvlášť v dobrých stykoch, možno prejsť z dvora do dvora cez ohradu obyčajným priechodom. Zo stajne viedie chodník do *bašče*, kde možno nájsť domácu na jar a v lete. Dedinské domy sú vystavané z nepálenej tehly, ktorú robia sami alebo z pálenej tehly. Domky sa pokrývajú *črepom* a veľmi zriedkavo aj slamou. Všetky domy sú prízemné a od dedinských cest ich delí chodník, po ktorom sa pohybujú ľudia. Koč a statok idú po ceste. Pri vchode do domu najprv sa vchádza do malej kuchyne s murovanou pecou – šparhertom, obyčajným stolom, niekoľkými stoličkami, policou na kuchynský riad a lavičkou na nádoby s vodou. Vľavo alebo vpravo sú izbové dvere a niekedy aj dvere do *špajzu*. V *špajzi* sa pripravujú, odkladajú všetky potravné články a ak niečo pivnice, alebo *trap*, hroble, potom sa do nej odkladajú aj zemiaky, repa, kyslá kapusta a ostatné.

Izba je spálňou pre všetkých domáčich, preto je v nej toľko postelí, kolko členov má rodina. Táto izba má obyčajne dve okná, medzi ktorými je stôl pokrytý obrusom a vedľa neho niekoľko stoličiek. K tomuto stolu sa sadá pri slávnostných príležitostiach, alebo keď prídu hostia na návštavu. V kúte je *kasňa* na bieleň a slávnostné *háby*, šaty (Obrázok 30). Na stenách visia obrazy svätcov a *obrázky* rodiny a priateľov (Obrázok 31). V izbe je aj pec (*zelezná* alebo *muruhaná*), lebo sa domáci cez zimu združujú v izbe (Obrázok 32). Záchod v dome je zriedkavý, a to za samým hnojiskom, zbitý zo starých dosákov (Obrázok 26).

Mladší svet v lete spí v senníku *na sene* alebo vonku. V zime sa domáci združujú v dome. V lete dospelí robia vonku a pri dome je iba stará matka, žena s malým dieťaťom a deti.

Seno je uložené do senníka (Obrázok 25), alebo zozbierané v *kôpkach*, ktoré sú na dvore alebo vedľa neho. Na povale je *obilie*, *fazul'a*. Cez zimu sa pod šopou nachádzajú *koč*, *pluh*, *brána*, *sane* a iné polnohospodárske *náčinie*.

Veľký počet domov v dvore má aj letnú kuchyňu, ktorá v zime slúži ako sklad. U niektorých *baščach*,

záhradách sa nachádza aj včelín. *Stu(d)ňa* je často blízo hnojiska (čo nie je hygienické) a z nej sa voda *t'ahá* pomocou *vretena a kolesa*. Ohradená je drevenou ohradou. Vedľa nej je *válov* či *betónové* alebo *drevené koryto*, žľab z ktorého dobytok napájajú ráno a večer.

Von z dvora niet zvláštnych stavísk, lebo sú polia, lúky a ostatné tesne vedľa dediny. Na vhodných miestach vysadené sú malé vinohrady divými viničmi *noja* (direktor). Sú tu ešte úkryty strážcov vinohradov jednoducho pokryté slamou.

4.3. Potrava a riad

Ked' sa kone a statok viac nedajú používať, predávajú sa na jarmokoch mäsiarovi, ktorý ich zareže. Reže sa *statok*, *svine*, *hydina* a iné. *Zabíjačku*, *zakľačku* obyčajne vykonáva mäsiar, vol'akto z rodiny alebo domáci. V tento deň je vlastne hostina na ktorej je prítomná blízka rodina a priatelia. Postup prác pri zabíjačke je takýto: včas ráno sa *zohreje* potrebná voda. *Brav* sa *zareže* nožom, krv sa nevylieva, ale ju zachytávajú do nádoby a neskôr sa používa na výrobu *krvavníc*, *huriek*. Zarezaného brava kladú do veľkého dreveného koryta, kde sa *obára*. Obára sa vriacou vodou a srst' sa *škrabe* tupou lyžicou a potom *oholí* nožom. Tak očistený brav sa zavesí na hák, roztvoria ho a vyberú črevá a všetky vnútornosti. Potom sa *rozpolí*, ostrým nožom sa oddelí slanina a od nej neskôr koža. Hrubá slanina sa krája na kúsky a pripravuje na topenie a tenká, najmä podbrušina necháva na údenie (*kedit'*, *sušiť*). Slanina sa *spúšťa*, topí v kotle. Zvyšok slaniny po vyprážení – *škvarky* sa jedia a z nich sa pripravujú *škvarkové pagáče*. Ostatné mäso zo zarezaného brava sa podelí najprv na niekoľko hlavných kusov: *prsia*, *chrbtina*, *stehno* alebo *šunka*, *lopatka*... Zo zvláštneho mäsa robia sa *klbásy*, *klobásy*. Z varennej hlavy a plúc robia hurky a tlačenku. Robota sa končí pred večerou. Pri večeri sú prítomní aj hostia. Podáva sa mnoho druhov jedál z mäsa ošípaných a príležitostné koláče, tzv. *salovky*. V tento istý deň sa snažia mäso osoliť'. Do suda vložia mäso, dobre posolia a prelejú *rôsol'ou*, ktorá pozostáva: z octu, vody, cesnaku a korenia. Rôsol' vzniká neskôr z posoleného mäsa, slaniny, šunky. Je to sol' zmiešaná so šťavami z mäsa či šunky, slaniny, ev. vodou. Mäso zostáva v sude tri-štyri týždne a *šunka* aj dlhšie, aby sa toto nepokazilo. Potom sa mäso vynáša na povalu alebo do udiarne údit', aby sa dobre vyúdilo, osušilo. Taktô osušené mäso sa je cez zimu surové, varené s rôznymi jedlami, najčastejšie s *kyslou kapustou*. Ked'

kapusta v jeseň dozrie, seká sa nožom a hlávky sa nechávajú niekoľko dní odstáť'. Potom sa krája tzv. *nožmi*, ukladá do suda, utláča, *gazí* a dobre osolí. Medzi vrstvy nakrájanej kapusty sa vloží aj niekoľko celých hlávok.

Do *trapu*, hroble sa ukladajú zemiaky a repa (ak neexistuje pivnica). V *bašči*, záhrade sa nahrubo prestrej slama, na ktorú sa na hrube vysypú zemiaky alebo repa a potom znova pokryjú slamou. Z bokov sa na slamu hrubo navrství zem, aby zemiaky a repa počas zimy *nezmrzli*. Do zvláštnych fliaš sa nakladá ovocie a zelenina, ktorá sa je kyslá s mäsom. Hlavnou potravinou je akiste *múka* (Obrázok 33). Poznajú viačaj druhov: *nuler*, *chlebovú*, *ražnú*, *kukuričnú*... *Mel'ú* ju v dedinskem mlyne.

Takmer niet domu, ktorý nemá kravu, preto mliečne výrobky patria medzi hlavné jedlá. Dojenie kráv nebýva práve v súlade s požiadavkami na čistotu. Stáva sa, že domáca pred dojením predsa poumyva ruky a naleje do šechtáru trochu vlažnej vody, ktorou poumyva krave *vime*, vemeno a potom ho vyšúcha čistou handrou. Čerstvo podojené mlieko sa precedí cez *cedilo*, *husté sitko* do kečagov (mliečnikov) (Obrázok 34). Pre domáčich mlieko sa prevarí, trochu čerstvého sa predá a ostatné sa dá *kysnúť*'. Mlieko stojí dva-tri dni, *odhrieva sa*, kým sa na ňom nevytvorí smotana, z ktorej sa v *zbenke*, zvlášnej drevenej nádobe zmúti maslo (Obrázok 35). *Zbenka* je drevená nádoba vysoká asi 50-70 centimetrov, široká 20-25 centimetrov dolu široká a hore úzka. Zatvára sa dreveným vrchnákom s otvorm, cez ktorý prechádza drevená tyč, na ktorej je na vnútornom konci pripevnena okrúhla drevená doštička s dieročkami. Dvihánim a spúštaním tejto tyče vytvára sa zo smotany maslo. Biela tekutina, ktorá zostane po smotane volá sa *stepky*. Na syr sa mlieko dáva na šporák, *šporhét* kde vd'aka miernemu zahrievaniu *kysne*. Skyšené *nábrzlé* mlieko sa vyleje cez riedke plátené *syrové vrecko*, vrecúško ktorým vytecie *srvátka* a vo vrecku zostáva čerstvý syr (Obrázok 36).

V lete deti a dospelí Oberajú jahody. Predávajú ich, jedia čerstvé a z nich varia lekvár. Po letných a jesenných dažďoch chodia na hríby. Pripravujú ich čerstvé alebo sušia na slnku na zimu. *Maliny*, *černice* a *lieskovec* a *trnky* sa zriedkavo Oberajú

Varia sa obyčajne domáce jedlá zo všetkých domáčich výrobkov: mäsa, zeleniny... Chlieb je hlavná potravina a väčšinou ho pečú doma raz týždenne. Na jeden chlieb načím cez sito osiat' 4-5 kilogramov múky. V hrnci sa v troche vlažnej vode rozpustia *kvasnice* a *kvások*. *Kvások* je kúsok cesta, ktorý domáca ponecháva z minulého pečenia chleba. S osolenou múkou

pomiešajú sa rozpustené kvassnice a potom s vlažnou vodou zamiesi chlieb. Chlieb sa miesi, kým sa cesto neprestane lepiť na ruky. Zamiesený chlieb dáva sa do *slamienka*, do ktorého sa prestrie uterák a posype sa múkou. Chlieb sa potom kladie na teplé miesto, aby *nakysol* a odnáša do pekárne. Kým neboli pekári, chlieb sa piekol v dome v *chlebových peciach*.

Pečivo predáva pekár.

Počas veľkých sviatkov sa peče pečienka na roštate (prasa alebo jahňa). Ináč, mäso sa v pracovné dni zriedkavo konzumuje. Odkladá sa na nedelu a sviatky. V zime sa varí každý deň, a v lete počas pol'ných prác sa nesie do pol'a studená potrava (*chlieb, slanina, cibuľa* a iné). Pôst je nie prísny, no ak ho dodržiavajú, je sa chlieb, mlieko, cibuľa, fazuľa a niektorí jedia aj rybu. V zime sa je v kuchyni a v lete v kuchyni, na dvoře alebo v robote. Ináč, v lete sa je trikrát denne: ráno, napoludnie a večer a v zime ráno a večer. Keďže t'ažké práce vyžadujú silnejšiu potravu, vtedy sa na jedle nešetrí. Taktiež sa na jedle a pití nešetrí na svadbach, zabíjačkách a iných významných príležitostiach.

4.4. Odev, obuv a posteľ'ná bielizeň

Prist'ahovalci svoj kroj nedoniesli zo Slovenska. Keďže sa Markovec nachádza nedaleko trhu Našice a v Osijeku, ich odev sa nelíši od mestského. Odev kuponú hotový alebo šijú z kúpeného materiálu.

Aj chlapcov, aj dievčatá v kolíске obliekajú do jednoduchých blúz alebo sukničiek, bielych alebo farebných a na hlavu im kladú čiapky. *Zakrúcajú*, povíajú ich do obyčajných handárov alebo plienok. Keď začnú chodiť, chlapcov obliekajú do nohavičiek a dievčatá do sukničiek. Pri vychádzkach s diet'at'om matka sa snaží, aby bolo čisté a lepšie odeté. V lete chlap robí v košeli s vyhrnutými rukávmi, v nohaviciach, bosý, či obutý naboso a čiapkou alebo klobúkom na hlave. V zime oblieka zimný kabát, obúva t'ažké topánky alebo čižmy a na hlave nosí čiapku, klobúk alebo baranicu. V nedelu a vo sviatok sa oblieka ako aj cez týždeň, ale do sviatočného obleku. Zbraň nosia len na svadby, na jarmok alebo v niektorých iných bezpečných situáciach.

Ženské šaty sú hlavne mestské – plus *ručník*, šatka na hlave. Staršie ženy sa obliekajú do tmavšieho. Počas pracovného týždňa ženy si obliekajú *blúzky, sukňu, zásteru a šatku*. V nedelu a počas sviatkov si obliekajú to isté, lenže krajšie a zachovanejšie. Počas smútku sa obliekajú do čierneho alebo si uviažu čierne ručníky.

V lete sa zriedka obúvajú a bosé sú najmä ženy a deti. Topánky a ponožky sa už kupujú v obchodoch. Pred zimou sa chránia hrubými šatkami a zimnými kabátkmi, rukavicami a pred dažďom dáždnikom.

V posteľi (Obrázok 37) je *slamiača*, slamník a na nej je perina, duchna (nie všade). Všetko to sa pokryje pokrovcom alebo plachtou, na ktorej sa leží. Prikrýva sa hornou perinou, v ktorej je husacie perie. Cez deň je posteľ pokrytá prikrývkou (dekou). Doma sa pripravuje jedine perie a všetko ostatné sa zadováži v obchode.

Po umývaní sa utierajú uterákmami. Ženská ručná práca je nie veľmi bohatá na vzorky (Obrázok 35).

Pri odchode na jarmok, do pol'a alebo do lesa sedliak so sebou nosí potravu v koženej taške. Kone prikrýva pokrovcam i handrovkami, tkanými z handára a v koči má vrecia, ktoré zadovážil u mlynára.

4.5. Ozdobné predmety a účesy

Tvár lícia skromne a to len počas sviatkov, alebo keď idú na svadbu. Starší nosia možno iba hodinky alebo prsteň a ženy náušnice. Mládenec sa venčí kvetmi (čerstvými alebo umelými). Ovenčený je ružou, kafriátom alebo fialkou a za klobúkom má pierko (Obrázok 38) alebo zelený list. Fúzy a bradu nosia iba starší. Holia sa a strihajú sami, jeden druhého alebo dedinský holič. Holiča platia ročne v naturáliah (pšenicou alebo kukuricou). Holia sa obyčajne raz do týždňa (v sobotu alebo nedelu) a strihajú sa pred sviatkami.

Ženy zapletajú vlasy do dvoch vrkočov, ktoré sa v zátyku založia a pripievnia kovovými ihlicami, vlásničkami. Účesy dievok a žien sú rovnaké. Počas ročník sú viažu šatku, na sviatky ich nenosia.

Chlapcom sa vlasy strihajú a dievčatám krátia alebo zapletajú do vrkočov, ktoré skrášlia mašľami (Obrázok 39).

4.6. Kurivo a osvetlenie

Kúria v kuchynských šparhertoch, sporákoch, ktoré sami vymurujú z tehál, alebo kúpia železné v obchodoch. Často takéto pece dajú do spálne, ktorá v zime slúži aj ako kuchyňa, aby sa nekúrilo na dvoch miestach. Dlhé zimné noci domáci krátia sediac okolo pece v rozhovoroch o denných udalostach. Sedia na stoličkách, na obyčajných stolcoch a lavičkách. Gazdiná vstáva prvá a zakúri do pece (dubovým, hruškovým, topoľovým, bukovým a jaseňovým drevo).

V strede kuchyne aj v najchudobnejších domcoch visí z povaly obyčajná kuchynská lampa, ktorá sa páli len za kratších dní. V lete sa všetky práce zakončia skôr, ako sa zotmie, takže domáci líhajú spať bez pálenia lampy. Svetlo sa šetrí na ženské práce, na šítie, plátanie a ručné práce, ktoré sa vykonávajú v zime. V stajni sa používa lampáš so slabým svetlom. Na večerný odchod do dediny, na vlak alebo na cestu lampáš nahradí elektrické osvetlenie.

Na osvetlenie sa využíva všeobecne známa petrolejová lampa.

Obrázok 20 - Dom
Slika 20. Izgled kuće

4.7. Fajčenie

Veľká väčšina chlapov začína fajčiť už vo rannej mladosti a v nom pokračuje až do neskorej staroby. Väčšinou fajčia cigarety (hotové, alebo ich sami šúľajú), zriedkavo fajku. Najchudobnejší krútia na jobyčajnejší tabak do novinového papiera. Zvyšok tabaku vo fajke nazývajú *baguš*. Mälokto šnupe, vdychuje tabak, lebo je tento veľmi drahý a nemôžu si ho v nijakom prípade dovoliť.

Obrázok 21 - Umiestnenie domu vo dvore
Slika 21. Položaj kuće u dvorištu

Obrázok 22 - Hambár
Slika 22. Hambar (Ambar)

Obrázok 24 - Staja (stajňa), jasle pre kozy, skôr pre kravy
(z jedného kusa, vysoké 70 cm, asi 120 rokov)
Slika 24. Staja (štala), jasle za koze (prije za krave)

Obrázok 23 - Stubeň, truhla na obilie
Slika 23. Stubeň, truhla na obilie, (bukovo drvo iz jednoga komada, visina 70 cm, oko 120 godina)

Obrázok 25 - Šopa
Slika 25. Šupa

Obrázok 26 - Hnoj (hnojisko) za stajňou
Slika 26. Dubrište (gnojište) iza staje

Obrázok 27 - Stuňa (studňa)
Slika 27. Bunar

Obrázok 28 - Chlebová pec (rodina Dud'aková, Fraňa Strapáča 170)
Slika 28. Krušna peć (obitelj Dudjak, Franje Strapača 170)

Obrázok 29 - Tehlový chodník
Slika 29. Ciglena staza

Obrázok 30 - Kasne (skrine)
Slika 30. Ormari

Obrázok 31 - Obrázky na stenách v izbe
Slika 31. Slike obješene na zidovima sobe

a) náboženské obrazy prinesené zo Slovenska, svätý Jozef a svätý Anton
a) svete slike donesene još iz Slovačke, sveti Josip i sveti Antun

b) obraz Bohorodičky (drevený rám 40x 40 cm, asi 160 rokov
b) slika Majke Božje (drveni okvir, 70 cm x 40 cm, oko 160 godina)

c) obrázky, rodinné fotografie a obrazy svätcov
c) slike rođaka i svete slike

d) krucifix, krížová cesta
d) raspelo, križni put

Obrázok 32 - Železná pec
Slika 32. Željezna peć

Obrázok 33 - Drevené misky na múku
Slika 33. Drvene posude za brašno

Obrázok 34 - Hlinené hrnce a kečage, mliečníky
Slika 34. Zemljani lonci

Obrázok 35 - Zbenka
Slika 35. Mutilice za kajmak (maslo)

Obrázok 36 - Tlačidlo na syr
Slika 36. Preša za sir

Obrázok 37 - Postel'
Slika 37. Krevet

4. Životne potrepštine

(Povijest sela Markovac Našički, prerađeni materijal u konceptu iz 1940. godine, čiji su prikupljači bili učitelji narodne škole u Markovcu (Andrej M. Koza, Katarina M. Koza, M. J. Jagetić); materijal se sastoji od pet araka papira formata 34 cm x 20 cm pronađenih u markovačkoj školi; rukopis je različit u odnosu na onaj u preostala dva dijela); fotografije eksponata snimljene su na već spomenutoj izložbi, dok su snimljene kuće vlasništvo Anke Korpak te Eve i Sofije Zajac u Ulici Franje Strapača 85, odnosno 103

4.1. Selo i okolina

Markovac je selo dugo 3 km koje leži u dolini, na podnožju Krndije, uz samu željezničku prugu Zagreb-Osijek. U njega se može doći iz Našica sa sjeverozapadne strane, državnom cestom Našice-Osijek, s koje se otprilike 1 km od Našica skrene mekanim putem u selo te s jugozapadne strane s puta Našice-Đakovo. Gotovo pred samom postajom skrene se lijevo i opet lijevo. Iza seoskih kuća nalaze se potkućnice, a iza njih zavrtnice. Polja, njive, livade leže lijevo i desno na drumu Našice-Vukojevci-Đakovo pa se u njih stiže navedenim putem.

Seosko groblje ograđeno dotrajalom ogradom smješteno je na zapadnoj strani sela.

Markovac se sastoji od dva ravna reda kuća, a kuće dijele dvorišta. Duljinom sela vodi mehani put. On je zimi zbog blata neprohodan, a ljeti pokriven debelom prašinom. Zbog toga su mještani odlučili graditi kameniti drum. Kuće stoje u redu. Čelom su okreнутne na put i nalik su jedna drugoj (*slika 20*).

4.2. Kuća i dvorište

Dvorište, prostor ispred kuće, redovito je ograđen. U dvorište se ulazi s puta kroz vrataša na ogradi. Kočila i marva ulaze i izlaze na kapiju. Sva seoska dvorišta uglavnom su jednakata i razlikuju se jedino po čistoći i uređenju. Kod siromašnijih dvorišta je ograđeno pleterom, tj. ogradom od granja, letava, a kod imućnijih zidanom ogradom.

Kuća je smještena u dvorištu lijevo ili desno (*slika 21*). Ponekad je na nju vezana neka od gospodarskih zgrada. Budući da je selo dosta siromašno, hambar je rijedak (*slika 22*), pa se žitarice i ostali prirodni

spremaju na tavan (*slika 23*). Nešto dalje od kuće su štala ili staja (*slika 24*), štagalj i uvoz (šupa), *slika 25*. Nedaleko od kuće smještena su drva, koja se tu režu i cijepaju, zato se tu nalaze oveći panj, sjekira i testera.

Štala je obično skromna. Na jednom mjestu ima mali otvor, koji služi za izbacivanje đubra iz štale na đubrište ili gnojište (*slika 26*), a to je niži prostor iza štale u koji otječe i gnojnica. Ono služi i za smetlište, a do njega se dolazi putem ispod šupe na čijem je tavanu sjenik.

Pored ovih zgrada u dvorištu se nalaze bunar (*slika 27*). Nedaleko je i krušna peć (*slika 28*), ispod koje se smjestio kućni pas. Podalje od kuće običan je drveni svinjac, a nad njim kokošnjac.

Dvorište je rijetko uredno i čisto. Uglavnom je obrasio travom i korovom. Preko zime dvorište je puno blata pa je zato sagrađena staza od cigle koja vodi od izlaza do kućnih vrata (*slika 29*).

U hladovini ponekih zasađenih voćaka ukućani se ljeti odmaraju. Ako su susjedi posebno međusobno dobri, može se prijeći iz dvorišta u dvorište preko ograde kroz običan prolaz. Iza staje vodi staza u bašču (vrt), gdje možemo naći domaćicu u proljeće i ljeti. Seoske kuće građene su od prijesne (nepecene) cigle koju izrađuju sami ili od pečene cigle (opeke). Pokrivaju se crijevom, a vrlo rijetko i slamom. Sve su kuće prizemne, a od seoskog puta dijeli ih staza kojom se kreću ljudi. Kola i marva idu putem. Pri ulasku u kuću najprije se dolazi u malu kuhinju sa zidanom peć (šparhetom), običnim stolom, nekoliko stolica, policom za kuhinjsko sudje i malenom klupom za posude s vodom. Lijeko ili desno sobna su vrata, a ponegdje i vrata za smočnicu (špajzu). U smočnicu se spremaju sve živežne namirnice, a ako nema podruma ili trapa, onda se u nju spremaju i krumpir, repa, kiseli kupus i ostalo.

Soba je spavača soba za sve ukućane pa se u njoj nalazi onoliko kreveta koliki je broj članova obitelji. Takva soba obično ima dva prozora, između kojih se nalazi stol pokriven stolnjakom i nekoliko stolica. Za ovaj stol sjeda se u svečanim zgodama ili kada najdu gosti. U kutu je ormar za rublje i svečana odijela (*slika 30*). Po zidovima vise pobožne slike, slike rođaka i prijatelja (*slika 31*). U sobi se nalazi i peć (željezna ili sagrađena) jer se ukućani u njoj preko zime zadržavaju (*slika 32*). Zahod se u kući nalazi vrlo rijetko, i to uza samo đubrište, zbit od starih dasaka (*slika 26*).

Mlađi svijet ljeti spava na sjeniku ili vani. Zimi se ukućani zadržavaju u kući. Ljeti odrasli rade va-

ni, a kod kuće je samo stara baka, žena s malim djetetom i djeca.

Sijeno je spremljeno na sjeniku (*slika 25*) ili samljeveno u plastove, koji su negdje u dvorištu ili blizu njega. Na tavanu su spremljene sve žitarice, grah. Preko zime se pod šupom nalaze kola, plug, brana, saone i ostalo poljsko oruđe.

Velik broj kuća ima u dvorištu i ljetnu kuhinju, koja zimi služi kao spremište. Kod nekih se u bašći nalazi i pčelinjak. Bunar je često nedaleko đubrišta (što nije ni najmanje zdravo), a iz njega se voda vadi pomoću vretena i točka. Ograđen je drvenom ogradiom. Uz njega se nalazi valov, odnosno betonsko ili drveno korito, iz koga se marva napaja ujutro i navečer.

Izvan dvorišta nema posebnih zgrada jer se polja, livade i ostalo nalaze skoro uz samo selo. Na podesnijim mjestima zasađeni su mali vinogradi divlje loze zvane noja (direktor). Ovdje se mogu vidjeti skloništa čuvara vinograda, jednostavno pokrivena slatom.

4.3. Hrana i posuđe

Kad konji i goveda više nisu za upotrebu, prodaju se na vašaru mesaru koji ih zakolje. Kolje se marva, svinje, živad i ostalo. *Klanje* (klanje svinja u kući, kolinje, svinjokolja) obično obavlja mesar, netko od rođaka ili ukućana. Taj dan zapravo je svečanost kojoj prisustvuju bliži rođaci i prijatelji. Postupak klanja odvija se sljedećim redom. Ujutro rano zagrijje se potrebna voda. Svinje se kolje nožem. Krv se ne bacaa, već otječe u zdjelu, i kasnije se upotrebljava za pravljenje krvavica. Zaklano svinje stavljaju se u veliko drveno korito, gdje se šuri (skida mu se dlaka). Šuri se vrućom vodom, a dlaka se skida tupom kašikom (žlicom) te se poslije brije nožem. Tako očišćeno svinje objesi se na za to pripremljen stalak, raspori ga se i izvade mu se crijeva i cijela utroba. Zatim se rasijeće po polovici. Oštrom nožem skida se slanina koja se kasnije odjeljuje od kože. Debela slanina reže se u komadiće i spremi za topljenje, a tanke, naročito od trbuha, ostavi se za sušenje. Slanina se topi u kotlu. Ostatak slanine - čvarci, jedu se, od njih se prave kolači ili se spremaju. Preostalo meso od zaklano svinje rasijeće se na nekoliko komada: prsa, karmenadle, but ili šunka, lopatica... Od posebnoga mesa prave se kobasicice. Od kuhane glave i pluća prave se krvavice, švarglovi. Posao završava negdje pred večer. Navečer se spremi večera kojoj

prisustvuju svi, pa i neki uzvanici. Večera se sastoji od mnogo vrsta jela od svinjskog mesa i prigodnih kolača (salovnjaka).

Istoga dana nastoji se meso posoliti. Stavlja se u za to određenu kacu, dobro nasoli i prelije rasolom, koji se napravi od octa, vode, bijelog luka i biberna. Meso ostaje u kaci 3-4 nedjelje, a šunke i više, kako se ne bi pokvarilo. Zatim se to meso odnosi na tavan ili pušnicu kako bi se dobro odimilo, to jest osušilo. Ovako suho meso jede se preko zime prijesno, kuhanoo i s raznim drugim jelima, a najčešće s kupusom. Kad je kupus zreo, u jesen, posijeće se nožem i te se glavice ostave nekoliko dana stajati. Zatim se izribaju na poseban ribež, slažu u kacu i dobro osole. Između ribanog kupusa stavi se i nekoliko cijelih glavica.

U trap se spremaju krumpir i repa (ako ne postoji podrum). Negdje u bašći debelo se prostre slama na koju se smjesti na hrpu krumpir ili repa i onda opet pokrije slamom. Zemlja se sa strane debelo slaže na slamu, kako tijekom zime ne bi smrzlo. U posebnim bocama spremi se razno povrće i voće, koje se jede kiselo uz razne vrste mesa.

Jedna je od glavnih živežnih namirnica brašno (*slika 33*) i ima ga više vrsta: nuler, krušno, raženo, kukuruzno... Izrađuje se u mjesnom mlinu.

Rijetko koja kuća nema kravu pa su mlijecni proizvodi među glavnim jelima. Dojenje krave ne provodi se baš u skladu sa zahtjevima čistoće. Poneka kućanica prije mužnje opere ruke, ulije u muzlicu nešto mlake vode kojom opere kravi vime, a zatim ga otače čistom krpom. Pomuzeno mlijeko procijedi kroz gusto cjedilo u zemljane lonce (*slika 34*). Za domaću uporabu mlijeko prokuha, nešto proda svježe, a ostalo kiseli. Mlijeko stoji dva do tri dana, dok se nad mlijeko ne digne kajmak, od kojega se u posebnoj drvenoj posudi (mutilici), *slika 35*, lupanjem učini maslac ili putar. Mutilica je drvena posuda visoka oko 50-70 cm, široka oko 20-25 cm, dolje šira, a gore uža. Zatvorena je šupljim drvenim poklopcem kroz koji se provlači drveni štap, na čijem je unutrašnjem kraju pričvršćena okrugla drvena daščica koja ima po sebi rupice. Dizanjem i spuštanjem toga štapa lupa se kajmak te se tako dobije putar ili maslac. Bijela voda koja ostane nakon nastanka putra zove se stepki. Ukišljeno mlijeko stavi se na štednjak, gdje se zahvaljujući malo topolini dobije sir. Usireno mlijeko nalije se u rijetku platnenu vrećicu kroz koju se ocijedi sirutka, a u vrećici ostaje svježi sir (*slika 36*).

Ljeti djeca i odrasli beru jagode. Prodaju ih, jedu svježe i od njih prave pekmez. Poslije ljetnih i jesen-

skih kiša beru gljive. Za jelo ih spremaju svježe ili suše na suncu za zimu. Maline, kupine, lješnjaci i gloginje slabo se beru.

Kuhaju se obična domaća jela od svih domaćih proizvoda, mesa, povrća... Kruh je glavna hrana i uglavnom ga peku kod kuće, jednom tjedno. Za jedan kruh potrebno je kroz sito prosijati 4-5 kg brašna. U loncu s nešto mlake vode rastopi se germa i kvas. Kvas je komadić tijesta koji je domaćica ostavila od pečenja posljednjeg kruha. S osoljenim brašnom pomiješa se rastopljeni kvas te se s mlakom vodom zamiješi kruh. Kruh se mijesi tako dugo dok se tijesto ne prestane hvatati za ruke. Umješen kruh stavljaju u simlicu (slamnatu okruglu košaricu), koju se prostre peškirom i posipa brašnom. Kruh se zatim stavlja na toplo mjesto, kako bi se dignuo, i odnosi u pekaru. Dok pekara nije bilo, kruh se pekao kod kuće u krušnim pećima.

Pecivo prodaje pekar.

Na dane velikih blagdana peče se pečenica na ražnju (prase ili janje). Općenito, meso se običnim danima rijetko jede. Ono se čuva za nedjelje i blagdane. Zimi se kuha svaki dan, a ljeti, za vrijeme poljskih radova, nosi se u polje hladna hrana (kruh, slanina, luk i drugo). Obavljanje posta nije strogo. No, ako se to čini, jede se kruh, mlijeko, luk, grah, a neki i ribu. Zimi se jede u kuhinji, a ljeti u kuhinji, dvorištu ili na poslu. Inače, ljeti se uzimaju tri obroka - ujutro, u podne i navečer, a zimi dva - ujutro i navečer. Budući da teži poslovni zahtijevaju bolju hranu, tada se u hrani ne oskudijeva. Također se u jelu i piću ne oskudijeva na svadbama, na klanju i drugim značajnim zgodama.

4.4. Odijelo i obuća, posteljina

Doseđenici svoju nošnju jednostavno nisu donijeli iz Slovačke. Budući da se Markovac nalazi nedaleko trgovista Našice, pa i Osijeka, njihova se odjeća ne razlikuje od građanske. Odijela kupuju gotova ili ih šiju od kupljenog materijala.

I muška i ženska *djeca* u koljevcu odijevaju se u jednostavne, bijele ili u boji bluzice ili haljinice, a na glavu im se stavlja kapica. Povijaju se u obične krpe ili pelene. Kad prohodaju, muško se dijete odijeva u hlaćice, a žensko zadržava svoju haljinicu. Prilikom izlaska s djetetom, majka nastoji da ono bude čisto i nešto bolje odjeveno.

Ljeti muškarac radi u košulji zasukanih rukava, hlačama, bos ili obuven na golu nogu te s kapom ili s

šeširom na glavi. Zimi odijeva kaput, zimski kaput, obuva teške cipele ili čizme, a na glavi mu je kapa, šešir ili šubara. Nedjeljom i blagdanom odijeva se kao i preko tjedna, osim što je to odijelo sačuvano za te dane. Oružje nosi samo u svatovima, kada ide na vašar ili u nekim opasnim prilikama.

Ženski svijet odijeva se uglavnom građanski, uz dodatak marame na glavi. Starije žene nose odijelo tamnijih boja nego mlađe žene. Radnim danom žene imaju na sebi bluzu, suknju, pregaču i maramu. Nedjeljom i blagdanom nose to isto, samo ljepše i očuvanije. Za vrijeme žalovanja nosi se crnina, a najmanje crna marama.

Ljeti se rijetko obuva, a naročito su bose žene i djeca. Razne cipele i čarape nabavljaju se u dućanima. Od zime se brane debelim maramama, zimskim kaputima, rukavicama, a od kiše kišobranom.

Na dnu kreveta (*slika 37*) nalazi se slamnjača, a na njoj perina (ne svagdje). Sve to pokriveno je ponjavom ili plahtom na kojoj se leži. Pokriva se gornjom perinom ispunjenom gušćim perjem. Tijekom dana krevet je prekriven pokrivačem (dekom). Kod kuće se spremaju jedino perje, a sve ostalo nabavlja se u trgovini.

Iza umivanja brišu se peškirima ili ručnicima.

Ženski ručni rad nije baš bio bogat (*slika 35*).

Prilikom odlaska na vašar, u polje ili šumu seljak sa sobom nosi hranu u kožnatoj torbi. Konje pokriva čebetima, šarenicama (tkano od krpa), a u kolima su mu vreće koje je nabavio kod mlinara.

4.5. Nakit i češljanje

Kite se vrlo skromno i to samo u dane blagdana ili svadbe. Kod starijih ljudi jedini je nakit možda sat ili prsten, a kod žena naušnice. Momak se kiti cvijećem (svježim ili umjetnim). Zakićen je ružom, karanfilom ili ljubicom, a za šeširom mu je zataknuto pero (*slika 38*) ili zeleni list. Brkove i bradu nose samo stariji. Briju i šišaju se sami, jedan drugoga ili to čini seoski brico. Bricu plaćaju godišnje u naravi (žitom ili kukuruzom). Briju se obično jednom na tjedan (subotom ili nedjeljom), a šišaju pred blagdane.

Žene kosu pletu u dvije pletenice koje otraga na zatiljku slože i pričvrste s metalnim iglama (ukosnicama). Češljanje djevojaka i žena jednako je. Za vrijeme posla glavu povežu maramom, a blagdanom istu ne nose.

Muškoj se djeci kosa šiša, a ženskoj skrati ili plete u pletenice koje ukrase mašnama (*slika 39*).

4.6. Ogrjev i rasvjeta

Griju se pri kuhinjskim štednjacima ili "šparhetima", koje sami sazidaju od opeke ili željezni nabori u trgovini. Često se ovakva peć smjesti i u spavaču sobu koja zimi služi i za kuhinju, kako se vatra ne bi ložila na dva mesta. Duge zimske večeri ukućani krati se sjedeći oko peći u razgovorima o dnevnim događajima. Sjede na stolicama, običnim stolcima ili klupama. Domaćica prva ustaje i naloži vatu u peći (hrastovim, grabovim, topolovim, bukovim, jasenovim drvima).

Nasred kuhinje, i u najsiromašnijim kućama, više na stropu obična kuhinjska lampa, koja se uključuje samo za kraćih dana. Ljeti se svi poslovi završe prije mraka pa ukućani bez svjetla legnu na spavanje. Svjetlo se štedi uglavnom za ženske poslove šivanja, krpan-

ja i ručnog rada, koji se obavljaju zimi. U štali se koristi lampas slabog svjetla. Za večernji odlazak u selo, na vlak ili na neki drugi put lampas zamjenjuje električna svjetiljka.

Za rasvjetu koristi se i opće poznata petrolejska lampa.

4.7. Pušenje

Velik dio muškaraca započinje pušiti već u najranijej mladosti i s tim nastavlja sve do kasne starosti. Većinom puše cigarete (gotove ili ih sami prave), a rijede lulu. Poneki najsiromašniji zamataju najobičniji duhan u novinski papir. Ostatak duhana u lulli zove se baguš. Rijetko tko šmrče duhan jer je takav skup pa si ga ne mogu priuštiti.

5. NIEKTORÉ MENEJ ZNÁME ROZPRÁVKY Z MARKOVCA

5.1. Rozprávka starkej Katy (Kata Kubašová, rodená Čavajdová, 1913).

Podľa rozhovoru z marca 2001

Starí ľudia vedia veľa rozprávok, a starí ľudia spoločný s vlastným životom vedia veľa pekných rozprávok. Človek vždy mnogo získava, ak ich počúva. Pekné rozprávky rozpráva aj starká Kata.

Je rodičia sa pristáhovali zo Slovenska, ale ona nikdy nebola vo svojej pravlasti. Predsa jej jazyk a spôsob života dosvedčujú, že je pravá Slovenka.

Aj v starobe je veselá a v mladosti bola jedna z hlavných markovských speváčok a tanecníčok. Tancovalo sa a spievalo vtedy v Markovci (práve ako aj dnes) často, a to hlavne valčík, polka, čardáš, kolo alebo *taneč s metlou*. Tance bývali u Ušáka v Našiciach (smerom na veľtrh), u Katarinčeka, u Horáka a v krčme u Strapáčovcov (dnešná F. Strapača 17). U Strapáčovcov bola jej svadba, po tom čo sa pešo vrátili z Našíc. Hudobníci boli jej brat Jožko na prime a Budoš (Cákov otec na harmonike). Teplým stareckým hlasom spieva starká Kata staré markovské piesne *Citrón*, *Cez Markovec*, *Dievča*, niekol'ko vianočných, veľkonočných a svadobných piesní.

Pamätať sa starká na udalosti súvisiace s prvým markovským knázom, otcom Edmundom. Dostal sa aj do novín. Totiž vzdialil neposlušných žiakov z hodiny náboženstva, aby sa ostatní mohli učiť, no tí vzdialení z hodiny sa veľmi pobili pred školou a pri tom si potrhali odev. Ba aj žandári museli intervenovať. Niektorí zlomyseľníci podozrievali, že im to urobil otec Edmund, ale ho deti zachránili tým, že povedali pravdu, že ich on len vyhnal, kým neprejde hodina náboženstva.

Starká Kata robila 15 rokov ako školníčka v markovskej škole počas služby učiteľského páru Koza. „Bol Slovák, ale nebol dobrý“, rozpamätáva sa Starká Kata na t'ažké fyzické práce (pílenie a kálanie dreva). Vtedy boli tri učebne, dve v prízemí a jedna na poschodi.

Na dedine sa vtedy pila hlavne pálenka slivovica alebo vínovica. „Rakija pálená borovička, v tebe je vodička polovička, ja za teba dávam striebro, zlato, a ty ma tam hodíš, kde je blato“.

Na Vianoce sa veľmi dbalo na pôst a modlitbu. Deti na Veľký piatok odpoludnia šli s rodičmi na odpoludňajšiu omšu. Hasiči strážili Ježišov hrob (obrázok 40). V ten deň jedli sa *štredraci*, druh závinu, ale bez masti (obrázok 41). Dodá sa sol' a cukor. Upletú sa vianočky, pletenky. Dávali sa aj det'om na milošče. Otcovia robili det'om korbáče z vrby. „Šibi, ryby, mastné ryby, kus koláča do korbáča“, – spieva starká Kata. Deti pritom dostávali veľkonočné vajíčka a najčastejšie peniaze. Ináč peniaze rovnako ako aj dnes mali najradšej. Mladenci polievali dievky, ktoré nesmeli ísiť do dediny. Ináč by ich vyhnali.

S *Betlehemom* (bábkou na slame na tánci) sa šlo na Vianoce až do Podgoráča. To smeli robiť aj dievčatá. Dnes je to už niečo celkom iné. Svätý Mikuláš takmer nestací prečítať veľký počet listov a detské žiadosti a stačiť aj do školy, aj do kostola a na folklór. Darčeky sú väčšie. Jablká a cukríky nikto ani nespomína, ani chudáka Krampusa si viac neželajú na každý raz. Deti spievajú, tancujú, recitujú a modlia sa.

Pri krstinách dávali peniaze.

Mŕtвym sa do truhly museli dať okrem iného aj peniaze na cestu, lebo sa v opačnom prípade mohlo stat', že vám všetok statok zhynie. *Dávam ti striebro, zlato, ale nám nechajte všetko za to* – uzavírala sa dohoda so zosnulým.

Na svätého Marka v dedine vždy bolo mnogo ľudí. Omše boli na poludnie a večer. V poliach sa požehnávala pšenica.

Zidovská rodina Weiss voľakedy v Markovci mala mliekáreň, pílu v (záhrade Belajovcov, Radnička 5) a tehelnú. Chudobní šli k bohatým na námezdnu prácu žať na *ris*. Za jedno jutro skosenej pšenice dostali cent pšenice, vlastne za každú desiatu kôpku 13 snopov. Pri dedine Kelešinke je Markovská hora. Prvé futbalové ihrisko sa nachádzalo v Jabučníku. V tom čase do Osijeka sa cestovalo vlakom dve hodiny (stará Kata tam slúžila rok). Dievky sa farbili farebnými papiermi a prosili Boha pritom, aby nepršalo.

Starká Kata mala cestovať do Brazílie, ale necestovala a dnes sa na dôvod ani nemôže rozpamätať.

Kubašovci vtedy, ako aj väčšina obyvateľov, boli chudobní, ale nie aj hladní. Najviac sa jedli cestoviny na rôzne spôsoby – so syrom, s fazuľou, *biele žgance*, *knedle*, *mehové halušky*. Tieto halušky sa robia z nastrúhaných zemiakov, múčky a soli. Urobenej *nokle* sa kladú do vriacej vody. Po uvarení sa vyberajú, pomastia a pridá sa cibúľa. V piatok sa vždy jedla nemastná fazuľa. Ak ste nevedeli, *polesňake* (obrázok 42) je lepšie piecť na panvici ako na plechu, tvrdšie

sú. Ináč, tieto sa robia zo strúhaných zemiakov, múčky, vajec, soli a korenia a pečú sa na masti a tvarujú ako pagáče. S nimi sa pije kyslá smotana.

5.2. Rozprávka o neobvyčajnej lodi

Podľa rozhovoru so Slavkom Budošom; knihy dojmov z výstavy; článku zverejnenom v Arene 8. novembra 2001 (autor Dubravko Mihic).

Slavko Budoš-Caco sa narodil roku 1945 v Markovci Našickom. Je najväčším slavónskym kolekcionárom secesných znakov a modelárom lodí. Už 40 rokov Caco sa zaobrá skúmaním historických období v architektúre a lodiарstve. Inšpirovaný kapitánom Jamesom Cookom (objaviteľom Austrálie a Nového Zélandu) Caco v rodinnom dome už takmer 40 rokov stavia neobvyčajnú loď. Je to loď, ktorá nikde nepláva, bez stážňa, bez plachiet, zakotvená. Je to vlastne námorná galéria so siedmimi vežami na rozlohe 500 m². Presnejšie, na hlavnej ceste v Markovci Našickom pohľady púta nedokončená viacposchodová budova v secesnom štýle s nápadnou ornamentikou levov, ružíc, pletencových ornamentov, konzol a sôch odliatych do sadry (Obrázok 43).

Pán Caco je neoblomný v úsilií realizovať svoj mládežnícky sen, sen o veľkých a nebezpečných moriach, ďalekých a neznámych krajinách, dôležitých a slávnych námorných bitkách.

Do lodí sa zaľúbil ako mladík na vojenskej službe v námorníctve (najprv v Pule a potom v novosadskej riečnej flotile). Tam z hobby začal robíť makety plachetníc. Na začiatku bolo veľmi ťažko sa dostať k vhodným skiciam pre tak precíznu a komplikovanú prácu s maketami, takže improvizoval. No dnes už používa, ako aj všetci modelári, početný existujúci výstroj a skice. Ako pravému Slovákövi sedí mu práca s drevom. Jeho makety zvítazili na mnohých súťažiach a výstavách modelárov lodí, vyvolávajúc odúševnenie návštěvníkov a lodných znalcov. Impresívnu kolekciu pozostávajúcu zo 70 makiet lodí zo stredoveku urobil počas niekoľko desiatok rokov. Mnohé predal do Dubrovníka, Splitu a zahraničia, takže z tých peňazí vystaval dom. Niektoré makety aj daroval. 30 makiet lodí v súčasnosti má na povale svojho domu, kde tieto, žiaľbohu, pre neadekvátné podmienky prepadávajú skaze. Medzi nimi sú galeje z gréckeho a perzského obdobia, britské a turecké galeje, vojnové lode, fregaty, korvety, dubrovnícka lada, benátske galeje, bokel'ská a egyptská loď, Santa Maria, Bounty a mnohé iné. Exponáty sú verné, lebo

využívajúc literatúru z londýnskeho, parižského a nemeckého múzea, tento rojko rešpektuje originály. Makety najčastejšie vyrába z lipového a orechového dreva. Práca modelára lodí je veľmi náročná, dlhá, plavá. Lod' dĺžky 2 metre a výšky 60 centimetrov Caco urobí za 6 mesiacov do dvoch rokov, v závislosti od požiadaviek a detailov. Ak lod' má niekol'ko veľkých stážňov, na spájanie týchto plachiet je potrebné aj do dvadsať kilometrov nití.

Galériu bude krašiť 50 portrétov veľkých kapitánov a admirálov Ďurdanovskej maliarky Violety Novákovej, 30 makiet lodí, ktoré zhotovali jeho usilovné ruky a až 5 tisíc rôznych reliéfnych symbolov. Týchto niekoľko desiatok ornamentov skopíroval z budov v celom Chorvátsku. Všetky tieto symboly sú určené na vnútornú a vonkajšiu dekoráciu. Už niekoľko rokov na vchode do tejto monumentálnej budovy vedľa starostlivu pestovanéj kvetinovej záhrady, chodcov pozdravujú soška boha Posejdona a morské sirény. Túto galériu pán Caco venoval det'om, aby sa z exponátov učili základom modelárstva lodí. Takže toto námorné múzeum malo by umeleckú, ale aj vzdelávaciu hodnotu.

Mnohí nerozumejú tomu, čo robí. Už mnoho rokov sa zrieka takmer všetkého, aby splnil svoj sen. Jednoducho nevidí dôvod prečo by námorná galéria v strede panónskej roviny bola divná. Cez deň robí ťažké fyzické a stavbárske práce, odpoludnia vykonáva práce súvisiace s domom a len večer sa venuje svojmu koníčku, maketám a námornej galérii.

Pri príležitosti voľakedajšieho Dňa mladosti v roku 1969 usporiadal v Našiciach výstavu. V knihe dojmov zachovanej do dnes mnohí žiaci, deti, vojaci, členovia rôznych organizácií, horolezci, brigádnici, výletníci a spoluobčania mu vzdali uznanie za neúnavnosť, vytrvalosť, precíznu a ťažkú prácu, vložený čas a úsilie, vôle, lásku a umeleckú hodnotu. Oduševnení mnohopočetní návštěvníci výstavy vyjadrili svoje dojatie nad jeho nadaním, jemnosťou a vloženými citmi, láskou k dejinám, vytrvalosťou a bujnou fantáziou. Niektorí, ktorí ho ináč stretali v mlyne s vrecami na pleciach ako robotníka alebo ako futbalistu, boli prekvapení jeho druhou stránkou osobnosti. Podobné dojmy zaznamenané boli aj roku 1984. Vtedy bola v júni výstava vo vtedajšom našickom dome JNA, v Ďurdanovci, v osijeckej Bielej ladi a v jeseň v Belom Manastire. Výstava mala 27 exponátov. Mnohí ju zhodnotili ako zaujímavú, hodnotnú a vzdelávaciu. Divila ich Cacova vytrvalosť, šlachetnosť a láska ku kráse, zručnosť. Boli mienky, že táto výstava umelca samouka si zaslahuje stálu ex-

pozíciu. „Fantáziu, trpežlivosť lásku cítiť v každom vesle, plachte, koliesku“.

Roku 1997 sa zúčastnil na 2. chorvátskej súťažnej výstave makiet lodí v Rijeke v organizácii Strediska pre technickú kultúru Rijeka pod záštitou vtedajšieho prezidenta Chorvátskej republiky Franja Tuđmana. Táto výstava je vlastne manifestácia, ktorou sa oslavuje Deň námorníctva, patrón námorníkov svätý Mikuláš a ktorá triedi najlepších modelárov podľa pravidiel na známkovanie nacionálnych tried. Medzi 40-timi účastníkmi zo Splitu, Rijeky, Ižu, Kastva, Kostreny, Kraljevice, Dubrovníka, Puly, Lovranu, Krku, Rovinju, Bakru, Záhrebu, boli aj traja Slavónici - z Požegy, Valpova a Našic. Súhranne vystavili 75 exponátov, z čoho 4 boli Slavkove. Boli to grécka galeja, galijun Golden Hinde (Obrázok 44), dubrovnická galeja (trieda HR-A), dubrovnická galeja (HR-A) a Santa Maria.

5.3. Rozprávka o folkloristoch

Podľa archív SKUS „Fraňo Strapáč“ Markovec Našický a osobnej zbierky textového a fotografického materiálu o folklórnom spolku a samej dedine.

Slováci žili dlho d'aleko od svojho rodného kraja a nevedeli jedni o druhých. Vo svojom novom prostredí mali len svoje obyčaje, ktoré priniesli so sebou, ale ich aj museli prispôsobiť novému prostrediu. Mira a Julka Závadové, Vesnu Krištofiková a prvá choreografska Slavica Čuteková navrhli v tunajšej hudobnej škole, aby sa založil folklórny súbor. S návrhom súhlásili a Jožko Belák a Mirko Kanis, vedúci hudby a jeho zástupca pomohli pri organizácii súboru za podporu starších občanov Slavka a Márie Jantosíkovcov, Ivana Podmanického, Ivana Hovaneca. Dva roky zakladatelia nadšenci robili neregistrovaní a potom 6. marca roku 1974 táto skupina odúševnená za slovenskú kultúru a tradíciu aj úradne registrovala Kultúrno-umelecký spolok FD Slováci so 72 členmi. Názov spolku navrhol Stjepan Zuzjak. Slavko Jantosík (zomrel roku 1983) bol prvý a viacročný predseda spolku a bol vedúcim aj hudby. Hral na husliach. Jeho manželka – ktorá aj dnes žije – pani Mária Jantosíková od samého založenia šila naše pekné kroje. Súbor bol činný 6 mesiacov a potom sa pre nedostatoč odborných kádrov rozpadol. Preto zvolali polročné volebné zhromaždenie, na ktorom dovtedajšieho tajomníka Darka Cingela vystriedal učiteľ Ivan Podmanický a zvolili aj nový správny výbor a nových choreografov. Ináč, Ivan Podmanický (Markovec

Našický 1943), začal fakultatívne vyučovať slovenský jazyk v markovskej základnej škole (od prvej do štvrtnej triedy) v školskom roku 1975/76. Dlhú dobu bol tajomníkom folklórneho súboru, hral a robil vo vtedajšej divadelnej skupine. Za svoj prínos k učeniu slovenského jazyka získal roku 1992 Plaketu Jána Amosa Komenského. Dnes sa na slovenčinu rozhoďujú všetci žiaci, lebo im je to materinský jazyk, ev. jazyk spoločenského prostredia. Učenie slovenského jazyka významne prispieva k pozdvihnutiu národnej a kultúrnej identity.

Roku 1979 meno súboru na návrh tohto učiteľa premenili na FD „Fraňo Strapáč“. Fraňo Strapáč bol prvý antifašistický bojovník a partizán z Markovca. Narodil sa 16. apríla roku 1917 v Markovci Našickom. Zahynul 11. februára roku 1945 v Trenkove ako príslušník Československého bataliónu Jána Žišku z Trenčína (tvorili ho bojovníci Česi a Slováci z partizánskych jednotiek z celej Slavónie, ktorých jadro tvorila 12 členná skupina bojovníkov, medzi ktorými bol aj Fraňo).

Roku 1983 pod vedením Božice Tankosićovej začína činnosť spevácka ženská skupina, ktorú neskôr viedie Margita Žagarová.

Prvý folklórny súbor zo Slovenska, ktorý navštívil Markovec bol *Oravan* z Nižnej roku 1978. Bol to začiatok plodnej spolupráce. Už roku 1979 na Slovensko odcestoval prvý autobus rozcítencích Markovčanov na spätnú návštevu do Nižnej a do Krásna nad Kysucou, do kraja svojich predkov. Niekol'ko tam aj naozaj odhalili svoju ďalšiu rodinu. Folklórny súbor Oravan navštívil Markovčanov ešte niekol'kokrát a *Drevár* z Krásna nad Kysucou nás často nadchýnal svojimi rýchlymi a bezchybne nacvičenými tancami. Neskôr prichádzali spolky *Vel'ké Rovné*, *Rozsutec* zo Žiliny, *Ponitran* z Nitry, *Kýčera* z Čierneho Balogu, *Studienka* a *Kvapôčky* z Bratislav, *Jelenček* z Jelenca, *Inovec* zo Zlatých Moravieci, *Púčik* z Brna (Česká republika), *Salašan* z Nadlaku (Rumunsko) a ešte mnoho iných. Časom sa menili aj miestnosti a priestory, v ktorých sa cvičilo – od školskej učebne, domu hasičského spolku, krčmy, po dnešné miestnosti, ktoré spolku do používania dal futbalový klub. Roku 1997 členovia súboru svoju dobrovoľnou prácou vybudovali letné javisko (obrázok 45). Koncom leta roku 2001 urobená je kulisa, ktorá predstavuje tanecný pár na fotografovanie (obrázok 46).

Dnes súbor má tieto skupiny: malú, strednú, veľkú, spevácku a hudobnú. Hlavná choreografska Branka Baksová, ktorá v ňom pôsobí už vyše 20 ro-

kov, začala ako malá tanecníčka, keď šla do základnej školy. No, dnes sa hlášaju aj jej nové následníčky. Dlho rokov vedúcim hudobnej skupiny bol harmonikár Mirko Kelemen. Dnes je ním Aleksandar Dokíč a predsedá spolku Mirko Kubaša. Vedúcou speváckej skupiny je Nada Berešová. Predseda je Mirko Kubaša a tajomníčka Branka Baksa. Počas 30 rokov mnoho sa toho urobilo. Súbor zaznamenal okolo 750 vystúpení. Boli to celovečerné samostatné výstupy, účasť na všetkých ročných prehliadkach slovenského folklóru v Chorvátsku, v okolí Našíc, na miestnych oslavách. Osemkrát tento spolok predstavoval Slovákov z Chorvátska na Detve v hlavnej folklórnej manifestácii vystúhovaných Slovákov z celého sveta (1978, 1981, 1986, 1991, 1994, 1997, 2001 a 2004). Roku 1997 ich vybrali na otvárací program Svetového roku Slovákov v Martine na Slovensku.

SKUS „Fraňo Strapáč“ organizoval päťkrát Prehliadku slovenského folklóru v Chorvátsku (1983, 1986, 1991, 1995 a 1998) a roku 1991 aj prvú detskú prehliadku. Organizovali aj 2. festival *Ked' sa ruža rozvíjala* (festival slovenských piesní v RCh). SKUS Fraňa Strapáča počas svojich výstupov po Slovensku mal programy v mnohých mestách a dedinách: vo Zvole, Bardejove, Čadci, Vrútkach, Komárne, v Bratislave, Turzovke, Orave, Sebechleboch, Osikove, Jelenici, Zlatých Moravciach, v Martine a Nitre. Zúčastnili sa aj na prehliadke v Českej republike a na festivaloch v Rumunsku a vojvodinskej Pivnici. Pred vlastenecou vojnou vystupovali vo Vojvodine aj tanecníci. Všetko to boli priateľské stretnutia, ktoré umožňujú oboznamovanie sa so slovenskou kultúrou, jej tradíciou a ľuďmi. No aj v Chorvátsku taktiež dobre pozajú tento folklórny súbor. Veď vystupovali na mnohých manifestáciach, prehliadkach, festivaloch a v mnohých mestách (v Rijeke, Záhrebe, Osijeku, Djakove, Valpove, Dolnom Miholjci, Jelisavci, Veľkej, Lipovljanoch, Medjuríci, Iloku, Orachovici, Pleternici, Pitomači, Podgoriči, Djurdjenovci, Visokom, Brodjanoch, Našiciach, Ljeskovici, Daruvare, Ostrošinciach, Starých Jankovciach, Josipovci, Donje Pušći, Vukojevičiach, Velimirovcu, Donjoj Motičini, Končanici, Piškorevciach, Soljanoch, Zokovom Gaji), a v našom hlavnom meste Záhrebe na 27. medzinárodnej prehliadke folklóru roku 1993, kde predstavovali slovenskú národnostnú menšinu ako aj v roku 1998 na 1. Prehliadke národnostných menšíň v Chorvátsku. Všetko sú to náročné vystúpenia, preto sa musia dobre pripraviť, ale členovia spolku sa tešia, že ich pozývajú a tak môžu predstaviť časť bohatstva slovenskej kultúry. Pozývajú nás na otvorenie výstav,

na prednášky, na posviacky kostolov, otvorenie dôležitých organizácií a ich priestorov. Svojim spoluobčanom organizuje príležitostné programy pri príležitosti Veľkej noci, svätého Mikuláša a Vianoc. Ročne sa členovia tohto spolku predstavia aj tridsaťkrát. Všetko to si vyžaduje veľa zriekania, veľa cvičenia a času, ale aj lásky. No isté je, že aj ďalej budú nadšencami, ktorí sú šťastní, keď ich za prácu odmienia potleskom.

O aktívnej práci tohto spolku svedčia aj početné diplomy a uznania, ktoré na znak spomienky visia na stenách spolkového priestoru. Okrem toho spolok viackrát nasnímali a nahrali pre televíziu a rádio, o ním písu aj chorvátske a slovenské noviny. Slovenškú reč Markovčania šíria vo svojej vlasti v Chorvátsku, ale ju obnovujú aj svojou družbou s inými slovenskými folklórnymi súbormi zo Slovenska a diaľopóri. Asi 60-70% markovských detí niekol'ko rokov tráví vo folklóre. To, čo deti a ich rodičov pútia k tomuto súboru je starostlivosť, ktorú im venuje už dlhý rad rokov vedenie súboru, tiež zájazdy, vzdelávacie a zábavné výlety.

SKUS „Fraňo Strapáč“ má bohatý repertoár rôznych tancov a piesní, ktoré spolu s bohatými krojmi predstavujú časť jazykového kultúrneho bohatstva slovenského národa v Chorvátsku. Naciňuje sa dvakrát týždenne a podľa potreby aj častejšie. Spociatku sem zo Slovenska prichádzali choreografi do Markovca. Pán Cibulka, Zdena Vaňová, Janko Blaho, Pavol Bútor, čo bolo oveľa lepšie ako dnes, keď len naši predstaviteľia (obyčajne jeden pári) odchádzajú na zimný choreografický kurz na Slovensko. Totiž, keď oni prichádzali k nám, všetci tanecníci sa učili naraz a spolu. Choreografička Branka Baksová (Markovac Našický 1965) zakončila tri kurzy slovenskej choreografie (1983, 1985 a 1992), a prvý tanec ktorý učila bol *Kapura, kapura*. Mnohé tance, ktoré spolok aj dnes predvádzajú, sú výsledkom jej práce, učenia na kurzoch, z kaziet a z kníh (napr. *Na starú babu, Na helišku, Šarišská, Frišká, Myjavský* (tri choreografie), *Jahoda, jahoda, Na potoku, Voda, Rapkačový, Marccegany* a iné). Branka je jedným z hlavných organizátorov zakladania Matice slovenskej (dnes Zväz Slovákov) v Chorvátsku. Od roku 1991 do roku 2000 je predsedníčkou súboru a potom predsedníčkou Matice slovenskej v Markovci. Viackrát bola predsedníčkou organizačného výboru Prehliadky slovenského folklóru v RCh. Bola medzi prvými dopisovateľmi Prameňa. Dnes je tajomníčka Zväzu Slovákov. Dva momenty vytýčila ako najťažšie v práci s tanecníkmi; začiatok učenia novej generácie a chvíľa, keď nac-

vičená a kvalitná generácia pre školenie opúšťa súbor. Prvé tance, ktoré súbor nacvičil a ktorými dlho rokov oduševňoval chorvátsku a slovenskú verejnosť sú *Cipovička* a *Jánošík*. Dnes sa tancujú tance z Myjavy, Šariša, Marceganu, Východného Slovenska, Nitry, Zemplína, Terchovej. Pre každý tanec jestvuje aj zodpovedajúci ľudový kroj z toho kraja. Všetky vedomosti sa získali zo slovenských katalógov a kníh. Hoci sú ochotníci členovia spolku, snažia sa robíť kvalitne. V spolku sa pestuje slovenský jazyk, obývajte, dbá sa na kultúru a folklórne dedičstvo, na ktoré je slovenský národ veľmi bohatý.

Všetkých 5 sekcií je činné a jej príslušníci počas celého školského roka usilovne cvičia. Tanečníci nacvičili 30 choreografií a niekoľko desiatok piesní. Tanečnice ovládli 40 piesní, z čoho 10 starých markovských.

Kto sleduje našich folkloristov, ten vie, že majú veľmi mnoho rôznorodých ľudových krojov a väčšinu z nich ušila teta Mária Jantošíková (Rušivo 1929). Totiž ako sa píše v Pamätnici učiteľa Kozu z roku 1940, prist'ahovalci zo Slovenska, ktorí osídliли priestor dnešného Markovca, so sebou nepriniesli žiadny kroj. Keďže je Markovec frekventovanou dedinou, nedaleko trhu Našice aj Osijeka, prist'ahovalci prijali mestský spôsob obliekania. Jedine sú autentické vrkoče skrášlené stužkami. Preto bol začiatok výroby krojov výnimcoľne t'ažký. Prakticky sa nemalo z čoho začať. No dnes markovskí folkloristi majú veľký počet ľudových krojov, ktoré im početné súbory môžu závidieť (Obrázky 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53).

Teta Mária začiatkom každého školského roku musela vynoviť aspoň 5 mužských a ženských košeľí. Najťažšie bolo šíť dvojstranný červeno-kašmírový kroj, lebo pásky idú z oboch strán, potom nadrobno plisované diolénové sukne. O to jej je tento dvojstranný kroj vedľa myjavského najobľúbenejší. Keď ide o kroj a šitie, naša neúnavná krajčírka teta Marka sa radila s choreografiou Brankou Baksarovou, ktorá skúma odbornú literatúru a kroje iných slovenských folklórnych súborov. Plátno sa kupuje v Osijeku a stúžky na Slovensku.

Počas týchto dlhých rokov usilovnej práce markovský SKUS mal mnoho úspechov. Predstavuje jadro a srdce Matice slovenskej v Markovci. Markovec bol aj zakladateľom Matice slovenskej v Chorvátsku roku 1992. Spolok vyniká vlastnou výnimcoľnou aktivitou, ktorú stále zveľaduje. Tak v jeseň roku 2000 sa začal tradičný program *Večer polesňakov* (polešňák – pagáč z nastrúhaných zemiakov), ktorým sa chce propagovať okrem tanca a piesne aj slovenská

kuchyňa. V tomto programe sa zúčastňuje veľký počet Markovčanov ako aj členov skupín, ktorí pečú polešňaky, ako účastníci kultúrneho programu alebo ako publikum či hostia. Pri tej príležitosti hostujú aj rôzne priateľské kultúorno-umelecké súbory. Počas týchto 30 rokov v rámci folklórneho súboru sa družilo asi 700 členov. Dnes SKUS počítava okolo 120 členov.

Každý folklorista vynakladá mnoho práce a úsilia a voľného času pre dobro súboru, ale aj pre seba osobne. Mnohopočetné cesty a zájazdy umožňujú mladším ľuďom zoznámiť sa s pravlast'ou, vlast'ou, rozšíriť obzory, všeobecnú kultúru a získať mnohých nových známych a priateľov. Za svoju prácu folkloristi boli odmenení nielen náhodnými, ale aj špecializovanými výletmi. Boli účastníci 17. medzinárodného rijeckého karnevalu, videli krásy horského Chorvátska (Rijecká zátoka, Opatija, jaskyňa Lokvarka), Plitwické jazerá, Zagorje a historické, kultúrne a prírodné krásy po celom našom Slovensku. Kúpali sa v Daruvarských a Bizovackých tepliciach, vo Veľkej a zabávali sa na jazere Lapovec. Nechýbajú ani príležitostné darčeky svätého Mikuláša. Zaujímavé sú aj tradičné sprievody masiek cez dedinu a v posledných rokoch aj športové sút'aže na konci vyučovacieho roku.

13. až 16. mája roku 1999 Výbor mladých matičiarov (OMM) Matice slovenskej, medzi ktorými sú väčšinou členovia SKUS „Fraňo Strapáč“ vo veku 15 až 35 rokov, organizoval úspešné oslavy 120. výročia prist'ahovania Slovákov do Markovca. Hlavná organizátorka a iniciátorka týchto osláv Vesna Baksová mienila, že je toto posledná príležitosť, aby sa počuli od starých generácií a zapamätali, vlastne zaznamenali rozprávky z minulosti. Úlohou je zamestnávať sa odpoved'ami na otázky skadial' a načo prišli naši predkovia, ako žili voľakedy, kto sú ľudia, ktoré rodiny a ktoré spolky dopomohli, aby sa zachovali markovské špecifika. Asimilácia pravda existuje, ale existuje aj niečo, čo sa ešte vždy nedá. Malo sa odhaliť, čo je to niečo.

A tak všetci členovia spolku, od najmladších po najstarších, bez ohľadu na nedostatok času počas končenia školského roka a práv v záhrade, všetci sa dali na prípravu, vlastne organizovanie týchto jubileí. Pomoc dostali aj od miestneho dobrovoľného hasičského spolku, ktorý im dal svoj priestor (Obrázok 54), Vlastenecké múzeum Našice, Ústredná knižnica Slovákov v RCh v Našiciach, miestny odbor... Všetky finančné trovy znášala Matice slovenská v Markovci. Magister Jozef Waller bol spoluautorom tejto výstavy, lebo nám jeho skúsenosť v tejto našej pionierskej prá-

ci bola prepotrebná. Za presný rok začiatku prist'ahovania zvolili sme rok 1879 z troch dôvodov: 1. roku 1954, Markovčania oslavovali 75. výročie, 2. Vít Ušák autor knihy *Slováci v Chorvátsku* taktiež si zvolil tento rok a 3. tento rok je medzi rokom 1878, keď sa spomína v kláštorej kronike Františkánskeho rádu a rokom 1880, ktorý spomínajú druhí autori. V tomto istom roku aj mesto Našice oslávilo 770. výročie prvého písomného záznamu vlastného mena.

Túto výstavu pod názvom *Markovec cez 120 rokov* navštívilo 800 návštěvníkov. Na otvorení boli prítomní mnohí významní hostia. Stoly, vitríny, steny pútali pozornosť svojím bohatstvom exponátov, čo nám prepožičali alebo priniesli sami obyvatelia. Predmetov a dokumentov bolo naozaj mnoho, čo svedčí aj o starostlivosti Slovákov o zachovanie vlastnej kultúry, tradície a dedičstva. Návštěvníci mohli vidieť tradičné náčinie, prístroje, pomôcky (Obrázok 55), predmety, sochy, obrazy, časti nábytku, nádoby vyrobené z rôznych materiálov, ručné práce, výšivky, suveníry (Obrázok 56), spoločenské a rodinné fotografie, osobné preukazy a dokumenty... Pri starších generáciách to vyvolalo nostalgiu a rozpomienky na detstvo a u mladých zvedavosť. Na výstave miesto našli aj exponáty súkromnej Zoo záhrady rodiny Bižikovej, modely lodí nášho umelca Slavka Budoša-Cacu a stará hasičská strieckačka. V rámci programu osláv boli v kostole svätého Marka evanjelistu prednášky Mgr. Jozefa Wallera *Slováci v Markovci*, na ktorých bol okrem iných prítomný aj veľvyslanec Slovenskej republiky v RCh Ján Petrík so spolupracovníkom Pavlom Daničom.

Program sa ukončil celovečerným výstupom SKUS „Fraňo Strapáč“ na letnom javisku, kde sa zhromaždilo mnoho milovníkov slovenskej piesne a tanca. Všetky súbory striedali kroje, hudbu a piesne.

Všetci zainteresovaní návštěvníci týchto osláv mohli vidieť v akej miere sa Markovcu aj napriek veľkému počtu rokov, ktoré uplynuli, podarilo zachovať duchovné a materiálne dôkazy existencie slovenského človeka v týchto priestoroch. Mohli sa informovať o tom, kde prist'ahovalci zo Slovenska ešte skusovali št'astie, aké boli naše obyčaje a čo sa odvtedy zachovalo podnes, kto pestuje slovenský jazyk, kto piesne a tance, kto zdedil zmysel pre typické remeslá (tesár, kolár, kováč), kto v sebe nesie lásku k zvieratám a vtákom ešte od čias t'ažkej a namáhavnej práce po horách...

30. výročie spolku oslavovalo sa bohatým kultúrnym programom od 28. mája do 1. júna 2003 roku. V rámci osláv bola organizované posedenie pod

názvom «Rozprávky o folklóristoch „Výstava «Všetky naše kroje» a celovečerný kultúrny a zábavný program.

Na Deň našej župy 2. júna 2003 roku v Osijeku, tajomníčka a choreograf Spolku Branka Baksová prijíma v mene Spolku Odmenu, uznanie a plaketu Osijcko-baránskej župy v oblasti kultúry, pre úspechy a a umelecké dosahy v zachovaní kultúrneho dedičstva za rok 2002. V miestnostiach radnici mesta Našice bolo 6. novembra 2003 predstavovanie knihy 30 rokov práce Slovensko kultúrno - umeleckého spolku „Fraňo Strapáč“ z Markovca Našického, autorky Vesny Baksovej. Organizátori boli MS Markovec a Ústredná knižnica Slovákov v Chorvátsku.

Matica slovenská v Markovci Našickom je založená 18. júna 1993. Dobre spolupracuje so Zväzom Slovákov v RCh, s ostatnými MS, Domom zahraničných Slovákov, etnológmi a inými krajskými kultúrnymi inštitúciami. Niekoľko mladých Markovčanov úspešne využíva získané právo na štipendium, potrebné na študovanie v Slovenskej republike. Počas letných školských prázdnin niekoľko členov MS navštěvovalo letné školy slovenského jazyka a rôzne tábory v SR. V posledných niekoľkých rokoch predstaviteľia MS sú pravidelne prítomní na prijatí u veľvyslanca Slovenskej republiky v Chorvátsku, ktoré býva v Záhirebe pri oslavách Dňa slovenskej nezávislosti, čím upevňujú spoluprácu s veľvyslanectvom. Matica slovenská v Markovci pravidelne spolupracuje s redakciou časopisu slovenskej národnostnej menšiny v Chorvátsku Prameň a redakciou rozhlasového vysielania v slovenskom jazyku, v ktorých informuje o živote a práci svojich obyvateľov a spolkov a pomáha pri organizovaní *Slovenského Lídrona*. Dnes je predsedníčka MS Branka Baksová a tajomníčka Ines Kvak. Matica slovenská má asi 500 členov.

5.4. Rozprávka o Pamiatke zosnulých (nie práve ekologická)

Pamiatku zosnulých oslavujeme 2. novembra. Okrem sviečok a kvetov, vzdávania lásky a podákovania na hroboch svojich najmilších Markovčania pestujú ešte jednu tradíciu. Totiž večer vo Sviatok Všetkých svätých, Všechsvätych (1. novembra) prenese o 19. hodine večer sa začína pálenie starých pneumatík z traktorov, kamiónov, automobilov (Obrázok 57). Oheň musí byť čo väčší, lebo tým aj noc bude jasnejšia a *mŕtvi budú vidieť, čo dostali na hrob*. Niektorí hovoria, že je oheň jednoducho symbolom sviat-

ku a niektorí, že aj počet iskier označuje počet zachránených duší. Voľakedy sa pneumatiky (skôr štiepy a kukuričie) pálili až na piatich dôležitejších miestach v dedine a za posledných niekoľkých rokov sa pália iba na jednom. Už aj ústredné miesto pred hasičským domom zamenili pre čmudenie koncom Pejačovičovej ulice (úvrate smerom k lesíku). Namiesto dnešných petárd, skôr sa využíval karbid. Voľakedy sa aj zvonilo cez celú noc. Na Pamiatku zo snulých sa doma pália sviečky a modlí za tých, ktorých hroby sú d'aleko.

A ešte jeden zaujímavý moment. Počas týchto dvoch dní stále sa lúskajú špice (tekvicové semiačka), no to iste nie je preto, že je sezóna, ale preto že sa údajne – tak hovoria aj Jelisavčania – ich lúskaním vykupujú duše tých na nebi. *Koľko sa špicov vylúksa a zje, toľko sa duši oslobodí.*

Rozprávok by ešte bolo

Obrázok 40 - Markovský hasič stráži Ježišov hrob, Veľká noc 2002, Kostol sv. Antona Paduánskeho, Našice
Slika 40. Markovački vatrogasac dežura na Isusovom grobu, Uskrs 2002., crkva Sv. Antuna Padovanskoga Našice

Obrázok 42 - Polesňaci
slika 42. "Polesnjaci"

Obrázok 41 - Štedraci, veľkonočný koláč
Slika 41. "Šcedraci" (uskrnsni kolači)

Obrázok 43 - Neobyčajná loď - námorná galéria
(marec 2000)

Slika 43. "Neobičan brod" - pomorska galerija
(ožujak 2000.)

Obrázok 44 - Caco a jeho Zlatá laň (Golden Hinde) na výstave v Markovci roku 1999

Slika 44. Caco i njegova "Zlatna košuta" (Golden Hinde) na izložbi u Markovcu 1999. godine

Obrázok 45 - Letné javisko
slika 45. Ljetna pozornica

Obrázok 49 - Teta Mária šije
Slika 49. Zaposlena teta Marija

Obrázok 56 - Jasle Andely Žitniakovej, rod. Kolembusovej,
zo šúpolia 24. decembra roku 2001
Slika 56. Jaslice Andele Žitnjak (rođene Kolumbus) od
kukuruzovine (šúpolia), 24. prosinca 2001.

Obrázok 54 - Majpan, ktorý hasiči stavajú každoročne v
predvečer 1. mája pred DHD
Slika 54. "Majpan", kojeg vatrogasci podižu svake godine
uoči 1. svibnja ispred doma DVD-a

Obrázok 57 - Pálenie starých pneumatík, Sviatok Všetkých
svätých 1. novembra roku 2001
Slika 57. Paljenje starih guma, 1. studenog 2001.

Obrázok 55 - Kolibačka, pol'ná kolíska
Slika 55. Kolibačke za čuvanje djece u polju za vrijeme
radova

5. Neke manje poznate priče

5.1. Priča bake Kate (Kata Kubaša, rođena Čavajda, 1913.)

(razgovor, u ožujku 2001.)

Stari su ljudi puni priča, a stari ljudi zadovoljni svojim životom puni su lijepih priča. Čovjek uvijek puno dobije ako ih posluša. Lijepo priče priča i baka Kata.

Njeni su roditelji došli iz Slovačke, ali ona nikada nije bila u svojoj pradomovini. Ipak, njezin jezik i način života potvrđuju da je prava Slovakinja.

I pod stare je dane vesela, a u mladosti bila je jedna od glavnih markovačkih pjevačica i plesačica. Plešalo se i pjevalo tada u Markovcu (baš kao i danas) često, i to uglavnom valcer, polka, čardaš, poneko kollo ili "tanec s metlou". Glavna mjesta za plesanje bila su kod Ušaka u Našicama (prema sajmištu), kod Katarinčeka, kod Horaka i u gostonicama Strapačevih (danasnja F. Strapača 17). Kod Strapačevih su bili njezini i Franjinji svatovi, nakon što su se pješke vratili iz Našica. Svirači su bili njezin brat Joško (na primi), Budoš (Cacin otac, na harmonici). Toplim staračkim glasom pjeva baka Kata stare markovačke pjesme *Citrón, Cez Markovec, Dievča*, neke božićne, uskrsne i svatovske pjesme.

Sjeća se baka događaja vezanog uz prvog markovačkog svećenika, oca Edmunda. Stigao je čak i u novine. Udaljio je zločeste učenike sa sata vjerou nauka kako bi mogli učiti oni koji to žele. No, ti udaljeni učenici dobrano su se potukli ispred škole i pri tome pokidali odjeću. Čak je i milicija morala uredovati. Neki su zlonamjernici posumnjali da im je to učinio otac Edmund, ali djeca su ga spasila rekavši istinu da ih je on samo otjerao dok prođe vjerouau.

Radila je baka Kata petnaest godina kao "podvornica" u markovačkoj školi, za vrijeme učiteljevanja supružničkog para Koza. "Bol Slovak, ale nebol dobrý", prisjeća se baka Kata teških fizičkih radova (rezanja i cijepanja drva). Tada su postojale tri ucionice, dvije u prizemlju i jedna na katu.

U selu se pila uglavnom rakija šljivovica ili pak lozovača: "Rakija pálená borovička, v tebe je vodička polovička, ja za teba dávam striebro, a ty ma tam hodíš, kde je blato."

Za Uskrs se jako držalo do posta i molitve. Djeca su na Veliki petak popodne išla s roditeljima na podnevnu misu. Vatrogasci su čuvali Isusov grob (*sli-*

ka 40). Na taj dan jeli su se šćedraci (*slika 41*), kolači od tijesta kao za gužvaru, samo bez masti. Doda se soli i šećera. Ispletu se pletenice. Davali su se i djeci za milošte. Očevi su djeci pravili korbače od vrbe. "Šibiri riby masne riby, kus kolača do korbača", pjevuši baka Kata. Djeca bi tom prilikom dobivala uskrsna jaja i najčešće novac. Novac su ipak, kao i danas, najviše voljeli. Mladići su polijevali djevojke koje nisu smjele hodati po selu. Bile bi istjerane.

S "Betlehemom" (jednom lutkom na slami na tanći) hodalo se za Božić čak do Podgorača. To su smjele činiti i djevojčice. Danas je nešto sasvim drugo. Sveti Nikola jedva stiže pročitati silna pisma i dječje želite doći i u školu, i u crkvu, i na folklor. Pokloni su veći. Jabuke i svilene bombone nitko i ne spominje. Ni jadnog Krampusa više ne žele baš svaki puta. Djeca pjevaju, plešu, recitiraju i mole se.

Za krstite se davao novac.

Mrtvima se u ljes morao između ostaloga dati i novac "za put" jer se u protivnome moglo dogoditi da vam sva stoka uguine. "Dávam ti striebro, zlato, ale nám nechajte všetko za to!" - sklapao se dogovor s preminulim.

Za Markovo je u selu uvijek bilo puno ljudi. Misle su bile u podne i navečer. U polju se blagoslivljalo žito.

Židovska obitelj Weiss nekada je u Markovcu imala mljekaru, pilanu (u vrtu Belajevih, Radnička 5) i ciglanu. Siromašni su kod bogatih išli u nadnicu košiti za *ris*. Za jedno jutro pokošenog žita dobili su 1 m³ žita, odnosno za svaku 10. granicu 13 snopova. Kod sela Kelešinke nalazi se Markovačka gora. Prvo nogometno igralište nalazilo se u Jabučiku. U ono vrijeme do Osijeka putovalo se željeznicom dva sata (baka Kata služila je tamo godinu dana). Djevojke su se šminkale papirićima u boji i molile Boga da ne padne kiša.

Ona jeisto trebala otpotovati u Brazil, ali nije, i danas se više ne sjeća razloga tomu.

Kubaševi su tada, kao i većina, bili siromašni, ali ne i gladni. Najviše se jelo tjesto na razne načine: sa sirom, s grahom, bijeli žganci, knedle, *mehove haluški*. Ove haluške dobiju se iz naribanog krumpira, brašna i soli. Dobivene noklice bacaju se u vrelu vodu. Nakon što se skuhaju, izvade se, pomaste i doda se crveni luk. Petkom se uvijek jeo nemasni grah. Ako niste znali, polesnjake (*slika 42*) je bolje peći u tavici nego u tepsiji. Tvrđi su. Inače, oni se prave od ribanog krumpira uz dodatak brašna, jaja, soli i papra, a peku se na masti u obliku pogača. Uz njih je ukusno piti kiselo vrhnje.

5.2. Priča o neobičnom brodu

(Arena, Dubravko Mihić, 8.11.2001.; razgovor, knjige utisaka s izložbi)

Slavko Budoš - Caco (Markovac Našički, 1945.) najveći je slavonski kolezionar secesijskih obilježja i brodomodelar. Već četrdesetak godina Caco se bavi proučavanjem povijesnih razdoblja u arhitekturi i brodogradnji. Nadahnut kapetanom Jamesom Cookom (otkrivačem Australije i Novog Zelanda) Caco u obiteljskoj kući (svojih roditelja) već skoro četrdesetak godina gradi neobičan brod. Brod je to koji nikamo ne plovi, bez jarbola i bez jedara, usidren. Zapravo je to pomorska galerija sa sedam kula na 500 m². Točnije, na glavnoj cesti u Markovcu Našičkom pogled pljeni nedovršena dvokatnica prepoznatljive secesijske gradnje i upadljive ornamentike lavova, rozeta, pletera, konzola i statua izlivenih u gipsu (*slika 43*).

Gospodin Caco nepokolebljiv je u nastojanju da realizira svoj mladenački san, san o velikim i opasnim morima, dalekim i nepoznatim zemljama, važnim i slavnim pomorskim bitkama. U brodove se zaljubio kao mladić na odsluženju vojnog roka u mornarici (prvo u Puli, a zatim u novosadskoj riječnoj floti). Tamo je iz hobija počeo izrađivati makete jedrenjaka. U početku je bilo teško doći do valjanih nacrta za tako precizan i komplikiran rad s maketama pa je improvizirao. No, danas već koristi, kao i svi modelari, silnu postojeću opremu i nacrte. Kao pravom Slovaku, "leži" mu rad s drvetom. Njegove su makete pobijedile na mnogim natjecanjima i izložbama brodomodelara, izazivajući ushit posjetitelja i brodskih znalaca. Impresivnu kolekciju od sedamdesetak maketa brodova iz srednjeg vijeka izradio je u nekoliko desetaka godina. Mnoge je prodao u Dubrovnik, Split i inozemstvo te od toga novca sagradio kuću. Neke je makete i poklonio. Tridesetak maketa brodova trenutno čuva na tavanu svoje kuće, gdje one, nažalost, zbog neadekvatnih uvjeta, propadaju. Među njima su galije iz grčkog i perzijskog doba, britanske i turske galije, ratni brodovi, fregate, korvete, dubrovačka navla, mletačka galija, bokeljski i egipatski brod, "Santa Maria", "Bounty" i mnogi drugi. Izlošci su mu vrlo vjerodostojni jer, koristeći literaturu iz londonskog i pariškog muzeja, iz njemačkih muzeja, ovaj sanjar poštuje originale. Makete najčešće radi iz lipova drva i orahovine. Posao brodomodelarstva vrlo je zahtjevan, dugotrajan, "pipkav". Brod približne dužine 2 metra i šezdesetak centimetara visine Caco izrađuje

od šest mjeseci do dvije godine, ovisno o zahtjevnosti detalja. Ako brod ima nekoliko velikih jarbola, za spajanje svih jedara potrebno je do dvadesetak kilometara konca.

Galeriju će krasiti pedesetak portreta đurđenovačke slikarice Violete Novak velikih kapetana i admirala, 30 maketa brodova što su ih sastavile njegove vrijedne ruke te čak 5000 različitih reljefnih simbola. Ovih nekoliko desetaka ornamenata prekopirao je sa zgrada po cijeloj Hrvatskoj. Svi ti reljefni simboli namijenjeni su unutarnjoj i vanjskoj dekoraciji. Već nekoliko godina na ulazu u ovo monumentalno zdanje, iz brižno njegovanog ružičnjaka, prolaznike pozdravljavaju likovi boga Posejdona i morske sirene. Ovu galeriju gospodin Caco namijenio je djeci, kako bi iz eksponata učila osnove brodomodelarstva. Dakle, ovaj pomorski muzej imao bi umjetničku, ali i obrazovnu vrijednost.

Mnogi ne razumiju to što on radi. Već dugo godina odriče se gotovo svega kako bi sagradio, odnosno ostvario svoj san. On jednostavno ne vidi razlog zbog kojeg bi pomorska galerija usred panonske ravnice bila čudna. Danju radi teške fizičke i građevinske poslove, popodne obavlja poslove vezane za kuću, a tek navečer posvećuje se maktarstvu i pomorskoj galeriji.

Povodom nekadašnjeg Dana mladosti (25. svibnja) godine 1969. održao je u Našićama izložbu. U knjizi zapažanja (sačuvanoj do danas) mnogi su mu učenici, djeca, vojnici, članovi različitih organizacija (planinari, brigadiri, ekskurzije) i sugrađani odali priznanje za neumornost, izdržljivost, precizan i težak rad, utrošeno vrijeme i trud, volju, ljubav i umjetnički značaj. Mnogobrojni posjetitelji izložbe iskazali su svoje divljenje, oduševljenje i impresioniranost njegovim talentom i nadarenošću, nježnošću i utkanim osjećajima, ljubavlju prema povijesti, upornošću, bujnom maštom. Neki, koji su ga inače susretali u mlinu s vrećama na ramenu kao radnika, ili pak kao nogometića, bili su iznenadeni njegovom drugom stranom osobnosti. Slične impresije zabilježene su i godine 1984. Tada je izložba u mjesecu lipnju održana u ondašnjem našičkom Domu JNA, u Đurđenovcu, u osječkoj Bijeloj lađi te na jesen u Belom Manastiru. Izložba je sadržavala 27 eksponata. Mnogi su je ocijenili zanimljivom, vrijednom i obrazovnom. Zadivila ih je Cacina ustrajnost, plemenitost i ljubav za ljepotu, umijeće. Smatrali su da ova izložba samoniklog umjetnika zavređuje stalnu postavu. ("...maštovitost, strpljenje i ljubav primijete se u svakom veslu, jedru, kolutiću...")

Godine 1997. sudjelovao je na 2. hrvatskoj ocjenjskoj izložbi maketa brodova, održanoj u Rijeci u organizaciji Centra tehničke kulture Rijeka, a pod visokim pokroviteljstvom tadašnjeg predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana. Ova je izložba zapravo manifestacija kojom se slavi Dan pomorstva, zaštitnik pomoraca sv. Nikola i koja razlučuje najbolje brodomaketare prema pravilima za ocjenjivanje nacionalnih razreda. Od četrdesetak sudionika iz Splita, Rijeke, Iža, Kastva, Kostrene, Kraljevice, Dubrovnika, Pule, Lovrana, Krka, Rovinja, Bakra, Zagreba, našla su se i tri Slavonca - iz Požege, Valpova i Našica. Ukupno su izložili 75 izložaka, od čega su četiri bila djelo Slavka Budoša. Bile su to grčka galija, galijun "Golden Hinde" (*slika 44*), dubrovačka galijica (razred HR-A), dubrovačka galija (razred HR-A) i "Santa Maria".

5.3. Priča o folkloru

(*arhiv SKUU "Franjo Strapač" Markovac Našički i osobna zbirka tekstualnog i slikovnog materijala o folkloru u druži i samome selu*)

Slovaci su dugo živjeli daleko od svoga rodnoga kraja i nisu znali jedni za druge. U svojoj novoj sredini imali su samo svoje običaje koje su ponijeli sa sobom, ali i njih su morali prilagoditi novoj sredini.

Omladinke (Mira i Julka Zavada, Vesna Krištofik te prva koreografinja Slavica Čutek) iznijele su svoj prijedlog ondašnjoj sviračkoj školi da se osnuje folklorno društvo. Prijedlog je prihvaćen, a Joško Belak i Mirko Kanis, voditelj glazbe i njegov zamjenik, помогли su u organizaciji društva, uz podršku starijih mještana (Slavka i Marije Jantosik, Ivana Podmanyckog, Ivana Hovanjeca). Dvije godine osnivači entuzijasti radili su neregistrirani, zatim je 6. ožujka 1974. godine ova skupina oduševljenih slovačkom kulturom i tradicijom i službeno registrirala kulturno-umjetničko društvo FD "Slovaci" sa 72 člana. Ime društva predložio je Stjepan Zuzjak. Slavko Jantosik (preminuo 1983. godine) bio je prvi i višegodišnji predsjednik društva, a vodio je i glazbu. Svirao je violinu. Njegova supruga - i danas živuća - gospoda Marija Jantosik od samog osnutka šila je sve naše lijepo nošnje. Društvo je radilo aktivno šest mjeseci, a onda se članstvo, zbog pomanjkanja stručnog kadra, počelo osipati. Stoga je sazvana polugodišnja izborna skupština, na kojoj je dotadašnjeg tajnika Darka Cingela zamijenio učitelj Ivan Podmanicky, a izabran je i novi upravni odbor te koreografi. Inače, **Ivan Pod-**

manicky (Markovac Našički, 1943.) započeo je s fakultativnim poučavanjem slovačkog jezika u markovačkoj područnoj osnovnoj školi (od 1. do 4. razreda) školske godine 1975./1976. Dugo vremena bio je tajnik folklornog društva, svirao i radio u tadašnjoj kazališnoj skupini. Za svoj doprinos u poučavanju slovačkog jezika dobio je 1992. godine plaketu J. A. Komenského. Danas se za slovački jezik opredjeljuju gotovo svi učenici jer ili im je to materinski jezik, ili jezik društvene sredine. Učenje slovačkog jezika bitno pridonosi razvoju nacionalnog i kulturnog identiteta.

Godine 1979. ime društva, na prijedlog ovoga učitelja, promijenilo se u FD "Franjo Strapač". (Franjo je bio prvi antifašistički borac i partizan iz Markovca, rođen 16. travnja 1917. godine u Markovcu Našičkom. Poginuo je 11. veljače 1945. godine u Trenkovu kao pripadnik čehoslovačkog bataljona "Ján Žiška z Trocnova". Sačinjavali su ga borci Čeha i Slovaka iz partizanskih jedinica širom Slavonije, čiju je jezgru sačinjavaла dvanaestčlana grupa boraca, među kojima je bio i Franjo).

Godine 1983. pod vodstvom Božice Tankosić počinje djelovati pjevačka ženska skupina, koju kasnije vodi Margita Žagar.

Prvo folklorno društvo iz Slovačke koje je posjetilo Markovac bio je "Oravan" iz Nižne, i to 1978. godine. Bio je to početak bogate suradnje. Već 1979. godine u Slovačku je oputovao prvi autobus uzbudjenih Markovčana u uzvratni posjet u Nižnu i u Krasno na Kysucu, u kraj svojih predaka. Neki su uistinu tamо i pronašli svoje daljnje rođake. Folklorno društvo "Oravan" posjetio je Markovčane još mnogo puta, a "Drevar" iz Krasna na Kysuci često nas je oduševljavao svojim brzim i bespriječorno uvježbanim plesovima. Kasnije su dolazila društva: "Velké Rovné", "Rozsutec" iz Žiline, "Ponitran" iz Nitre, "Kyčera" iz Čierneg Baloga, "Studienka" i "Kvapôčky" iz Bratislave, "Jelenček" iz Jelenca, "Inovec" iz Zlatih Moravaca, "Púčik" iz Brna (Češke Republike), "Salašan" iz Nadlaka (Rumunjska) i još mnogi drugi. S vremenom su se mijenjali i prostori u kojima se vježbalo - od školske učionice, doma vatrogasnog društva, gostionice, pa do današnje prostorije koju je društvo dodjelio nogometni klub. Godine 1997. članovi društva svojim dobrovoljnim radom sagradili su i ljetnu pozornicu (*slika 45*). Krajem ljeta 2001. godine osmišljena je i izrađena kulisa (drvni plesni par prikidan za fotografiranje, *slika 46*).

Danas društvo ima sljedeće skupine: malu, srednju, veliku, pjevačku i glazbenu. Glavna je koreograf-

kinja društva, koja u njemu radi već više od 20 godina, a počela je kao mala plesačica, kada je pohađala još osnovnu školu, Branka Baksa. No, danas se javljaju i njezine nove nasljednice. Dugo godina voditelj glazbene skupine bio je harmonikaš Mirko Kelemen. Danas to čini Aleksandar Dokić, a predsjednik je društva Mirko Kubaša. Voditeljica je pjevačke skupine Nada Bereš.

Predsjednik je Mirko Kubaša, a tajnica Branka Baksa.

U proteklih tridesetak godina puno se toga učinilo. Društvo je zabilježilo oko 750 nastupa. Bili su to cjelovečernji samostalni nastupi, sudjelovanje na svim godišnjim smotrama slovačkog folklora u Hrvatskoj, u okolini Našica, na mjesnim svečanostima. Osam puta ovo je društvo predstavljalo Slovake iz Hrvatske na Detvi (glavnoj folklornoj manifestaciji iseljenih Slovaka iz cijelog svijeta) (1978, 1981, 1986, 1991, 1994, 1997, 2001). Godine 1997. bili su odabrani za program otvorenja Svjetske godine Slovaka u Martinu, u Slovačkoj.

SKUU "Franjo Strapač" organizirala je pet puta Smotru slovačkog folklora u Hrvatskoj (1983., 1986., 1991., 1995., 1998.), a 1991. uvela je i prvu dječju smotru. Organizirali su i 2. festival "Ked' sa ruža rožvijala" (festival slovačkih pjesama u RH). SKUU "Franjo Strapač" prilikom svojih nastupanja po Slovačkoj davao je programe u mnogim mjestima i selima: Zvolen, Bardejov, Čadca, Vrútky, Komárno, Bratislava, Turzovka, Orava, Sebechleby, Osikov, Jelenec, Zlate Moravce, Martin, Nitra. Sudjelovali su i na smotri u Češkoj Republici te na festivalima pjesama u Rumunjskoj i vojvođanskoj Pivnici. Prije Domovinskog rata u Vojvodini su nastupali i plesači. Sve su to prijateljski susreti, koji omogućuju upoznavanje slovačke kulture, njezine tradicije i ljudi. No, i u Hrvatskoj također dobro poznaju ovo folklorno društvo. Nastupali su na mnogim manifestacijama, smotrama, festivalima i u mnogobrojnim mjestima (u Rijeci, Zagrebu, Osijeku, Đakovu, Valpovu, Donjem Miholjcu, Jelisavcu, Velikoj, Lipovljanim, Međuriću, Ilok, Orahovici, Pleternici, Pitomači, Podgoraču, Đurđevovcu, Visokom, Brođancima, Našicama, Ljeskovici, Daruvaru, Ostrošincima, Starim Jankovcima, Josipovcu, Donjoj Pušći, Vukovjevcima, Velimirovcu, Donjoj Motičini, Končanicu, Piškorevcima, Soljanima, Zokovom Gaju...) te našem glavnom gradu Zagrebu na 27. međunarodnoj smotri folklora 1993. godine, gdje su predstavljali slovačku nacionalnu manjinu, kao i 1998. na Prvoj smotri nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Sve su to zahtjevni nastupi, stoga se

mora dobro pripremiti, ali članovima društva draguje što ih pozivaju i što tako mogu pokazati barem dio bogatstva slovačke kulture. Pozivaju nas na otvaranje izložbi, na predavanja, na posvećenja crkvi, otvaranje važnih organizacija i njihovih prostorija. Svojim mještanima pak organiziramo prigodne programe povodom Uskrsa, Blagdana svetog Nikole, Božića. Godišnje se članovi ove udruge predstave i po tridesetak puta. Sve to zahtijeva puno odricanja, puno vježbanja i vremena, ali i ljubavi. No, vjerojatno će i dalje biti entuzijasta koji će biti sretni kada za svoj rad budu nagrađeni pljeskom.

O aktivnom radu ovog društva svjedoče i mnogobrojne diplome i priznanja izložene u znak uspomene na zidovima društvene prostorije. Osim toga, društvo je bilo puno puta snimano za televiziju i radio, o njemu pišu i hrvatske i slovačke novine. Slovačku riječ Markovčani šire svojom domovinom Hrvatskom, ali i obnavljaju je svojim druženjima s drugim slovačkim folklornim društvima iz Slovačke i iseljeništva.

Oko 60-70% markovačke djece nekoliko godina provede na folkloru. Ono što djecu i njihove roditelje privlači ovom društvu jest briga koju im posvećuje već dulji niz godina vodstvo društva, putovanja, obrazovni i zabavni izleti.

SKUU "Franjo Strapač" ima bogat repertoar raznih plesova i pjesama koji zajedno s raskošnim nošnjama predstavljaju dio jezičnog i kulturnog bogatstva slovačkog naroda u Hrvatskoj. Vježbe se održavaju dva puta tjedno, a po potrebi i češće. U početku su iz Slovačke dolazili koreografi u Markovac (gospodin Cibulka, Zdena Vaňova, Janko Blaho, Pavol Butor), što je bilo puno uspješnije nego danas kada tek samo naši predstavnici (obično jedan par) odlazi na zimski tečaj koreografije u Slovačku. Naime, kada su oni dolazili k nama, svi su plesači učili odjednom i zajedno. Koreografinja **Branka Baksa** (Markovac Našički, 1965.), završila je tri tečaja slovačke koreografije (1983., 1985. i 1992. godine), a prvi ples koji je poučavala bio je *Kapura, kapura*. Mnoge plesove koje društvo danas izvodi rezultat su njezinoga rada, učenja na tečajevima, s kaseta, iz knjiga (npr. *Na staru babu, Na helišku, Šariška, Friška, Myjavsky* (tri koreografije), *Jahoda, jahoda, Na potoku, Voda, Rapkačovy, Margecany* i drugi.). Branka je jedan od glavnih organizatora osnivanja Matice slovačke (danasa Saveza Slovaka) u Hrvatskoj. Od 1991. do 2000. obavlja zadatke predsjednice društva, a zatim predsjednice Matice slovačke u Markovcu. Više puta bila je predsjednicom organizacijskog odbora Smotre slovačkog

folkloра u RH. Bila je medu prvim dopisnicima "Pramena". Danas je tajnica Saveza Slovaka. Dva su joj najteža trenutka u radu s plesačima početak učenja nove generacije i trenutak kada usavršena i kvalitetna generacija zbog školovanja napušta društvo. Prve plesove koje je društvo naučilo i kojim je dugo godina oduševljavalo hrvatsku i slovačku publiku jesu *Cipovička i Jánošík*. Danas se plešu plesovi iz Myjave, Šariša, Margecana, Istočnog dijela, Nitre, Zemplina, Terchove. Za svaki ples raspolaže se i prikladnom narodnom nošnjom toga kraja. Sve je to naučeno po moću slovačkih kataloga i knjiga. Iako smo amateri, trudimo se biti kvalitetnima. U društvu se njeguje slovački jezik, običaji, čuva se kultura i folklorna baština kojima je slovački narod vrlo bogat.

Svih pet sekcija vježba vrlo marljivo tijekom cijele školske godine. Plesači raspolažu s tridesetak uvežbanih koreografija i nekoliko desetaka pjesama. Pjevačice su ovladale s četrdesetak pjesama, od čega je desetak starih markovačkih.

Tko god prati naše folklorše, taj zna da oni imaju jako puno različitih narodnih nošnji, a većinu je sašila teta **Marija Jantošík** (Ruševi, 1929.) Naime, kao što piše u Spomenici učitelja Koze iz godine 1940., doseljenici iz Slovačke, koji su naselili prostor današnjeg Markovca, nisu sa sobom donijeli nikakvu nošnju. Budući da je Markovac oduvijek na prometnom mjestu, nedaleko trgovista Našice, pa i Osijeka, doseljenici su prihvatali građanski način odijevanja. Jedino su autentične pletenice ukrašene vrpčama. Zato je početak izrade nošnji bio izuzetno težak. Praktički se nije imalo od čega krenuti. No, danas markovački folklorši imaju velik broj narodnih nošnji na kojima im mnogobrojna društva mogu pozavidjeti (*slike 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53*).

Teta Marija je početkom svake školske godine obnavljala barem pet muških i ženskih košulja i slično. Najteže joj je bilo šiti dvostranu crven-kašmir nošnju jer trake idu s obje strane, te sitno plisirati diolen-suknje. No, zato joj je ta dvostrana nošnja uz myjavsku najdražu. Pri krojenju i šivanju naša se neumorna krojačica teta Marija savjetovala s koreografinjom Brankom Baksa, koja proučava stručnu literaturu i nošnje drugih slovačkih folklornih društava. Platno se kupuje u Osijeku, a trake i vrpce u Slovačkoj.

Za ove duge godine marljivog rada markovačka SKUU doživjela je puno uspjeha. Predstavlja jezgru i srce Matice slovačke u Markovcu. Naime, Markovac je bio i osnivačem Matice slovačke u Hrvatskoj (danas Saveza Slovaka) godine 1992. Društvo se ističe svojom izvanrednom aktivnošću koju stalno proši-

ruje. Tako je u jesen 2000. započela tradicija "Večer polesnjaka" (pogača od ribanog krumpira), kojom se želi promicati uz ples i pjesmu i slovačka kuhinja. U ovom programu sudjeluje izuzetno velik broj Markovčana, kao članovi skupina koje peku polesnjake, kao izvođači kulturnog programa, ili kao publika, odnosno gosti. Tom prilikom gostuju i razna prijateljska kulturno-umjetnička društva. Tijekom ovih tridesetak godina u okviru folklornog društva družilo se i djelovalo oko sedam stotina članova. Danas SKUU broji oko sto i dvadeset članova.

Svaki folklorš ulaže puno truda i svoga slobodnog vremena za dobrobit udruge, ali i za sebe osobno. Mnogobrojna putovanja omogućuju mladim ljudima upoznavanje pradomovine, domovine, širenje vidika, opće kulture i mnoštvo novih poznanika i prijatelja. Za svoju marljivost folklorši su nagrađeni ne samo usputnim, već i specijaliziranim izletima. Bili su sudionici 17. međunarodnog riječkog karnevala, upoznali ljepote gorske Hrvatske (Riječki zaljev, Opatiju, spilju Lokvarku), čar Plitvičkih jezera, Zagorja, te naravno, čitavu pregršt povijesnih, kulturnih i prirodnih zanimljivosti i krasota širom "naše Slovačke". Kupali su se u Daruvarskim i Bizovačkim toplicama, u Velikoj i zabavlali na jezeru Lapovac. Ne manjkaju niti prigodni darovi svetog Nikole. Zanimljive su i tradicionalne povorce maškara kroz selo, a posljednjih godina i sportsko natjecanje na kraju nastavne godine.

U mjesecu svibnju (13.-16.) 1999. godine Odbor mladih matičara (OMM) Matice slovačke (većinom i članovi SKUU Franjo Strapač, ali oni između 15 i 35 godina starosti) organizirali su vrlo uspješnu proslavu obljetnice 120 godina doseljavanja Slovaka u Markovac. Glavna organizatorica ove proslave, čija je ovo i bila ideja, Vesna Baksa, smatrala je kako je krajnja prilika da se čuje od starijih generacija i zapamte, odnosno zabilježe priče iz prošlosti. Zadatak je bio pozabaviti se odgovorima na pitanja odakle su i zašto došli naši preci, kako su živjeli nekada? Koji su ljudi, koje obitelji i koja društva pridonijeli očuvanju markovačke specifičnosti? Asimilacija, naravno, postoji, ali postoji i nešto što se još uvijek ne da. Trebalo je otkriti što je to nešto.

I tako, svi članovi društva, od najmlađih do najstarijih, bez obzira na gužvu oko završetka nastavne godine i poslova u vrtu, zdušno su se bacili na pripremu, odnosno organiziranje ovoga jubileja. Pomoć je pružilo mjesno DVD ustupivši svoj prostor (*slika 54*), Zavičajni muzej Našice, Središnja knjižnica Slovaka u RH iz Našica, Mjesni odbor... Sve finansijske

troškove snosila je Matica slovačka Markovac. Magistar Josip Waller bio je koautor ove izložbe jer nam je njegovo iskustvo u ovom našem pionirskom poslu bilo neophodno. Za točnu godinu početka doseljavanja odabrali su 1879. iz tri razloga: 1. 1954. Markovčani su slavili svoju 75. godišnjicu, 2. Vít Ušák, autor knjige Slovaci u Hrvatskoj odabrao je također ovu godinu, 3. ova se godina nalazi između godine 1878. koja se spominje u samostanskoj kronici franjevaca i 1880. koju neki drugi autori spominju. Iste godine i grad Našice slavio je 770. godišnjicu od prve pismenoga spominjanja svoga imena.

Ovu izložbu pod nazivom "Markovac kroz 120 godina" posjetilo je 800 posjetilaca. Na otvorenju su bili nazočni mnogi ugledni gosti. Stolovi, vitrine i zidovi plijenili su pažnju svojim bogatstvom eksponata koje su nam posudili ili donijeli sami mještani. Predmeta i dokumenata bilo je zaista mnogo, što svjedoči o brizi Slovaka za očuvanje njihove kulture, tradicije i naslijeda. Posjetitelji su mogli vidjeti tradicijske alate, naprave, pomagala (*slika 55*), predmete, kipove, slike, dijelove namještaja, posude iz raznih materijala, ručne radove i vezove, suvenire (*slika 56*), pregršt društvenih i obiteljskih fotografija, osobnih isprava i dokumenata... Kod starijih generacija to je izazvalo nostalгију i prisjećanje na djetinjstvo, a kod mlađih radoznanost. Na izložbi su svoje mjesto našli i kutci privatnog ZOO obitelji Bizik, modeli brodova našeg umjetnika Slavka Budoša-Cace i stara vatrogasna štrcaljka. U okviru programa proslave održano je u Crkvi svetoga Marka evanđeliste predavanje magistra Josipa Wallera "Slovaci u Markovcu", kojemu je, između ostalih, bio nazočan i veleposlanik SR u RH Ján Petrík sa suradnikom Pavolom Daničom.

Program je završio cjelovečernjim nastupom SKUU "Franjo Strapač" na ljetnoj pozornici, gdje se okupilo mnoštvo zaljubljenika u slovačku pjesmu i ples. Sve su skupine redale nošnju, glazbu i pjesmu.

Svi zainteresirani posjetitelji ove proslave mogli su vidjeti koliko je to Markovac, usprkos velikom nizu godina koje su prošle, uspio sačuvati duhovnih i materijalnih dokaza slovačkog čovjeka. Mogli su se informirati i o tome gdje su ti jadni doseljenici još počušavali naći sreću, kakvi su im bili običaji i što je od tog sačuvano do danas, tko to njeguje slovački jezik, tko pjesme i plesove, tko je naslijedio smisao tipičnih zanimanja (tesara, kolara, kovača), tko u sebi nosi ljubav prema životinjama i pticama još od vremena teškog i mukotrpнog rada po šumskim prostranstvima...

U vremenu od 28. svibnja do 1. lipnja 2003. vrlo bogatim i uspješnim programom proslavljena je 30. obljetnica društva. U okviru proslave održano je druženje pod nazivom «Priča o folklorašima», izložba «Sve naše nošnje» te cjelovečernji kulturno-umjetnički program.

Na Dan naše županije 2. lipnja 2003. godine u Osijeku tajnica i koreografkinja Društva Branka Baksa preuzima u ime Društva plaketu i priznanje u okviru Nagrade Osječko-baranjske županije u području kulture za naročite uspjehe i umjetničke dosege u očuvanju i promicanju kulturne baštine za 2002. godinu. Dana 6. studenog iste godine u Gradskoj vijećnici u Našicama u organizaciji MS Markovac Našički i Središnje knjižnice Slovaka u RH predstavljen je *ljetopis 30 godina rada Slovačke kulturno-umjetničke udruge "Franjo Strapač" iz Markovca Našičkog* autorice Vesne Baksu.

Matica slovačka Markovac Našički osnovana je 18. lipnja 1993. godine. Dobro surađuje sa Savezom Slovaka u RH, ostalim MS, Domom iseljenih Slovaka, etnolozima te drugim zavičajnim kulturnim institucijama. Nekoliko mladih Markovčana/ki uspješno koristi dobiveno pravo na stipendiju potrebnu za studiranje u Slovačkoj Republici. Tijekom ljetnih školskih praznika nekoliko članova MS pohađalo je ljetne škole slovačkog jezika i razne tabore u SR. Unazad nekoliko godina predstavnici MS redovno su nazočni prijemu kod veleposlanika SR u RH, koji se održava u Zagrebu povodom Dana slovačke nezavisnosti te tako podržavaju suradnju i s veleposlanstvom. MS Markovac redovito surađuje s redakcijom časopisa slovačke nacionalne manjine u RH "Prameň" i uredništvom radioemisije na slovačkom jeziku, u kojima izvještava o životu i radu svojih mještana i udrugama, a pomaže i pri organiziraju Slovačkog Liderana. Danas je predsjednica MS Branka Baksa, a tajnica Ines Kvak. MS broji približno pet stotina članova.

5.4. Priča o Dušnom danu (ne baš ekološka)

Dušni dan ili spomen svih vjernih mrtvih slavimo 2. studenog, "spomendan svih duša". Osim svjeća i cvijeća, odavanja ljubavi i zahvala na grobovima svojih najmilijih, Markovčani njeguju još jednu tradiciju. Naime, na večer Dana svih (1. studenog) svetih, točno u 19,00 sati počinje paljenje starih pneumatika (guma s traktora, kamiona, automobila), (*slika 57*). Vatra mora biti što veća jer će noć biti osv-

jetljenija i "mrtvi će vidjeti što su dobili na grobu". Neki kažu da je vatrica jednostavno simbol slave, a neki i da broj iskri označava broj spašenih duša. Nekada su se gume (odnosno prije cjepanice i kukuruzovina) palile čak na pet važnih mjestu u selu, a posljednjih godina pale se samo na jednom. Već je i centralno mjesto kod vatrogasnog doma, zbog čađenja obližnjim stanarima, zamijenjeno samim krajem Pejačevićeve ulice (lenije, prema gaju). Umjesto današnjih petardi prije se koristio karabit. Nekada se i zvonilo tijekom cijele noći.

Na Dušni dan kod kuće se zapale svijeće i moli se za one čiji su grobovi daleko.

I možda još jedna zanimljivost. Tijekom ta dva dana stalno se grickaju "špice" (sjemenke bundeve). No, to nije najvjerojatnije zbog njihove sezone, već zbog toga što se navodno (tako kažu Jelisavčani) njihovim grickanjem otkupljuju duše onih koji su na nebu. "Koliko se špica pojede, toliko se duša oslobođi!"

slika 57. Paljenje starih guma, 1. studenog 2001.

Priča bi bilo još...

Obrázok 38 - Pierko za klobúkom (u mládencov)
Slika 38. Pero zataknuto za šešir (kod mladića)

Obrázok 39 - Vrkoče spletene so stužkami
Slika 39. Pletenice ukrašene mašnama (kod ženske djece)

Obrázok 46 - Kulisový pár v terchovskom kroji na fotografovanie
Slika 46. Kulisi par u terchovskoj nošnji za fotografiranje

Obrázok 47 - Vítanie hostí chlebom a sol'ou na domácom prahu
Slika 47. Doček gostiju na kućnom pragu s kruhom i solju

Obrázok 48 - Folkloristi pred svojimi miestnosťami
Slika 48. Folkloristi ispred svojih prostoriјa, 1996.

Obrázok 50 - Malá skupina na 6. detskej prehliadke slovenského folklóru v Chorvátsku, Jurjevec 2000
Slika 50. Mala skupina na 6. dječoj smotri slovačkog folklora u Hrvatskoj, Jurjevac 2000.

Obrázok 51 - Detva 2001, Prehliadka zahraničných súborov
Slika 51. Detva 2001. (Smotra iseljenih Slovaka)

Obrázok 52 - Vianočný koncert Slovákov v Osijeku 2001
Slika 52. Božični koncert Slovaka u Osijeku, 2001.

Obrázok 53 - Hudobná a tanecná skupina v roku 2002
Slika 53. Glazbena i pjevačka skupina, 2002.